

PISMO ŚWIĘTE

STAREGO I NOWEGO TESTAMENTU

Najnowszy przekład z języków oryginalnych
z komentarzem

**Materiały na potrzeby Konkursu Biblijnego
Diecezji Płockiej 2024/2025**

Teksty źródłowe

Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy
Towarzystwa Świętego Pawła

Wszelkie prawa zastrzeżone

© Edycja Świętego Pawła, 2011
ul. Św. Pawła 13/15 • 42-221 Częstochowa
tel. 34.362.06.89 • fax 34.362.09.89
www.edycja.pl • e-mail: edycja@edycja.pl

EWANGELIA WEDŁUG ŚWIĘTEGO MARKA

WPROWADZENIE

Okoliczności powstania

Już od II w. tradycja jednogłośnie przypisuje drugą w kanonie Ewangelię Markowi, który jest też nazywany imieniem Jan (Dz 12,12.25). Był on z pochodzenia Żydem. Matka jego miała w Jerozolimie dom, w którym pierwsi chrześcijanie zbierali się na modlitwę (Dz 12,12). Być może właśnie tam Jezus spożył Ostatnią Wieczerzę, na co mógłby wskazywać fakt, że Marek w swojej Ewangelii zachował najwięcej szczegółów o Wieczerniku (Mk 14,13-17). Gdy Paweł i Barnaba wyruszyli w pierwszą podróż misyjną, Jan Marek dołączył do nich, potem jednak w Perge opuścił ich i wrócił do Jerozolimy (Dz 13,5.13). Na podstawie 2Tm 4,11 można wnioskować, że w latach sześćdziesiątych był w Rzymie. Tam, zgodnie ze świadectwem tradycji (przekaz Papiasza z początku II w.), współpracował przez jakiś czas z apostołem Piotrem (1P 5,13). W swojej Ewangelii znacznie oparł się na osobistych wspomnieniach Piotra, przez co opisy cudów i działalności Jezusa są bardzo szczegółowe i żywe. Święty Justyn uważa nawet Ewangelię Marka za „Pamiętniki Piotra”.

Według starożytnej tradycji, którą przekazuje Euzebiusz w swojej *Historii Kościelnej* i św. Hieronim, Marek napisał swoją Ewangelię „na prośbę braci w Rzymie”, kierując ją szczególnie do chrześcijan nieżydowskiego pochodzenia. Potwierdza to również sam tekst. Są w nim niektóre łacińskie słowa podane w wymowie greckiej: *kodrantēs*, czyli rzymska moneta *quadrans* (Mk 12,42), *pretorium* (Mk 15,16), *flagellare*, czyli biczować (Mk 15,15), i wiele innych. Niekiedy Marek cytuje autentyczne słowa Jezusa po aramejsku, ale zaraz tłumaczy je na język grecki, co świadczy o tym, że głównymi odbiorcami jego Ewangelii nie byli Żydzi (Mk 5,41; 7,11; 7,34). Wyjaśnia także zwyczaje żydowskie, które dla Żydów były zrozumiałe i dobrze znane (Mk 7,1-23; 14,12; 15,42), niektóre natomiast pomija, wiedząc, że dla ludzi spoza kultury żydowskiej będą niejasne (np. Mk 12,38 i Mt 23,5b). Rzadziej niż Mateusz czy Łukasz cytuje ST, którego argumentacja nie była dla odbiorców jego Ewangelii dostatecznie czytelna.

Jeśli chodzi o czas powstania tej Ewangelii, św. Ireneusz podaje, że została napisana „po śmierci Piotra i Pawła”. Na podstawie informacji podanej przez Euzebiusza wiemy, że Piotr poniósł śmierć męczeńską w czasie prześladowań, które miały miejsce za panowania Nerona, po pożarze Rzymu, w latach 64-67. Jednak Klemens Aleksandryjski zaznacza, że Marek zaczął spisywać świadectwa Piotra już za jego życia. Inną pomocą w ustaleniu czasu powstania Ewangelii może być odwołanie się do samego tekstu. Niektóre fragmenty (np. Mk 8,34; 10,38; 13,9-13), w których mocno zaakcentowane jest prześladowanie uczniów Jezusa, mogą być odzwierciedleniem atmosfery w Rzymie za panowania Nerona, który był cesarzem w latach 54-68. Również niejasne sformułowania w Mk 13,14 (por. Łk 21,20), odnoszące się do zburzenia przez Rzymian jerozolimskiej świątyni w 70 r., wskazywałyby na to, że Ewangelia ta powstała przed tym wydarzeniem.

Treść i teologia

Zasługą Marka jest stworzenie nowego gatunku literackiego, zwanego ewangelią. Kiedy Marek pisał swoje dzieło, nie istniał jeszcze schemat ciągłego opisu życia i działalności

Jezusa. Pierwotna tradycja przekazywała dla potrzeb katechetycznych poszczególne słowa i czyny Jezusa, łączone w tematyczne cykle, pośród których mogły się znajdować: historia Męki, nauczanie w przypowieściach, dyskusje z faryzeuszami i saduceuszami itp. Nie można wykluczyć, że niektóre z tych zbiorów były już utrwalone na piśmie. Nikt jednak przed Markiem nie podjął się skomponowania z tych elementów ciągłego opisu życia Jezusa. Marek uporządkował treść Ewangelii w oparciu o dwie struktury: geograficzną i teologiczną. Pierwsza z nich ma na względzie miejsca nauczania Jezusa i na ich podstawie ukazuje całą Jego działalność. Można tu wyróżnić następujące etapy: 1) wydarzenia przygotowujące wystąpienie Jezusa (Mk 1,1-13); 2) działalność Jezusa w Galilei (Mk 1,14 – 7,23); 3) działalność Jezusa poza Galileą – na terenie Syrii i Iturei (Mk 7,24 – 9,50); 4) podróż do Jerozolimy (Mk 10); 5) działalność Jezusa w Jerozolimie; mowa o przyszłym ucisku chrześcijan i zburzeniu świątyni (Mk 11 – 13); 6) Ostatnia Wieczerza, proces, Męka, Śmierć i Zmartwychwstanie (Mk 14,1 – 16,8); 7) zakończenie (Mk 16,9-20).

Powyższa struktura jest redaktorskim pomysłem Marka. Uporządkował on świadectwa Piotra według ustalonych ram geograficznych. Inni ewangelisci, piszący później, przejęli od niego ten ogólny schemat, choć cały materiał porządkowali według innych założeń teologicznych. Obok struktury geograficznej w *Ewangelii według św. Marka* jest jeszcze struktura teologiczna. W oparciu o nią całość dzieli się na dwie części, które w podobny sposób się zaczynają i kończą. Na początku każdej części jest mowa o głosie z nieba, który objawia Jezusa jako Syna Bożego (Mk 1,11; 9,7), na końcu natomiast jest wyznanie wiary w Jezusa jako Chrystusa (Mk 8,29) i Syna Bożego (Mk 15,39). W takim ujęciu każda z części ma za zadanie doprowadzić do odpowiedzi na pytanie: Kim jest Jezus? Pytanie to pojawia się najpierw w ustach apostołów (Mk 4,41), a potem jest postawione przez samego Jezusa (Mk 8,27). Teologiczny układ Ewangelii jest zgodny z jej pierwszym zdaniem (Mk 1,1), które wskazuje na to, że w czasie swojej działalności Jezus objawił się jako Chrystus i jako Syn Boży. Pierwsza część (Mk 1,9 – 8,30) ukazuje więc Jezusa jako Chrystusa, który naucza o królestwie Bożym i oczekuje od ludzi zrozumienia istoty tego królestwa, choć nawet uczniowie i Jego krewni nie pojmują Jego nauki (Mk 3,5.21; 4,13). Jezus mówi tajemniczo w przypowieściach (Mk 4). Cudami i czynami objawia swoją Boską godność, domaga się jednocześnie zachowania tajemnicy (np. Mk 3,12; 5,43; 7,36; 8,30). W drugiej części (Mk 8,31 – 16,8) Jezus objawia się jako Syn Boży. Nadal czyni cuda, ale już nie żąda, aby zachowywano milczenie na temat Jego czynów i ukrywano, kim jest. Nie kładzie również nacisku na rozumienie królestwa Bożego, lecz koncentruje się na wymaganiach, jakie ono stawia, i warunkach wejścia do niego, wśród których istotne jest uczynienie z własnego życia ofiary i wyzbycie się tego wszystkiego, co blokuje duchową wolność człowieka. Ponadto druga część składa się jakby z trzech etapów, poprzedzonych zapowiedzią Męki i Śmierci Jezusa (Mk 8,31-33; 9,30-32; 10,32-34), w których Jezus wyjaśnia uczniom tajemnicę cierpiącego Syna Człowieczego.

Marek w swojej Ewangelii przekazuje niewiele mów Jezusa, obszernie natomiast opisuje dokonywane przez Niego uzdrowienia. Nadprzyrodzone interwencje nadają nauce Jezusa szczególny autorytet i ukazują Jego Boskie posłannictwo. Wskazują również na to, że wraz z Jezusem nadeszły nowe czasy. Cuda są dowodem tego, że w Nim działa sam Bóg, który przychodzi do człowieka, aby przynieść mu wyzwolenie od wszelkiego zła: zarówno fizycznego, jak i duchowego.

EWANGELIA WEDŁUG ŚWIĘTEGO MARKA

PRZYGOTOWANIE DO DZIAŁALNOŚCI JEZUSA

Przepowiadanie Jana Chrzciciela

Mt 3,1-12;
Łk 3,1-6,15-17;
J 1,19-29

1 ¹Początek Ewangelii^s Jezusa^s Chrystusa^s, Syna Bożego^a.
²Tak napisał prorok^s Izajasz:

MI 3,1 *Oto wysłałem mego posłańca przed Tobą,
aby przygotował Twoją drogę^s.*

Iz 40,3 ³*Głos, który woła na pustyni:*

Przygotujcie drogę Pana!

Wyprostujcie Jego ścieżki!

⁴Jan chrzczył^b na pustyni^b i głosił chrzest^s nawrócenia dla odpuszczenia grzechów. ⁵Przychodzili do niego ludzie z całej judejskiej krainy i wszyscy mieszkańcy Jerozolimy; wyznawali swoje grzechy^s, a on chrzczył ich^c w rzece Jordan^s. ⁶Jan nosił ubranie z wielbłądziej sierści i skórzany pas na biodrach. Żywił się szarańczą i miodem dzikich pszczoł. ⁷Głosił: „Idzie za mną potężniejszy ode mnie, a ja nie jestem godny, aby schylić się i rozwiązać rzemiek u Jego sandałów. ⁸Ja ochrzciłem was wodą, a On będzie was chrzczył Duchem Świętym”.

Chrzest Jezusa w Jordanie

Mt 3,13-17;
Łk 3,21n;
J 1,30-34

⁹Wtedy przyszedł Jezus z Nazaretu^d w Galilei^s i został ochrzczony przez Jana w Jordanie^s. ¹⁰Zaraz po tym, kiedy wychodził z wody, ujrzał niebo otwarte i Ducha^s, który zstępował na Niego jakby gołębicą. ¹¹I rozległ się głos^s z nieba: „Ty jesteś moim Synem umiłowanym, Ciebie upodobałem sobie”.

Iz 42,1

Przepowiadanie Jana Chrzciciela. Prorocy starotestamentowi zapowiadali przyjście Chrystusa – Zbawiciela. Miało ono nastąpić w czasach wyznaczonych przez Boga. Prorocy mówili także o poprzedniku Chrystusa, który przygotuje naród wybrany na Jego przyjście (Mt 3,1; Iz 40,3). Ich zapowiedzi wypełniają się w Janie Chrzcicielu. On podczas swojej działalności nawoływał ludzi do nawrócenia i pokuty, nauczając, że tylko w taki sposób *wyprostują* Boże ścieżki, czyli przygotowują się na przyjęcie Boga objawiającego się w Chrystusie. Pokuta ma polegać na porzuceniu grzesznego życia i postępowaniu zgodnym z prawem Bożym. Jan wie, że jego działalność już się kończy. Wkrótce przyjdzie ktoś mocniejszy i godniejszy od niego, kto będzie *chrzczył Duchem Świętym* (w. 8). Wyrażenie to oznacza, że oczekiwany od wieków Chrystus udzieli ludziom w darze Ducha Świętego, który ich uświęci i połączy z Bogiem tak ściśle, że będą mogli stać się ludem Bożym. Określenie *Syn Boży* (w. 1) w odniesieniu do Jezusa ukazuje Jego niepowtarzalną więź i jedność z Bogiem. Godność ta jest w *Ewangelii według św. Marka* szczególnie uwyraźniona. Wszystko, co Jezus czyni i czego naucza, objawia Jego synostwo Boże. Kulminacyjnym momentem ukazania przez ewangelistę prawdy o Bożym synostwie Jezusa jest wyznanie setnika pod krzyżem (Mk 15,39).

Chrzest Jezusa w Jordanie. Jezus, podobnie jak inni ludzie, został zanurzony w Jordanie przez Jana, ale Jego chrzest nie ma charakteru pokutnego. On jako pierwszy przyjmuje chrzest w Duchu Świętym, zapowiadany przez Jana. Wtedy też głos Boga Ojca objawia ludziom, kim naprawdę jest Jezus. W słowach tych wszyscy chrześcijanie odkrywają prawdę, że Jezus jest umiłowanym Synem Bożym, który ma doprowadzić do końca dzieło zbawienia świata (Mk 9,7).

a) Zdanie to, które ma charakter tytułu, można też przetłumaczyć: *Początek Ewangelii o Jezusie Chrystusie, Synu Bożym*. Marek chce w swym dziele pisać o Jezusie Chrystusie, zbiera opowieści o Jego czynach oraz przekazywane przez apostołów Jego słowa, czyniąc z nich treść Jego Ewangelii.

b) *pustyni* – Mateusz precyzuje, że chodzi o Pustynię Judzką (Mt 3,1+).

c) *chrzczył ich* – dosł. w tekście gr.: *i byli zanurzeni przez niego*. Czynność ta była symbolem obmycia grzesznika z jego win.

d) *Nazaret* – mało znacząca wioska rolnicza w Galilei, położona na wzgórzu nad żyzną doliną Ezdrelon. W czasach NT liczyła około dwóch tysięcy mieszkańców. Rodzinna miejscowość Maryi.

a) *pójdźcie za* – w judaizmie I w. po Chr. zwrot ten oznaczał przyjęcie do szkoły danego mistrza, któremu uczeń winien był szacunek, posłuszeństwo oraz służbę.

b) *Kafarnaum* – hebr. *kefar Nahum* ‘wieś Nahuma’; w czasach Chrystusa kilkutyśieczna osada leżąca nad Jeziorem Galilejskim w pobliżu ujścia Jordanu; obok niej przebiegał ważny szlak handlowy wiodący do Damaszku. Mieszkańcy Kafarnaum utrzymywali się z rybołówstwa, uprawy roli i handlu. Stacjonował tam garnizon wojskowy i mieścił się urząd celny. Była to rodzinna miejscowość apostołów Piotra i Andrzeja.

Kuszenie Jezusa

¹²Zaraz też Duch^s wyprowadził Go na pustynię, ¹³gdzie przez czterdzieści dni był kuszony przez szatana^s. Przebywał tam wśród dzikich zwierząt, a aniołowie^s Mu służyli.

Mt 4,1-11;
Łk 4,1-13

DZIAŁALNOŚĆ JEZUSA W GALILEI

Początek apostołskiej działalności w Galilei

¹⁴Kiedy Jan został uwięziony, Jezus^s przybył do Galilei^s, głosząc Ewangelię^s Bożą. ¹⁵Mówił: „Czas się wypełnił” i „Nadchodzi już królestwo Boże! Nawracajcie się i wierzcie w Ewangelię”.

Mt 4,12-17;
Łk 4,14n

Dn 7,22

Powołanie pierwszych uczniów

¹⁶Przechodząc obok Jeziora Galilejskiego, zobaczył Szymona i Andrzeja, brata Szymona, jak zarzucali sieci w jezioro; byli bowiem rybakami. ¹⁷Jezus^s powiedział do nich: „Pójdźcie za^a Mną, a sprawię, że staniecie się rybakami ludzi”. ¹⁸Oni natychmiast zostawili sieci i poszli za Nim. ¹⁹A gdy uszedł nieco dalej, zobaczył Jakuba, syna Zebedeusza, i jego brata Jana. Oni też byli w łodzi i naprawiali sieci. ²⁰Zaraz ich powołał, a oni zostawili w łodzi swego ojca, Zebedeusza, razem z najemnikami i poszli za Nim.

Mt 4,18-22;
Łk 5,1-11

Uzdrowienie opętanego

²¹Przyszli do Kafarnaum^b. W szabat^s wszedł zaraz do synagogi^s i nauczał. ²²Jego nauka budziła zdziwienie: uczył ich bowiem jak ten, który ma moc, a nie jak nauczyciele Pisma. ²³Był właśnie w synagodze człowiek opętany przez ducha nieczystego. Zawołał on: ²⁴„Co mamy z Tobą wspólnego, Jezusie^s Nazarejczyku? Przyszedłeś nas zgubić! Wiem, kim jesteś:

Łk 4,31-37

Mt 7,29

Kuszenie Jezusa. Jak niegdyś Izrael wyszedł na pustynię, wędrując po niej przez czterdzieści lat, zanim wszedł do Ziemi Obiecanej, tak teraz Jezus przed rozpoczęciem swojej publicznej działalności przebywa czterdzieści dni na pustyni. Przygotowanie do spełnienia wielkich dzieł wymaga ciszy, spokoju, odosobnienia i umartwienia. Wzmianka, że Jezus żył tam wśród dzikich zwierząt, ma też sens teologiczny: obecność Jezusa przywraca na ziemi raj, utracony niegdyś przez człowieka, harmonię i jedność między człowiekiem a całym stworzeniem. Aby ten raj nastał na całej ziemi, człowiek musi najpierw przyjąć w pełni naukę Jezusa i nią żyć.

Początek apostołskiej działalności w Galilei. W dwóch krótkich zdaniach ewangelista streszcza istotę nauki Jezusa, który zapewnia, że czasy oczekiwań na zbawienie już się kończą i nadeszła chwila, w której Bóg urzeczywistnia swoje obietnice. W osobie Jezusa Bóg przychodzi do ludzi i chce królować w ludzkich sercach. Aby to było możliwe, człowiek musi przestać grzeszyć, zwrócić się na nowo ku Bogu i pozwolić na Jego królowanie w swoich myślach, woli i pragnieniach. Podstawą takiego nawrócenia jest uwierzenie wszystkiemu, co głosi Jezus, ponieważ Jego nauka zawiera pełnię objawienia o tym, kim jest Bóg i jakie jest Jego królestwo.

Powołanie pierwszych uczniów. Jezus już na początku swojego nauczania wzywa czterech rybaków, aby stali się Jego uczniami. Mają oni stać się *rybakami ludzi*, co oznacza, że tak jak Jezus oddadzą się Bogu i Jego królestwu. Ewangelista opisuje tu powołanie Szymona Piotra, Andrzeja, Jakuba i Jana zapewne dlatego, że właśnie ci apostołowie odegrają potem najważniejszą rolę we wspólnocie Jezusa (Mk 1,29; 3,16n; 9,2; 13,3; 14,33). Zaznaczył, że odpowiedzieli oni na wezwanie Mistrza *natychmiast*. Zostawili dom i swoje zajęcie i przyjęli styl życia Jezusa. W ten sposób dla każdego, kogo Pan powołuje do swojej służby, stają się przykładem posłuszeństwa wobec Jezusa i wierności w Jego naśladowaniu.

Uzdrowienie opętanego. Duch nieczysty poznał, że Jezusa łączą szczególne więzi z Bogiem, dlatego wyczuł w Nim wielkie zagrożenie dla siebie. Jezus, uwalniając ludzi od duchów nieczystych, pozbawia szatana władzy na ziemi i umożliwia królowanie Boga.

Świętym Boga³⁵. ²⁵A Jezus stanowczo mu nakazał: „Milcz i wyjdź z niego!”. ²⁶Wtedy duch nieczysty, wstrząsając gwałtownie tym człowiekiem i krzyżując donośnym głosem, wyszedł z niego. ²⁷Wszystkich ogarnęło zdumienie, tak iż jeden drugiego pytał: „Co to jest? Jakaś nowa nauka z mocą! Nawet duchom nieczystym rozkazuje i są Mu posłuszne”. ²⁸I szybko rozeszła się wieść o Nim wszędzie po całej krainie galilejskiej.

a) *Świętym Boga* – wyrażenie to oznacza: uświęcony przez Boga lub poświęcony dla Boga (np. Wj 22,30; Kpł 20,26; 2Krl 4,9; Ps 106,16).

b) *dotknął go* – dla ówczesnych ludzi szokujące było to, że Jezus dotknął trędowatego. Powinien w ten sposób stać się rytualnie nieczysty, a tymczasem oczyścił chorego. Trąd wiązano z grzechem, a usunięcie go przypisywano samemu Bogu. Jezus, uzdrawiając trędowatego, ukazuje swoją moc i świętość.

Liczne uzdrowienia

Mt 8,14-16;
Łk 4,38-41

²⁹Wprost z synagogi^s udał się z Jakubem i Janem do domu Szymona i Andrzeja. ³⁰A teściowa Szymona leżała w gorączce. Zaraz powiedzieli Mu o niej. ³¹On podszedł, wziął teściową za rękę i podniósł. Wtedy gorączka ustąpiła, a ona usługiwała im. ³²Z nastaniem wieczora, gdy słońce już zaszło, przynosili do Niego wszystkich chorych i opętanych^s. ³³Całe miasto zgromadziło się u drzwi. ³⁴Uzdrowił wielu, których nękały rozmaite choroby, i wyrzucił wiele demonów^s; lecz nie pozwalał demonom mówić, ponieważ Go znali.

Działalność apostołska

Łk 4,42-44

³⁵Nad ranem, jeszcze przed świtem, wstał i wyszedł na miejsce odludne, i tam się modlił. ³⁶A Szymon i ci, którzy z nim byli, poszli Go szukać. ³⁷Kiedy Go znaleźli, powiedzieli Mu: „Wszyscy Cię szukają”. ³⁸A On im odpowiedział: „Pójdźmy gdzie indziej, do sąsiednich miejscowości, abym i tam nauczał, po to bowiem wyszedłem”. ³⁹I chodził po całej Galilei^s, nauczając w ich synagogach^s i wyrzucając demony^s.

Mt 14,23

Oczyszczenie trędowatego

Mt 8,1-4;
Łk 5,12-16

⁴⁰Wtedy podszedł do Niego trędowaty, upadł na kolana i prosił: „Jeżeli chcesz, możesz mnie oczyścić”. ⁴¹Ułitował się, wyciągnął rękę, dotknął go^b i powiedział: „Chcę, bądź oczyszczony”. ⁴²I natychmiast trąd ustąpił. Został oczyszczony. ⁴³Jezus stanowczo mu przykazał i zaraz go odprawił, ⁴⁴mówiąc: „Pamiętaj, nie mów nic o tym nikomu, lecz idź, pokaż się kapłanowi, a na świadectwo dla nich złożź za swoje oczyszczenie ofiarę^s, zgodnie z nakazem Mojżesza”. ⁴⁵Lecz on wyszedł i zaczął opowiadać wokoło o tym wydarzeniu. Dlatego Jezus^s nie mógł już jawnie wejść do miasta, lecz przebywał w miejscach ustronnych. Ludzie natomiast schodzili się do Niego ze wszystkich stron.

Kpł 14,1-32

Liczne uzdrowienia. W postawie Jezusa charakterystyczne jest to, że zabrania duchom nieczystym mówić, kim On jest (Mk 1,25; 3,12). Podobnie zakazuje mówić o sobie tym, którzy doznali uzdrowienia (Mk 1,44; 8,26), świadkom cudów (Mk 5,43; 7,36) i apostołom (Mk 8,30; 9,9). W ten sposób Jezus zachowuje sekret mesjański. Jezus nie chce ujawniać swojej godności mesjańskiej na początku działalności, ponieważ w wyobrażeniach Żydów Chrystus, czyli Mesjasz, miał być przywódcą politycznym i walecznym wodzem. Dopiero cała działalność Jezusa, a po niej Męka krzyżowa i Zmartwychwstanie miały pokazać, że naprawdę ważne w Jego posłannictwie jest zbawienie ludzi.

Oczyszczenie trędowatego. Choć Jezus chce utrzymać w tajemnicy cudowne uzdrowienie, człowiek uwolniony od trądu nie potrafi milczeć. Dzieje się tak z każdym, kto rzeczywiście spotkał Boga i doznał od Niego jakiejś szczególnej łaski: od tej chwili staje się Jego apostołem i rozgłasza wszystkim Jego miłość, dobroć i wielkość.

a) *Kafarnaum* – zob. Mk 1,21+.

b) *rozebrali dach* – w takich miastach jak Kafarnaum dach na budynku zazwyczaj wykonywano z sitowia i gałęzi, które były położone na belkach i przykryte gliną. Takie pokrycie domu łatwo można było rozebrać, a następnie znów ułożyć.

c) *Lewi* – utożsamiany z Mateuszem Ewangelistą (Mt 9,9+).

d) Ucztovanie Jezusa z grzesznikami jest symbolem ich zbawienia. Grzesznicy, przychodząc do Jezusa, okazują się lepsi od tych, którzy sami siebie uważali za sprawiedliwych, a zarazem byli niechętni Jezusowi.

Uzdrowienie człowieka sparaliżowanego

Mt 9,1-8;
Łk 5,17-26

2¹Kiedy po kilku dniach ponownie wszedł do Kafarnaum^a, rozeszła się wiadomość, że jest w domu. ²Zbiegło się tak wielu ludzi, że nawet przed drzwiami nie było miejsca, a On przemawiał. ³Wtedy przynieśli do Niego człowieka sparaliżowanego. Ponieważ czterej mężczyźni, którzy go nieśli, ⁴nie mogli z powodu tłumu podejść do Jezusa^s, rozebrali dach^b nad miejscem, gdzie się znajdował, i przez otwór spuścili nosze, na których leżał paralytyk. ⁵Jezus, widząc ich wiarę, powiedział do chorego: „Synu! Twoje grzechy^s są odpuszczone”. ⁶Wśród zebranych tam byli też nauczyciele Pisma, którzy myśleli sobie: ⁷„Dlaczego On tak mówi? Błuźni! Któż może odpuszczać grzechy? Jedynie sam Bóg!”. ⁸Jezus poznał zaraz w swoim duchu, że tak myślą, i powiedział do nich: „Dlaczego nurtują was takie myśli? ⁹Co jest łatwiejsze? Powiedzieć sparaliżowanemu: «Twoje grzechy są odpuszczone», czy też rozkazać: «Wstań, weź swoje nosze i chodź»? ¹⁰Abyście jednak wiedzieli, że Syn Człowieczy^s ma władzę odpuszczania grzechów na ziemi – powiedział do człowieka sparaliżowanego – ¹¹mówię ci: Wstań, weź swoje nosze i wracaj do domu!”. ¹²On wstał, wziął swoje nosze i wobec wszystkich wszedł, tak iż wszyscy się zdumiewali i wielbili Boga, mówiąc: „Jeszcze nigdy nie widzieliśmy czegoś podobnego!”.

Mt 9,33

Powołanie Lewiego

Mt 9,9-13;
Łk 5,27-32

¹³I znów wyszedł nad jezioro. Cały lud przychodził do Niego, a On nauczał. ¹⁴Kiedy szedł, zobaczył Lewiego^c, syna Alfausza, który pobierał cło. Powiedział do niego: „Pójdź za Mną!”. A on wstał i poszedł za Nim. ¹⁵Gdy Jezus siedział przy stole w jego domu, razem z Jezusem i Jego uczniami siedziało wielu celników i grzeszników. Było bowiem wielu takich, którzy szli za Nim. ¹⁶Niektórzy nauczyciele Pisma, spośród faryzeuszów^s, widząc, że spożywa posiłek razem z grzesznikami i celnikami, mówili do Jego uczniów: „Dlaczego On je z celnikami i grzesznikami?^d”. ¹⁷Gdy Jezus^s to usłyszał, powiedział do nich: „Lekarz nie jest potrzebny zdrowym, lecz chorym. Nie przyszedłem powoływać sprawiedliwych, ale grzeszników”.

Uzdrowienie człowieka sparaliżowanego. Scena uzdrowienia sparaliżowanego człowieka rozpoczyna serię pięciu sporów o godność i władzę Jezusa. Zarówno w ST, jak też w czasach Jezusa, istniało przekonanie, że tylko Bóg w swoim miłosierdziu może uwolnić człowieka od winy, którą on zaciągnął przez niewierność Prawu. Jezus nie podważa tego przeświadczenia. W zdaniu skierowanym do sparaliżowanego używa strony biernej (w. 5). Podobnie czynili faryzeusze, aby nie wypowiadać imienia Bożego. W tym wydarzeniu Jezus udowadnia jednak, że On również jest obdarzony Boską mocą. Najpierw daje do zrozumienia, że zna wszystkie ludzkie myśli, a to jest możliwe tylko dla Boga (1Sm 16,7; Jr 17,10; Syr 42,18). W końcu dokonuje cudu, aby wykazać, że ma władzę nie tylko uzdrowić ciało, ale też ludzkiego ducha. skutkiem całego wydarzenia jest to, że chory człowiek odzyskał zdrowie i został pojednany z Bogiem.

Powołanie Lewiego. Faryzeusze gardzili grzesznikami i celnikami i trzymali się od nich z daleka. Jezus swoim postępowaniem daje do zrozumienia, że ci ludzie najbardziej potrzebują Bożej pomocy. Jest z nimi, aby im ukazać drogę zbawienia. W ten sposób poucza, że nie można gardzić żadnym człowiekiem, bo nie wiadomo, co naprawdę kryje się w jego sercu.

Sprawa postu

¹⁸Uczniowie Jana^a i faryzeusze^s mieli właśnie post. Przyszli więc i zadali Mu pytanie: „Dlaczego uczniowie Jana i uczniowie faryzeuszów poszczą, a Twój uczniowie nie poszczą?”.

¹⁹Jezus^s im odpowiedział: „Czy goście weselni mogą pościć, gdy pan młody jest z nimi? Dopóki mają pana młodego u siebie, nie mogą pościć. ²⁰Nadejdą jednak dni, kiedy pan młody zostanie im zabrany, i wtedy, tego dnia, będą pościć.

²¹Nikt nie przyszywa łąty z nowego materiału do starego ubrania, bo nowa łąta oderwie się od starego i zrobi się jeszcze większe rozdarcie. ²²Nikt też nie wlewa młodego wina do starych worków skórzanych^b. Jeśli tak robi, wino je rozerwie. Wtedy zmarnuje się i wino, i worki. Młode wino wlewa się do nowych worków skórzanych!”.

a) *uczniowie Jana* – wokół Jana Chrzciciela zgromadziła się grupa uczniów, dla których był on mistrzem i nauczycielem. Kilku spośród nich przyłączyło się do Jezusa (J 1,35nn). Niektórzy uczniowie Jana wierzyli, że Jan był Mesjaszem. Tworzyli oni sektę znaną jeszcze w II w.

b) *worków skórzanych* – jednym ze sposobów przechowywania wina było trzymanie go w workach uszytych ze zwierzęcej skóry.

Łuskanie kłosów zboża w szabat

Mt 12,1-8;
Łk 6,1-5

²³Zdarzyło się, że Jezus^s w szabat^s przechodził wśród zbóż, a Jego uczniowie zaczęli po drodze zrywać kłosy. ²⁴Faryzeusze^s mówili do Niego: „Zobacz! Robią w szabat to, czego nie wolno!”. ²⁵On im odpowiedział: „Czy nigdy nie czytaliście, co zrobił Dawid i jego towarzysze, kiedy znaleźli się w potrzebie i byli głodni? ²⁶Jak za najwyższego kapłana^s Abiatar wszedł do domu^s Bożego i jadł poświęcone chleby^s, które wolno spożywać tylko kapłanom, i dał je również tym, co z nim byli”. ²⁷Mówił im też: „Szabat jest ustanowiony dla człowieka, a nie człowiek dla szabatu. ²⁸Tak więc Syn Człowieczy^s jest Panem^s również szabatu”.

1Sm 21,2-7

Uzdrowienie człowieka z bezwładną ręką

Mt 12,9-14;
Łk 6,6-11

3 ¹Wszedł znowu do synagogi^s. Był tam człowiek, który miał bezwładną rękę, ²a oni obserwowali Jezusa^s, czy uzdrowi w szabat^s, ponieważ chcieli Go oskarżyć. ³Wtedy powiedział do człowieka z bezwładną ręką: „Wyjdź na środek”.

⁴Ich zaś zapytał: „Czy wolno w szabat dobrze czynić, czy źle czynić? Ratować życie, czy zabić?”. Lecz oni milczeli. ⁵I spojrzął na nich z gniewem, zasmucony z powodu niewrażliwości ich serca^s, a do tego człowieka powiedział: „Wyciągnij rękę!”.

Łk 14,3n

Ef 4,18

Sprawa postu. Łata z nowego materiału i młode wino symbolizują tu naukę Jezusa. Stare ubranie i stare worki skórzane oznaczają nauki ST. Przyjście Jezusa wprowadza w świat niesłychaną zmianę. Odtąd także ST należy odczytywać i wyjaśniać w świetle Ewangelii. Nie znaczy to, że stracił on całkowicie swoją wartość, ale że należy go traktować tylko jako przygotowanie na przyjście Syna Bożego. On bowiem w pełni objawił ludziom wolę swego Ojca – Boga oraz przyniósł zbawienie. Jest to powodem autentycznej radości, takiej, jaką przeżywają goście weselni uczujący z panem młodym.

Łuskanie kłosów zboża w szabat. W szabat nie wolno kosić zboża, młócić go i oczyszczać z plew. Zdaniem faryzeuszów uczniowie, którzy zrywali kłosy zboża i jedli zawarte w nich ziarna, wykonywali te trzy prace. Jezus uświadamia najpierw faryzeuszom, że Prawo zostało ustanowione po to, aby służyło ludzkiemu życiu, bezpieczeństwu, szczęściu i więzi z Bogiem. Także każde święto ma przede wszystkim służyć spotkaniu z Bogiem. Jeśli głód, niebezpieczeństwo lub choroba (Mk 3,1-6) utrudnia to spotkanie, nawet w święto należy uczynić wszystko, aby ewentualne przeszkody usunąć. Jezus swoją odpowiedzią uświadamia wszystkim, że Bogu zawsze zależy na dobru każdego człowieka.

a) *Herod* – chodzi tu o Heroda Antypasa, syna Heroda Wielkiego, który panował w Galilei i Perei od 40 r. do 4 r. przed Chr.

b) *Synem Bożym* – tutaj to określenie niekoniecznie wskazuje na bóstwo Jezusa. W czasach, gdy żył Jezus, używano tego wyrażenia jako tytułu mesjańskiego i nauczyciele Pisma uważali, że postać z Ps 2,7, o której Bóg mówi: *Ty jesteś moim Synem*, jest oczekiwanym Chrystusem, który wyzwoli Izraela (2Sm 7,14; Łk 4,41; zob. Mk 1,29-34+).

c) *Szymon Kananejczyk* – w Łk 6,15 nosi przydomek *Gorliwy*.

d) *Iskariota* – prawdopodobnie z hebr. *isz Keriot*, czyli ‘człowiek z Keriotu’, miasta znajdującego się w okolicy Hebronu. Określenie to może pochodzić także od łac. słowa *sicarius* – ‘człowiek ze sztyletem’. Oznaczałoby to, że Judasz, podobnie jak Szymon Gorliwy, należał do partii zelotów, która akceptowała każdy środek walki z rzymskim okupantem, także skrytobójcze morderstwa.

e) *Belzebub* – Baal Zebul w tekstach ugaryckich jest imieniem bożka i oznacza ‘pan domu’. W literaturze grecko-rzymskiej imię Beel-zebul zaczęło oznaczać przywódcę demonów przeciwstawiających się Bogu. Zob. *Słownik*.

Wyciągnął, a jego ręka stała się znowu sprawna. ⁶Faryzeusze zaś wyszli zaraz i naradzali się ze zwolennikami Heroda^a, w jaki sposób Go zabić.

Wydarzenia nad brzegiem jeziora

⁷Jezus^s odszedł ze swymi uczniami w stronę jeziora. A szedł za Nim tłum ludzi z Galilei^s i Judei^s, ⁸z Jerozolimy^s, Idumei, z Zajordania oraz z okolic Tyru^s i Sydonu^s. Przychodzili do Niego, gdyż słyszeli o tym, co czynił. ⁹Ze względu na tłum, który na Niego napierał, polecił swoim uczniom, aby łódka była dla Niego zawsze przygotowana. ¹⁰Wielu bowiem uzdrowił i dlatego wszyscy, którzy byli chorzy, cisnęli się do Niego, aby Go dotknąć. ¹¹Na Jego widok duchy nieczyste padały przed Nim i wołały: „Ty jesteś Synem Bożym^b”. ¹²Lecz On stanowczo im nakazywał, aby Go nie ujawniali.

Wybór Dwunastu

¹³Potem wyszedł na górę i przywołał tych, których sam chciał, a oni przyszedli do Niego. ¹⁴I ustanowił Dwunastu, których nazywał apostołami^s, aby z Nim byli i aby mógł ich wysyłać na głoszenie nauki, ¹⁵i aby mieli władzę wyrzucać demony^s. ¹⁶Tak więc ustanowił Dwunastu: Szymona, któremu nadał imię Piotr; ¹⁷Jakuba, syna Zebedeusza, i Jana, brata Jakuba, którym nadał przydomek Boanerges, to znaczy Synowie Gromu; ¹⁸Andrzeja, Filipa, Bartłomieja, Mateusza, Tomasza, Jakuba, syna Alfeusza, Tadeusza, Szymona Kananejczyka^c ¹⁹i Judasza Iskariotę^d, który Go zdradził.

Mt 10,1-4;
Łk 6,12-16

Mk 6,7-13

Mt 16,18; J 1,42

Łk 9,54

Jezus i Belzebub

²⁰Pewnego razu wszedł do domu, a zbiegł się taki tłum, że nie mieli chwili na zjedzenie chleba. ²¹Gdy Jego krewni usłyszeli o wszystkim, przyszedli, aby Go powstrzymać. Mówiono bowiem, że odszedł od zmysłów.

Mt 12,22-32;
Łk 11,14-22;
12,10

Mk 6,31

J 7,5; 10,21

²²Nauczyciele Pisma natomiast, którzy przyszedli z Jerozolimy, mówili, że opętał^s Go Belzebub^e i że wyrzuca demony^s mocą ich przywódcy. ²³Wtedy przywołał ich do siebie i mówił do nich w przypowieściach: „Jak może szatan^s szatana wyrzucać? ²⁴Jeśli jakieś królestwo jest wewnętrznie skłócone,

Wybór Dwunastu. Od początku swojej działalności Jezus gromadził wokół siebie uczniów, którzy towarzyszyli Mu wszędzie, gdzie nauczał (np. Mk 1,16-20; 2,15n.18.23). Teraz spośród nich wybiera Dwunastu. Ponieważ będą z Nim w czasie całej Jego działalności, po Jego Zmartwychwstaniu staną się w Kościele Jego naocznymi świadkami (Dz 1,21n) i będą mogli głosić Żydom i poganom Jego naukę. Liczba dwunastu apostołów nawiązuje do dwunastu plemion Izraela. Jak dawny lud Boży wywodził się z dwunastu patriarchów, tak teraz Kościół opiera się na nauce dwunastu apostołów, spośród których pierwsze miejsce zajmuje Szymon Piotr.

Jezus i Belzebub. Cała działalność Jezusa na ziemi przeniknięta była mocą Ducha Świętego (Mk 1,10). Jeśli więc nauczyciele Pisma twierdzą, że Jezus ma w sobie ducha nieczystego oraz że działa mocą władcy złych duchów, to tym samym znieważają Ducha Świętego. Błuznierstwo przeciwko Duchowi Świętemu oznacza przewrotne przypisywanie demonicznej działalności Bogu, który przecież okazuje wszystkim dobroć i miłosierdzie. Jest to świadome odrzucanie Bożej łaski i Jego daru zbawienia. Taki grzech nie może być odpuszczony, ponieważ człowiek, który go popełnia

to takie królestwo nie może przetrwać. ²⁵I jeżeli dom jest wewnętrznie skłócony, to taki dom nie będzie mógł przetrwać. ²⁶Jeśli więc szatan powstał przeciwko sobie i jest wewnętrznie skłócony, to nie może przetrwać, lecz koniec z nim. ²⁷Nikt przecież nie może wejść do domu kogoś silnego i zagrabić jego rzeczy, jeśli najpierw go nie zwiąże. Dopiero wtedy okradnie jego dom. ²⁸Zapewniam was: Wszystkie grzechy^s będą ludziom odpuszczone, a nawet bluźnierstwa, których by się dopuścili. ²⁹Kto by jednak zbluźnił przeciwko Duchowi Świętemu, nigdy nie otrzyma odpuszczenia: będzie winien grzechu wiecznego”. ³⁰Mówili bowiem: „Opętał Go duch nieczysty”.

a) Określenie „brat” i „siostra” w kulturze hebrajskiej używano także w stosunku do krewnych (zob. *Słownik*).

Mt 12,46-50; Łk 8,19-21 **Matka i krewni Jezusa**

³¹Wtedy przyszła Jego Matka i bracia^s. Stojąc na zewnątrz, prosili, aby Go przywołać. ³²Tymczasem mnóstwo ludzi siedziało wokół Niego. Powiedzieli Mu: „Twoja Matka i Twoi bracia, i Twoje siostry^a są na zewnątrz i dopytują się o Ciebie”. ³³Odpowiedział im: „Kto jest moją matką i braćmi?”. ³⁴I patrząc na siedzących dokoła, powiedział: „Właśnie oni są moją matką i moimi braćmi. ³⁵Bo kto wypełnia wolę Boga, ten jest moim bratem, siostrą i matką”.

Mt 13,1-9; Łk 8,4-8 **Przypowieść o siewcy**

Mk 2,13; 3,9

4 ¹Znowu zaczął nauczać nad jeziorem. Zgromadził się wokół Niego tak wielki tłum, że musiał wsiąść do łodzi na jeziorze, podczas gdy cały lud pozostał na lądzie, przy brzegu. ²Nauczał ich wiele w przypowieściach^s. Mówił im: ³„Słuchajcie: Oto siewca wyszedł siał. ⁴A gdy siał, jedno ziarno padło koło drogi. Przyleciały ptaki i wydziobały je. ⁵Inne padło na grunt kamienisty, gdzie było mało ziemi, i szybko wzeszło, bo gleba nie była głęboka. ⁶Lecz gdy pokazało się słońce, przypaliło je i ziarno uschło, bo nie zapuściło korzeni. ⁷Inne padło między ciernie. A ciernie wyrosły i zagłuszyły je, i nie wydało plonu. ⁸Jeszcze inne ziarna padły na glebę urodzajną i wydały plon dorodny i obfity: jedno trzydziestokrotny,

zamyka się na Boga, złośliwie utożsamiając Go z szatanem. W swoich przypowieściach Jezus poucza, że to właśnie On jest tym mocniejszym, który pokonał *silnego*, czyli szatana, i odebrał mu jego mienie, tzn. tych wszystkich, którzy trwali w grzechu i przez to znajdowali się pod jego panowaniem.

Matka i krewni Jezusa. Jezus nie lekceważył swojej Matki i nie odwracał się od swoich krewnych. Żył i pracował razem z nimi do czasu, gdy ich opuścił, aby wypełnić wolę swojego Ojca. Uczniowie Jezusa mają w pełni naśladować Jego życie, co oznacza, że powinni od Niego uczyć się, jak wypełniać wolę Boga. Kto chce całkowicie należeć do Jezusa, musi opuścić swoją rodzinę i dawne zajęcie, podobnie jak to uczynili apostołowie (Mk 1,16-20; 10,28-31), i sprawę Bożą postawić na pierwszym miejscu.

Przypowieść o siewcy. Przypowieść tę należy czytać w połączeniu z fragmentem Mk 4,14-20, gdzie sam Jezus wyjaśnia znaczenie każdego obrazu. Różne losy ziarna ukazują odmienne postawy człowieka wobec słowa, które Bóg kieruje do niego np. przez Pismo Święte, ludzi, znaki czasu czy poprzez szczególne natchnienia wewnętrzne. Słowo Boże nie wyda jednak owocu, jeśli człowiek po jego usłyszeniu nadal trwa w grzechu, jeśli jest niestały i w chwilach trudności nie dotrzymuje obietnic danych Bogu, lub gdy ciągle jest pochłonięty troskami otaczającego świata.

a) Mimo utraty części ziaren (Mk 4,4-7) przesłanie przypowieści napawa optymizmem. Okazuje się bowiem, że plon jest niezwykle wielki, czyli bardzo liczni są ci, którzy żyją zgodnie z wolą Bożą (Mk 4,20).

inne sześćdziesięciokrotny, a jeszcze inne stokrotny”^a. ⁹I mówił: „Kto ma uszy do słuchania, niech słucha!”.

Cel mówienia w przypowieściach

Mt 13,10-15;
Łk 8,9n

¹⁰Kiedy był na osobności, ci, którzy z Nim byli, razem z Dwunastoma, pytali Go o sens tych przypowieści^s. ¹¹Odpowiedział im: „Wam powierzono tajemnicę królestwa Bożego, tamtym zaś, z zewnątrz, wszystko podaje się w przypowieściach, ¹²dlatego że *patrząc, widzą, ale nie dostrzegają, słuchając, słyszą, ale nie rozumieją, żeby się nie nawrócić i nie otrzymać przebaczenia*”.

Iz 6,9n

Wyjaśnienie przypowieści o siewcy

Mt 13,18-23;
Łk 8,11-15

¹³Powiedział do nich: „Nie rozumiecie tej przypowieści”? Jak więc zrozumiecie inne przypowieści? ¹⁴Siewca siewa słowo. ¹⁵Tymi «koło drogi», gdzie pada zasiane słowo, są ci, do których – skoro usłyszą słowo – zaraz przychodzi szatan^s i zabiera słowo w nich zasiane. ¹⁶Zasiani na gruncie kamienistym – to ci, którzy, gdy usłyszą słowo, zaraz je przyjmują z radością, ¹⁷ale nie mają w sobie korzenia i są niestali; kiedy więc przychodzą trudności lub prześladowanie z powodu słowa, zaraz się załamują. ¹⁸Jeszcze inni, zasiani między cierniami – to ci, którzy słuchają słowa, ¹⁹ale codzienne troski, ułuda bogactwa i inne pożądania zagłuszają w nich słowo i nie wydają ono owocu. ²⁰I wreszcie zasiani na glebie urodzajnej – to ci, którzy słuchają słowa, przyjmują je i wydają plon: trzydzieciokrotny, sześćdziesięciokrotny, stokrotny”.

Przypowieść o świetle

Łk 8,16-18

²¹Mówił im też: „Czy wnosi się zapaloną lampę po to, aby ją postawić pod garncem lub pod łóżkiem? Czy może raczej, by postawić ją na świeczniku? ²²Nie ma bowiem nic tajemnego, co by nie miało być ujawnione. Nic też nie może być tak ukryte, aby nie wyszło na jaw. ²³Kto ma uszy do słuchania, niech słucha!”.

²⁴I dalej mówił im: „Uważajcie na to, czego słuchacie. Jaką miarą mierzycie, taką i wam odmierzają,

Mt 5,15; Łk 11,33

Mt 10,26

Mt 7,2

Bóg ofiaruje człowiekowi swoje królestwo, ale zarazem domaga się od człowieka współpracy. Każdy więc ma nie tylko przyjąć słowo Boże, ale też wcielić je w życie. Tylko wtedy wydaje się właściwe owoce.

Cel mówienia w przypowieściach. Tajemnica królestwa oznacza tu Boży plan zbawienia ludzi przez Mękę, Śmierć i Zmartwychwstanie Chrystusa. Plan ten był zakryty przez wieki, potem został objawiony prorokom, następnie uczniom Jezusa, którzy z kolei mieli za zadanie ogłaszać go wszystkim ludom jako Ewangelię. Określenie: ci, którzy są z zewnątrz odnosi się do ludzi niebędących w stanie zrozumieć działania Bożego. Słyszą nauczanie Jezusa, ale zamykają się na Jego naukę. Jezus, chcąc ukazać, czym jest królestwo Boże i na czym polega zbawcze działanie Boga, odwołuje się do ludzkiego doświadczenia. Posługuje się obrazami, ponieważ rzeczywistości Bożych nie można przedstawić inaczej, jak tylko w obrazach. Zrozumie je jednak w pełni tylko ten, kto jest otwarty na słowo Boże.

Przypowieść o świetle. W czasach Jezusa pomieszczenia mieszkalne były oświetlane przez małą glinianą lampkę, którą umieszczano na świeczniku. Do jej gaszenia używano jakiegoś naczynia, np. garnka, aby nie zadymić pokoju. Jezus nawiązuje do codziennych zwyczajów. Światłem oświecającym ludzi jest głoszone przez Niego słowo. Słuchacze mogliby myśleć, że Jezus chce ukryć swoją naukę pod osłoną przypowieści, by nie została zrozumiana. Tymczasem Jego zamiary są wprost przeciwne. Przyjdzie bowiem taki czas, że usłyszysz ją cały świat. Oba przysłowia zawarte

a nawet wam dodadzą. ²⁵Bo temu, który ma, będzie dodane, a temu, który nie ma, zabiorą nawet to, co ma”.

a) Ponieważ uczniowie Jezusa będą w przyszłości przekazywali innym Jego naukę, dlatego muszą lepiej ją poznać i głębiej zrozumieć.

Przypowieść o ziarnie

²⁶Mówił dalej: „Tak się ma sprawa z królestwem Bożym jak z człowiekiem rzucającym ziarno w ziemię. ²⁷Czy śpi, czy czuwa, nocą i dniem, ziarno kiełkuje i wzrasta, a on nie wie jak. ²⁸Ziemia sama z siebie wydaje plon: najpierw źdźbło, potem kłos, wreszcie pełne ziarno w kłosie. ²⁹A gdy zboże dojrzeje, bierze on zaraz sierp, bo nadeszła pora żniwa”.

Przypowieść o ziarnie gorczycy

³⁰Mówił też: „Do czego przyrównamy królestwo Boże lub w jakiej przypowieści je przedstawimy? ³¹Jest ono jak ziarno gorczycy. Kiedy się je wrzuca w ziemię, jest najmniejsze ze wszystkich nasion na ziemi. ³²Gdy jednak zostanie zasiane, wyrasta i staje się większe od innych krzewów, wypuszcza wielkie gałęzie, tak że ptaki mogą zakładać gniazda w jego cieniu”.

Zakończenie nauczania w przypowieściach

³³W wielu takich przypowieściach mówił do nich, stosownie do tego, co mogli pojąć. ³⁴A bez przypowieści nie mówił do nich. Swoim uczniom natomiast wyjaśniał wszystko na osobności^a.

Uciszenie burzy na jeziorze

³⁵Tego samego dnia, gdy nastał wieczór, powiedział do nich: „Przepawmy się na drugi brzeg”. ³⁶Zostawili więc tłum i zabrali Go, tak jak był, w łodzi, a inne łodzie płynęły za Nim. ³⁷Wtem zerwał się gwałtowny wiatr. Fale zalewały łódź, tak że już się napełniała. ³⁸On zaś spał w tyle łodzi oparty na podłódku. Budzili Go, mówiąc: „Nauczycielu, nic Cię to nie obchodzi, że ginimy?”. ³⁹On obudzony, zgromił wiatr, a do jeziora powiedział: „Milcz! Ucisz się!”. Wtedy wiatr ustał

w ww. 24 i 25 rozwijają poprzednią myśl. Jezus posługuje się tutaj obrazem mierzenia i ważenia towarów na rynku, aby wyjaśnić, od czego zależy owocność słowa, którego słuchają Jego uczniowie. Na ile otworzą się na Jego naukę, na tyle będą w stanie zrozumieć zawartą w tym słowie tajemnicę królestwa Bożego. Kto wierzy nauce Jezusa, będzie otrzymywał od Boga coraz więcej światła. Kto zaś nie ma w sobie wiary w słowa Jezusa lub nie troszczy się o jej pogłębianie, ten utraci nawet to światło Boże, które ma w sobie.

Przypowieść o ziarnie. Jak ziarno zasiane o odpowiedniej porze, tak królestwo Boże przychodzi do ludzi we właściwym momencie i rozwija się w sposób niezauważalny, lecz skuteczny. I podobnie jak dla zboża w odpowiedniej chwili przychodzi czas żniwa, tak też nadejdzie kiedyś dzień sądu, w którym każdy otrzyma zapłatę za owoce, jakie wydała jego wiara i współdziałanie z Bogiem w Jego królestwie założonym na ziemi.

Przypowieść o ziarnie gorczycy. Gorczyce rosnące wokół Jeziora Galilejskiego osiągały nawet 3-5 m wysokości. Stanowią dobry przykład wzrostu od małego ziarna do dużej rośliny. Podobnie królestwo Boże, zapoczątkowane przez Jezusa na ziemi, ma niepozorne początki (Jezus zaczyna od małej grupki uczniów, którym głosi Ewangelię o zbawieniu), na koniec jednak osiągnie wielkie rozmiary (będą należały do niego różne ludy i narody).

Uciszenie burzy na jeziorze. Burza na Jeziorze Galilejskim często powstawała zupełnie nieoczekiwanie i mogła grozić zatopieniem niewielkich łodzi, którymi rybacy łowili ryby. Ewangelista odnotowuje to wydarzenie, aby ukazać boską

a) *krainy Gerazeńczyków* – leżąca na południowo-wschodnim brzegu jeziora Genezaret, wokół Gerazy, jednego z miast Dekapolu (zob. *Słownik*).

b) Legion rzymski mógł liczyć od 5 400 do 6 000 żołnierzy. Nawiązanie w imieniu do legionu ma podkreślić wielką liczbę i siłę nieczystych duchów.

i zapanowała głęboka cisza. ⁴⁰Do nich zaś powiedział: „Czemu się boicie? Wciąż jeszcze nie wierzycie?”. ⁴¹Wtedy ogarnął ich wielki lęk i mówili jeden do drugiego: „Kim On właściwie jest, że nawet wiatr i jezioro są Mu posłuszne?”.

Mk 1,27

Uzdrowienie opętanego z Gerazy

Mt 8,28-34;
Łk 8,26-39

5 ¹Potem przybili do brzegu, do krainy Gerazeńczyków^a. ²Kiedy wychodził z łodzi, nagle wybiegł Mu naprzeciw z grobów człowiek opętany^s przez ducha nieczystego. ³Mieszkał on w grobach i nikt nie mógł go już związać, nawet za pomocą łańcucha. ⁴Wiele razy wiano go bowiem powrozami i łańcuchami, ale rozrywał łańcuchy i zrzucał z siebie powrozy, i nikt nie był w stanie go poskromić. ⁵Całymi nocami i dniami przebywał w grobach i na górach, krzyczał i uderzał w siebie kamieniami. ⁶Widząc Jezusa^s z daleka, przybiegł i oddał Mu pokłon. ⁷Krzyczał donośnym głosem: „Co mam z Tobą wspólnego, Jezusie, Synu Boga Najwyższego? Zaklinam Cię na Boga, nie dręcz mnie!”. ⁸Mówił mu bowiem: „Duchu nieczysty, wyjdź z tego człowieka”. ⁹Zapytał go: „Jak ci na imię?”. Odpowiedział: „Na imię mi Legion^b, bo jest nas wielu”. ¹⁰I prosił Go usilnie, aby ich nie wypędzał z tej krainy. ¹¹A pała się tam na zboczu góry wielka trzoda świń. ¹²Błagały Go duchy nieczyste: „Poślij nas w te świny, abyśmy mogli w nie wejść”. ¹³I zgodził się. Wtedy duchy nieczyste opuściły człowieka i weszły w świny. A trzoda licząca około dwóch tysięcy sztuk ruszyła po urwistym zboczu w dół do jeziora i utonęła w jeziorze. ¹⁴Ci, którzy paśli świny, uciekli i opowiedzieli o tym w mieście i po wioskach. Ludzie przyszli więc zobaczyć, co się stało. ¹⁵Kiedy przybyli do Jezusa, zobaczyli, że opętany, który miał w sobie Legion, siedzi w ubraniu i jest przy zdrowych zmysłach. I ogarnął ich lęk. ¹⁶Wtedy naoczni świadkowie opowiedzieli im, co się stało z opętanym, a także o świniach. ¹⁷Zaczęli Go więc błagać, aby odszedł z ich krainy. ¹⁸Gdy wsiadał do łodzi, ten, który był opętany, prosił Go, aby mógł przy Nim zostać. ¹⁹Lecz On się nie zgodził. Powiedział do niego: „Wracaj do domu, do swoich, i opowiadaj im, co Pan^s ci uczynił i jak się nad tobą zmiłował”. ²⁰Odszedł więc i zaczął rozgłaszać w Dekapolu^s o tym, co Jezus dla niego uczynił, a wszyscy się dziwili.

moc Jezusa. Zgodnie z przekonaniem ludzi wszystkich czasów, tylko Bóg jest Panem takich żywiołów, jak wiatr i morze (Ps 107,29; Jon 1,15). Okazuje się, że również Jezus ma taką władzę. Dlatego domaga się od swoich uczniów wiary i zaufania. Temu bowiem, kto jest z Jezusem i zawierzył Mu do końca, nie może grozić żadne niebezpieczeństwo.

Uzdrowienie opętanego z Gerazy. Cud ten, opisany przez Marka tak dokładnie, stanowi punkt kulminacyjny w cudotwórczej działalności Jezusa. Nie tylko bowiem ucisza On burzę na jeziorze i wyrzuca pojedyncze złe duchy z opętanych, ale posiada tak wielką moc, że w jednym momencie zwycięża ich wielką liczbę. Prośba duchów nieczystych, żeby Jezus pozwolił im wejść w świny, nie powinna dziwić. Żydzi uważali świny za zwierzęta nieczyste i nie spożywali ich mięsa. Demony chciały za wszelką cenę pozostać w pogańskiej krainie Gerazeńczyków, a świny mogły im służyć za „mieszkanie”. Pomyliły się jednak, bo własnym wyborem doprowadziły do swojej całkowitej klęski. Poprzez dokonany cud Jezus jeszcze raz pokazuje się jako obrońca człowieka i udowadnia, że jest w stanie wyzwolić go nawet z największego nieszczęścia i zła.

Kobieta cierpiąca na krwotok i wskreszenie córki Jaira

²¹Gdy Jezus^s przepłynął się łodzią z powrotem na drugi brzeg, zebrał się wokół Niego wielki tłum nad jeziorem. ²²Przyszeli też jeden z przełożonych synagogi^s, który nazywał się Jair. Gdy zobaczył Jezusa, upadł Mu do stóp ²³i błagał: „Moja córeczka jest umierająca. Przyjdź i połóż na nią ręce, aby wyzdrowiała i żyła”. ²⁴Jezus poszedł z nim, a wielki tłum podążał za Nim, napierając na Niego ze wszystkich stron. ²⁵Była tam pewna kobieta, która dwanaście lat chorowała na krwotok. ²⁶Dużo cierpiała od wielu lekarzy. Wydała wszystkie swoje oszczędności, ale nic jej nie pomagało, a nawet czuła się coraz gorzej. ²⁷Gdy usłyszała o Jezusie, podeszła w tłumie od tyłu i dotknęła Jego płaszcza^a. ²⁸Mówiła bowiem: „Jeśli tylko dotknę Jego płaszcza, odzyskam zdrowie”. ²⁹Od razu miejsce krwotoku zagoiło się i poczuła, że jest uzdrowiona ze swej dolegliwości.

³⁰Również Jezus natychmiast odczuł, że moc wyszła od Niego. Zwrócił się do tłumu, pytając: „Kto dotknął mojego płaszcza?”. ³¹Lecz uczniowie mówili do Niego: „Widzisz, jak tłum ze wszystkich stron napiera na Ciebie, a Ty pytasz: «Kto Mnie dotknął?»”. ³²On jednak spojrzał wkoło, by zobaczyć tę, która to zrobiła. ³³Kobieta, przełęknięta i drżąca, wiedząc, co się jej stało, przyszła, upadła przed Nim i wyznała całą prawdę. ³⁴A On powiedział do niej: „Córko, twoja wiara cię uzdrowiła, idź w pokoju^s i bądź wolna od twojej dolegliwości”. ³⁵Kiedy jeszcze to mówił, przyszli z domu przełożonego synagogi i oznajmili: „Twoja córka umarła. Czemu jeszcze trudzisz Nauczyciela?”.

³⁶Lecz Jezus, słysząc, co mówią, zwrócił się do przełożonego synagogi: „Nie bój się, tylko wierz!”. ³⁷I nie pozwolił nikomu iść ze sobą, z wyjątkiem Piotra, Jakuba i Jana, brata Jakuba.

³⁸Gdy przyszli do domu przełożonego synagogi, zobaczył zamieszanie i płaczki głośno lamentujące. ³⁹Wszedł, mówiąc do nich: „Dlaczego robicie żgiełk i płaczecie? Dziecko nie umarło, tylko śpi”^b. ⁴⁰Lecz oni wyśmiewali się z Niego. On zaś wyrzucił wszystkich, wziął z sobą tylko ojca i matkę dziecka oraz tych, którzy Mu towarzyszyli, i wszedł tam, gdzie leżało dziecko. ⁴¹Wziął dziecko za rękę i rzekł: „Talitha kum”, to znaczy: Dziewczynko, mówię tobie, wstań! ⁴²Dziewczynka natychmiast wstała i chodziła, miała bowiem dwanaście lat. I zdziwili się ogromnie. ⁴³Lecz przykazał im stanowczo, aby nikt się o tym nie dowiedział, i powiedział, aby dali jej jeść.

Kobieta cierpiąca na krwotok i wskreszenie córki Jaira. Oba cuda ściśle łączą ze sobą temat wiary. Do kobiety Jezus mówi: ...*twoja wiara cię uzdrowiła* (w. 34), Jaira zaś zapewnia: *Nie bój się, tylko wierz!* (w. 36). Także w innych przypadkach wiara okazuje się koniecznym warunkiem uzdrowienia (Mk 9,23; 10,52; 11,22-25). Tutaj oznacza ona przekonanie, że Bóg z mocą działa przez Jezusa i dokonuje przez Niego cudów, ponieważ kocha ludzi i pragnie ich szczęścia. Dzięki takiej wierze człowiek może autentycznie spotkać się z Bogiem, może doświadczyć Jego obecności i w konsekwencji powierzyć się Mu z całkowitą ufnością. Wejście w tak zażyłą relację z Bogiem jest w stanie przynieść człowiekowi nie tylko uzdrowienie z choroby, ale może go wyrwać nawet z otchłani śmierci. Zachowanie kobiety i zapewnienie Jezusa prowadzą do wniosku, że dla Boga wszystko jest możliwe. Każdy, kto przed Nim staje, nawet w chwili największego nieszczęścia, czy to materialnego, czy też duchowego, powinien pamiętać o słowach Jezusa: *Nie bój się, tylko wierz!*

a) Kobieta podchodzi ukradkiem, żeby jej nie zauważono, gdyż upływ krwi – w świetle Kpł 15,19-30 – czynił ją nieczystą. Każdy też, kogo ona dotknęła w tym stanie, stawał się nieczysty i nie mógł uczestniczyć w obrzędach religijnych.

b) W środowisku żydowskim i greckim ludzie określali śmierć jako sen. W zdaniu Jezusa mamy jednak do czynienia z czymś innym. On wypowiada się jako Syn Boży, dla którego śmierć jest tylko snem.

Tb 2,10

Mk 9,2; 14,33

a) *Herod* – chodzi o Antypasa, syna Heroda Wielkiego; rządził Galileą i Perea od 4 r. przed Chr. do 39 r. po Chr. Nie był jednak królem, choć tak nazywali go poddani, miał tylko tytuł tetrarchy, czyli jednego z czterech władców państwa. Grzech Heroda polegał na tym, że ożenił się z żoną swego żyjącego brata.

Odrzucenie Jezusa w Nazarecie

Mt 13,53-58;
Łk 4,15-30

6¹Następnie odszedł stamtąd i udał się do swego rodzinnego miasta, a Jego uczniowie szli za Nim. ²W szabat^s zaczął nauczać w synagodze^s. Wielu słuchających Go dziwiło się i mówiło: „Skądże to ma? Co to za mądrość została Mu dana? I takich nadzwyczajnych cudów^s dokonuje! ³Czy nie jest On cieślą, synem Maryi, a bratem^s Jakuba, Jozesa, Judy i Szymona? A Jego siostry^s, czy nie mieszkają tutaj wśród nas?”. I powątpiewali w Niego. ⁴A Jezus^s powiedział do nich: „Tylko w swojej ojczyźnie, wśród swoich krewnych i we własnej rodzinie prorok^s może być tak lekceważony”. ⁵I nie mógł tam dokonać żadnego cudu^s, tylko kilku chorych uzdrowił, kładąc na nich ręce. ⁶Dziwił się też ich niedowiarstwu. Potem obchodził okoliczne wsie i nauczał.

Misja Dwunastu

Mt 10,1-5,15;
Łk 9,1-6

⁷Potem przywołał do siebie Dwunastu i zaczął ich rozsyłać po dwóch. Dał im władzę nad duchami nieczystymi. ⁸Nakazał też, aby niczego nie zabierali w drogę prócz laski: ani chleba, ani torby podróжной, ani pieniędzy. ⁹„Włóżcie na nogi sandały, ale dwóch ubrań nie zakładajcie!”. ¹⁰Mówił do nich: „Gdziekolwiek wejdziecie do domu, zatrzymajcie się tam, aż do czasu, gdy będziecie opuszczać to miejsce. ¹¹Jeśli w jakiejś miejscowości was nie przyjmą i nie zechcą was słuchać, wyjdźcie stamtąd i strząśnijcie pył z waszych nóg, na świadectwo dla nich”. ¹²Oni poszli więc i wzywali do nawrócenia. ¹³Wyrzucili wiele demonów^s i namaścili^s olejem wielu chorych, przywracając im zdrowie.

Jk 5,14n

Śmierć Jana Chrzciciela

Mt 14,1-12;
Łk 9,7-9

¹⁴Również król Herod^a o Nim usłyszał, bo Jego imię stało się sławne. Mówiono: „Jan Chrzciciel powstał z martwych i dlatego cuda^s dzieją się przez niego”. ¹⁵Inni mówili, że jest Eliaszem; jeszcze inni, że to prorok^s, podobnie jak jeden z dawnych proroków. ¹⁶Gdy to usłyszał Herod, mówił: „To Jan, którego kazałem ściąć, zmartwychwstał”. ¹⁷Ten bowiem

Odrzucenie Jezusa w Nazarecie. Po dwóch przykładach zawierzenia Jezusowi spotykamy się z postawą niedowierzania. Rzeczą znamionną jest to, że brak wiary okazują ci, pośród których On się wychowywał: krewni i mieszkańcy Nazaretu. W odpowiedzi na taką postawę Jezus powtarza przysłowie (w. 4), które w tamtym czasie było znane nie tylko w Palestynie, ale także wśród Greków. Brak wiary mieszkańców Nazaretu był istotną przeszkodą w uzdrawianiu. Cud bowiem może się dokonać tylko wtedy, gdy człowiek otwiera się na Boga, słucha Go i jest gotowy wypełnić Jego wolę.

Misja Dwunastu. Jeszcze w czasie swojej działalności Jezus wysłał apostołów, aby zaczęli głosić to, czego się nauczyli od Niego. Posyła ich po dwóch, co było zgodne ze zwyczajem żydowskim (Łk 7,13; Dz 13,2n). Zwyczaj ten być może opierał się na przepisie prawnym, zgodnie z którym do ważności świadectwa potrzeba dwóch świadków identycznie zeznających. Uczniowie Jezusa mają naśladować ubóstwo swego Nauczyciela oraz dokonywać takich cudów, jakich On dokonywał. Powinni też pamiętać, że ich władza wypędzania złych duchów i uzdrawiania chorych nie jest ich naturalną właściwością, ale jest darem otrzymanym w chwili powołania (Mk 3,14n).

Śmierć Jana Chrzciciela. Przytaczając różne opinie o Jezusie, ewangelista przygotowuje niejako grunt pod wyznanie wiary, które uczyni Piotr (Mk 8,28n). Pokazuje też, że między Janem a Jezusem istnieje ścisły związek. Jan bowiem przygotowywał ludzi na Jego przyjście. W swojej nauce wzywał do wierności Bożemu prawu, a w końcu poniósł śmierć

Herod kazał pochwycić Jana i wtrącił go do więzienia. Zrobił to z powodu Herodiady^a, z którą się ożenił, choć była ona żoną jego brata Filipa^b. ¹⁸Jan bowiem wyrzucał Herodowi: „Nie wolno ci mieć żony twojego brata”. ¹⁹Z tego powodu Herodiada nienawidziła Jana i chciała go zabić, ale nie mogła. ²⁰Herod bowiem liczył się z Janem, wiedząc, że był on człowiekiem sprawiedliwym i świętym, i brał go w obronę. Ilekroć go słuchał, odczuwał niepokój, a jednak słuchał go chętnie. ²¹Stosowna chwila nadeszła wtedy, gdy Herod w dzień swoich urodzin wyprawił ucztę dla dostojników, dowódców wojskowych i ważnych osób z Galilei^c. ²²Kiedy córka^c Herodiady weszła i tańczyła, spodobała się Herodowi i gościom. Król powiedział do niej: „Proś mnie, o co chcesz, a dam ci”. ²³I przysiągł jej: „Dam ci, czego tylko zażadasz, nawet połowę mojego królestwa”. ²⁴Ona wyszła i zapytała matkę: „Czego mam żądać?”. A ta powiedziała: „Głowy Jana Chrzciciela”. ²⁵Zaraz też wróciła do króla i powiedziała: „Chcę, żebyś mi natychmiast dał na półmisku głowę Jana Chrzciciela!”. ²⁶Zasmucił się król bardzo, ale ze względu na przysięgę i gości nie chciał jej odmówić. ²⁷Zaraz też posłał kata, aby przyniósł głowę Jana. Ten poszedł i w więzieniu ściął mu głowę. ²⁸Potem przyniósł ją na półmisku i podał dziewczynie, a ona oddała ją swojej matce. ²⁹Kiedy uczniowie Jana dowiedzieli się o tym, przyszli, zabrali jego zwłoki i złożyli w grobie.

a) *Herodiada* – córka Arystobula, brata Antypasa.

b) *Filip* – przyrodni brat Heroda Antypasa, różny od Filipa – tetrarchy Iturei i kraju Trachonu (Łk 3,1).

c) *córka* – według żydowskiego historyka Józefa Flawiusza miała na imię Salome.

d) W Piśmie Świętym często naród izraelski przedstawiany jest jako trzoda potrzebująca pasterza (Łb 27,17; 1Krł 22,17; Jdt 11,19; Ez 34,5nn). Powołani do tego zadania ludzie mieli być widzialnym znakiem troski Boga – Pasterza Izraela (Ps 80,2; Ez 35,11nn).

Est 5,3

Powrót uczniów. Pierwsze rozmnożenie chleba

³⁰W tym czasie apostołowie^s powrócili do Jezusa^s i opowiedzieli Mu o wszystkim, czego dokonali i czego nauczali.

³¹A On rzekł do nich: „Idźcie sami na miejsce odludne i trochę odpocznijcie”. Tak wielu bowiem przychodziło i odchodziło, że nawet na posiłek nie mieli czasu. ³²Odpłynęli więc łodzią na miejsce pustynne. ³³Ale widziano ich odpływających. Wielu to zauważyło. Przybyli więc tam pieszo ze wszystkich miast, nawet ich wyprzedzając. ³⁴Kiedy Jezus wyszedł na brzeg, ujrzał wielki tłum. Ulitował się nad nimi, ponieważ byli jak owce, które nie mają pasterza^d. I długo ich nauczał. ³⁵Gdy zrobiło się późno, podeszli do Niego Jego uczniowie i powiedzieli: „Miejsce to jest odludne i jest już późno. ³⁶Odeślij ich do okolicznych osad i wsi. Niech kupią

Mt 14,13-21;
Łk 9,10-17;
J 6,1-13

Mk 3,20

Mt 9,36

za prawdę. Taki los często spotykał i do dziś spotyka świadków Jezusa. W chrześcijańskim języku greckim takiego samego słowa używa się na określenie świadka i męczennika: *martyr*. Wszyscy bowiem, którzy oddają swoje życie za Ewangelię, dają najbardziej wymowne świadectwo, że w niej jest zawarta prawda. Ofiarując samych siebie, naśladowają Jezusa, który oddał życie dla zbawienia ludzi.

Powrót uczniów. Pierwsze rozmnożenie chleba. Cud rozmnożenia chleba dokonuje się w miejscu odludnym. Przywołuje ono na pamięć wędrówkę ludu wybranego przez pustynię, w czasie której Bóg w sposób cudowny żywił go manną. Także rozmieszczenie ludzi, ułatwiające dostęp do wielotysięcznego zgromadzenia (w. 39), przypomina podział Izraela wędrującego po pustyni (Wj 18,21.25). Jezus jawi się tu jako prawdziwy dobry pasterz (w. 34). Zawsze lituje się, gdy widzi przed sobą potrzebującego człowieka. Tym razem otacza Go lud, odczuwający przede wszystkim

a) *Betsaida* – hebr. 'dom rybaka'; mała wioska rybacka położona na północnym brzegu Jeziora Galilejskiego. W ok. 2 r. przed Chr. została podniesiona do rangi miasta i na cześć córki cesarza Augusta nazwana Betsaida-Julias.

b) Marek pisze do ludzi wywodzących się z kręgu kultury rzymskiej, dlatego posługuje się rzymskim sposobem dzielenia nocy na cztery straże. Czwarta straż oznacza w przybliżeniu godzinę trzecią rano. W systemie hebrajskim noc dzielono na trzy części.

c) *Genezalet* – chodzi tu o równinę na północno-zachodnim brzegu Jeziora Galilejskiego między Magdala a Kafarnaum.

sobie coś do jedzenia”.³⁷ Lecz On odpowiedział: „Wy dajcie im jeść!”. A oni na to: „Czy mamy pójść i za dwieście denarów kupić chleba, aby dać im jeść?”.³⁸ Zapytał ich: „Ile macie chlebów? Idźcie i zobaczcie!”. Oni sprawdzili i powiedzieli Mu: „Pięć i dwie ryby”.³⁹ Wtedy kazał ludziom usiąść gromadami na zielonej trawie.⁴⁰ Usiedli więc w grupach po stu i po pięćdziesięciu.⁴¹ I wziął tych pięć chlebów i dwie ryby, spojrzał w niebo i odmówił modlitwę uwielbienia. Potem połamał chleby i dawał je uczniom, aby rozdzielali wśród nich. Dwie ryby również podzielił pomiędzy wszystkich.⁴² Wszyscy jedli do syta.⁴³ I zebrali dwanaście pełnych koszy ułomków chleba i reszek ryb.⁴⁴ A tych, którzy jedli, było pięć tysięcy mężczyzn.

Jezus chodzi po wodzie

⁴⁵Zaraz potem polecił swoim uczniom, aby wsiedli do łodzi i przepławili się przed Nim na drugi brzeg, do Betsaidy^a. On natomiast miał odprowadzić tłum.⁴⁶ Kiedy rozstał się z nimi, poszedł na górę, aby się modlić.⁴⁷ Gdy zapadł wieczór, łódź była na środku jeziora, a On sam pozostał na lądzie.⁴⁸ Widząc, jak trudzili się przy wiosłowaniu, gdyż wiatr wiał z przeciwnej strony, około czwartej straży nocnej^b przyszedł do nich po jeziorze i chciał ich minąć.⁴⁹ A oni, gdy Go zobaczyli idącego po jeziorze, myśleli, że to zjawia, i zaczęli krzyczeć.⁵⁰ Wszyscy Go bowiem widzieli i przestraszyli się. Lecz On zaraz przemówił do nich: „Uspokójcie się! Ja jestem. Nie bójcie się!”.⁵¹ I wszedł do nich do łodzi. Wtedy wiatr się uciszył. A oni byli głęboko przejęci,⁵² bo nie rozumieli wydarzenia z chlebami, gdyż ich serca^c były zatwardziały.

Uzdrowienia w ziemi Genezalet

⁵³Gdy przepławili się na drugi brzeg, przybyli do Genezalet^c i tam przybili do brzegu.⁵⁴ Jak tylko wyszli z łodzi, tamtejsi mieszkańcy zaraz Go rozpoznali,⁵⁵ rozbiegli się po całej okolicy i przynosili do Niego na noszach chorych – wszędzie tam, gdzie, jak słyszeli, przebywał.⁵⁶ Dokądkolwiek się

Mt 14,22-33;
J 6,15-21

Mt 14,34-36

głód słowa. Dlatego naucza, i to bardzo długo, choć miał zamiar udać się z apostołami na miejsce odosobnione, aby trochę wypocząć. Jezus nie troszczy się jednak tylko o zaspokojenie głodu słowa. Daje też ludziom pokarm materialny. To cudowne nakarmienie wielu tysięcy ludzi jest znakiem innej uczyty. W opisie Marka gesty Jezusa przy rozmnożeniu chleba (w. 41) i ustanowieniu Eucharystii w Wieczerniku (Mk 14,22) są takie same. Również w późniejszej symbolice chrześcijańskiej chleb i ryby często są symbolami eucharystycznymi. Rozmnożenie chleba więc, podobnie jak manna na pustyni, jest zapowiedzią Eucharystii. Jezus nie pozwala, aby Jego uczniowie lub sami ludzie kupili chleb za pieniądze (ww. 37n). Chce im dać siebie samego i również swych naśladowców wzywa do takiego oddania się bez reszty tym, do których zostali posłani.

Jezus chodzi po wodzie. Jezus po raz kolejny objawia swoją boską godność (według Hi 9,8 to Bóg kroczy po morskich głębinach). Śmiertelnie przerażonych uczniów pokrzepia słowami: *Uspokójcie się. Ja jestem* (w. 50). Nie jest to tylko zwykłe zapewnienie o swojej obecności. Tymi słowami Jezus wskazuje na to, że również Jemu przysługuje imię Boga, objawione Mojżeszowi w płonącym krzaku (Wj 3,14). Uczniowie jednak ciągle nie byli zdolni zrozumieć właściwego sensu tego wszystkiego, co się wokół nich działo. Taka nieumiejętność zrozumienia istotnego sensu wydarzeń cechuje ludzi, którzy zbyt są pochłonięci pojawiającymi się trudnościami czy przeciwnościami. Człowiek potrzebuje w namacalny sposób przekonać się, że z Jezusem mu nic nie grozi.

udawał, czy to do wsi, czy do miast, czy też do osad, kładli chorych na placach i prosili Go, by im pozwolił dotknąć choćby frędzli Jego płaszcza. A kto Go dotknął, odzyskiwał zdrowie.

Mk 5,27n

a) Na rynku można zupełnie przypadkowo i nieświadomie dotknąć kogoś nieczystego. Dlatego faryzeusze uważali, że po powrocie do domu trzeba czym prędzej się obmyć, aby nie jeść posiłku, będąc nieczystym.

b) Iz 29,13 (cytat za *Septuagintą*, greckim przekładem ST).

c) *Korban* – dosł. oznacza 'poświęcony Bogu' lub 'zakazany dla jakiegos użytku'.

d) Niektóre rękopisy dodają werset 16: *Kto ma uszy do słuchania, niech słucha!*

Mt 15,1-20 Spór o tradycję

7 ¹Zebrałi się wokół Niego faryzeusze^s i kilku z nauczycieli Pisma, którzy przybyli z Jerozolimy^s. ²Zauważyli, że niektórzy z Jego uczniów jedli chleb nieczystymi, to znaczy nieumytymi rękami. ³Faryzeusze bowiem i wszyscy Żydzi, trzymając się tradycji starszych, nie jedzą, zanim nie umyją rąk. ⁴Również kiedy wracają z rynku, nie jedzą, dopóki się nie obmyją^a. Jest jeszcze wiele innych przepisów, które przejęli i zachowują, jak obmywanie kubków, dzbanków, naczyń miedzianych. ⁵Pytali Go więc faryzeusze i nauczyciele Pisma: „Dlaczego Twoi uczniowie nie postępują zgodnie z tradycją starszych, lecz jedzą chleb nieczystymi rękami?”. ⁶On odparł im: „Słusznie prorokował Izajasz o was, obłudnikach, jak jest napisane:

Lk 11,38

*Ten lud czei Mnie wargami,
ale ich serce^s jest daleko ode Mnie.*

⁷*Daremnie jednak cześć Mi oddają,
głosząc pouczenia, które są ludzkimi nakazami^b.*

⁸Odrzucając przykazanie^s Boże, trzymacie się ludzkiej tradycji”. ⁹Dalej mówił im: „Zręcznie uchylacie przykazanie Boże, aby tworzyć własną tradycję. ¹⁰Mojżesz powiedział: *Otaczaj szacunkiem swego ojca i matkę*. A także: *Kto złorzeczy ojcu lub matce, podlega karze śmierci*.

Wj 20,12; 21,17;
Pwt 5,16;
Kpl 20,9

¹¹Wy natomiast twierdzicie: «Jeśli ktoś powie ojcu lub matce: *Korban^c*, co oznacza: to, co miałem dać tobie na utrzymanie, ofiarowałem Bogu», ¹²to już nie pozwalacie mu nic uczynić dla ojca czy dla matki. ¹³Przeinaczacie w ten sposób słowo Boże na rzecz waszej tradycji, której się poddaliście. I wiele podobnych rzeczy czynicie”.

¹⁴Potem znowu przywołał do siebie tłum i powiedział: „Słuchajcie Mnie wszyscy i zrozumiejcie! ¹⁵Nic, co wchodzi do człowieka z zewnątrz, nie może go splamić, lecz co wychodzi z człowieka, to go plami”^d. ¹⁶¹⁷Kiedy opuścił tłum i wszedł do domu, Jego uczniowie pytali Go o znaczenie tych słów. ¹⁸Odpowiedział im: „To i wy nie rozumiecie? Nie dostrzegacie, że wszystko, co z zewnątrz wchodzi do człowieka, nie może go splamić, ¹⁹gdyż

Mk 4,10

Dz 10,9-16;
Rz 14;
Kol 2,16.21n

Spór o tradycję. W kulcie izraelskim bardzo duże znaczenie miała czystość rytualna. W praktyce oznaczało to, że składać ofiary lub uczestniczyć w obrzędach kultowych mogli tylko ci, którzy byli czysti. Kodeks czystości z Kpl 11 – 15 wylicza różne przypadki, w których człowiek stawał się nieczysty, oraz podaje sposoby oczyszczenia się. Nauczyciele Prawa w czasach Jezusa zobowiązywali wszystkich pobożnych Żydów do przestrzegania tych przepisów i dodawali do nich nowe szczegółowe zasady. Marek podaje niektóre zwyczaje z ich tradycji (ww. 3-5). Jezus nie znosi dawnych przepisów, ale krytykuje postawę faryzeusów, dla których w pewnym momencie tradycja stała się ważniejsza niż samo

nie wchodzi do jego serca, ale do żołądka i wydalane jest na zewnątrz”. W ten sposób uznał wszystkie pokarmy za czyste.²⁰ I mówił dalej: „Co wychodzi z człowieka, to właśnie go plami.²¹ Z wnętrza, z serca ludzkiego pochodzą złe myśli, rozpusta, kradzieże, zabójstwa,²² cudzołóstwa, chciwość, przewrotność, podstęp, wyuzdanie, zawiść, bluźnierstwo, pycha, głupota.²³ Całe to zło wychodzi na zewnątrz i plami człowieka”.

DZIAŁALNOŚĆ JEZUSA POZA GALILEĄ

Wiara Syrofenicjanki

Mt 15,21-28

²⁴Stamtąd udał się w okolice Tyru^s. Wszedł do domu, ale nie chciał, aby ktokolwiek o tym wiedział. Nie mógł jednak pozostać w ukryciu,²⁵ bo usłyszała o Nim pewna kobieta, której córkę opętał^s duch nieczysty. Przyszła więc i upadła Mu do stóp.²⁶ Kobieta ta była poganą, Syrofenicjanką z pochodzenia. Prosiła Go, aby wyrzucił demona z jej córki.²⁷ Powiedział do niej: „Pozwól najpierw najeść się dzieciom, bo nie wypada zabierać chleb dzieciom i rzucać go szczeniętom”.²⁸ Ona odpowiedziała: „Panie^s, przecież i szczenięta zjadają pod stołem to, co nakruszą dzieci”.²⁹ Rzekł jej: „Dlatego że to powiedziałaś, idź, demon^s wyszedł z twojej córki”.³⁰ Kiedy wróciła do swego domu, znalazła dziecko leżące na łożku, a demon odszedł.

Uzdrowienie głuchoniemego

³¹Znowu opuścił okolice Tyru^s i przemierzał ziemie Dekapolu^s. Przez Sydon^s szedł w kierunku Jeziora Galilejskiego.³² Wtedy przyprowadzili do Niego głuchoniemego i prosili Go, aby położył na niego rękę.³³ Odprowadził go na bok, z dala od tłumu, włożył palce w jego uszy i śliną dotknął jego języka;³⁴ spojrzał w niebo, westchnął i rzekł do niego: „Effatha”, to znaczy: Otwórz się!³⁵ Natychmiast otworzyły się jego uszy i zostały rozwiązane więzy jego języka, tak że mógł poprawnie mówić.³⁶ I przykazał im, aby nic nikomu nie mówili, ale im bardziej zakazywał, tym więcej oni rozpowiadali.³⁷ Pełni podziwu mówili: „Wszystko dobrze uczynił. Sprawił, że głusi słyszą, a niemi mówią”.

Mk 8,23; J 9,6

Prawo. Uświadamia im, że od nieczystości zewnętrznej i rytualnej o wiele gorsza jest nieczystość wewnętrzna, której źródłem jest wszelki grzech. Dotyka on bowiem ludzkiego serca, odwraca od Boga oraz godzi w dobro bliźniego.

Wiara Syrofenicjanki. Jezus przez jakiś czas naucza też na terenach Syrii. Nie okazuje Syrofenicjance pogardy choć dla współczesnego odbiorcy może to tak wyglądać, ale posługuje się typowym obrazem z życia codziennego, aby jej uświadomić, że Żydom przysługuje pierwszeństwo w korzystaniu z Jego uzdrowicielskiej mocy. Marek w swojej Ewangelii adresowanej do chrześcijan pochodzenia pogańskiego przytacza tę scenę, aby przede wszystkim wskazać na wartość wiary: każdy, kto otworzy się na miłość Boga i zaufa Mu, dozna od Niego miłosierdzia.

Uzdrowienie głuchoniemego. Według Iz 35,6 oczekiwany Chrystus, czyli Mesjasz, zostanie rozpoznany po tym, że będzie uzdrawiał wszelkie choroby. Ludzie, widząc, co czyni Jezus, ogłaszają wszystkim wokół, że właśnie On wypełnia dawne zapowiedzi mesjańskie. Jezus odchodzi jednak na bok z głuchoniemym: nie chce, żeby wzięto Go za jednego z magików, których wielu można było spotkać na terenie Dekapolu.

Drugie rozmnożenie chleba

8 ¹W tym czasie, gdy znowu zebrał się wielki tłum i nie mieli co jeść, przywołał uczniów i rzekł im: ²„Żał Mi tego ludu. Przecież już trzy dni nie odstępują Mnie, a nie mają co jeść. ³Lecz jeśli ich puszcze do domu głodnych, w drodze opadną z sił; bo niektórzy z nich przybyli z daleka”. ⁴Uczniowie odpowiedzieli: „Jak tu na pustkowiu nakarmić ich chlebem?”. ⁵Zapytał ich: „Ile macie chlebów?”. Odpowiedzieli: „Siedem”. ⁶I kazał ludowi usiąść na ziemi. Wziął siedem chlebów, odmówił modlitwę dziękczynną, połamał i dawał swoim uczniom, aby je rozdawali. I rozdali ludowi. ⁷Mieli też kilka rybek. Odmówił nad nimi modlitwę uwielbienia i polecił je również rozdać. ⁸Najedli się do syta, a resztek, które pozostały, zebrano siedem koszy. ⁹Było tam prawie cztery tysiące ludzi. Potem ich odesłał, ¹⁰a sam wsiadł z uczniami do łodzi i popłynął w okolice Dalmanuty.

a) *zakwas* – czyli sfermentowane ciasto z żytniej mąki, pozostawione z poprzedniego wypieku. Zakwas służył do spulchniania ciasta. Tutaj słowo *zakwas* ma znaczenie negatywne i może symbolizować postawę buntu i niewierności wobec Boga (Łk 12,1).

Mt 16,1-4 Żądanie znaku z nieba

¹¹Wtedy wystąpili faryzeusze^s i zaczęli z Nim dyskutować. Chcąc wystawić Go na próbę, domagali się od Niego znaku z nieba. ¹²A On westchnął głęboko i powiedział: „Dlaczego to pokolenie domaga się znaku? Zapewniam was: Temu pokoleniu nie będzie dany żaden znak”. ¹³Zostawiając ich, znowu wsiadł do łodzi i odpłynął na drugi brzeg.

Mt 16,5-12 Kwas faryzeuszów i Heroda

¹⁴Uczniowie zapomnieli zabrać ze sobą chleba i mieli w łodzi tylko jeden bochenek. ¹⁵Wtedy im nakazał: „Bądźcie czujni. Unikajcie zakwasu^a faryzeuszów^s i zakwasu Heroda”. ¹⁶Oni tymczasem rozmawiali między sobą o tym, że nie mają chleba. ¹⁷Jezus zauważył to i rzekł do nich: „Dlaczego rozmawiacie o tym, że nie macie chleba? Czemu wciąż nie rozumiecie i nie pojmujecie? Wasze serca^s są aż tak zatwardziały? ¹⁸Macie oczy, a nie widzicie; macie uszy, a nie słyszycie! Czy nie pamiętacie już, ¹⁹ile zebraliście koszy pełnych ułomków, kiedy połamałem pięć chlebów dla pięciu tysięcy?”. Odpowiedzieli Mu: „Dwanaście”. ²⁰„A gdy rozdałem siedem chlebów pomiędzy

Iz 6,9n; Jr 5,21;
Ez 12,2

Drugie rozmnożenie chleba. Na terenie Dekapolu, wśród pogan, Jezus powtarza cud rozmnożenia chleba. Czyni to powodowany wielką troską o życie słuchających Go ludzi. Po „nakarmieniu” tłumów słowem Bożym, daje im także pokarm materialny. Jezus przychodzi z pomocą każdemu, kto tej pomocy potrzebuje, nawet jeśli o nią wyraźnie nie prosi, a jedynie trwa przy Nim z takim zaufaniem jak owe cztery tysiące słuchaczy.

Żądanie znaku z nieba. W postawie faryzeuszów najbardziej znamienne jest niedowierzenie. Wystawiają Jezusa na próbę, choć wcześniej widzieli wiele wyjątkowych znaków, jednoznacznie świadczących o Jego posłannictwie. Jezus nigdy nie czyni żadnego cudu na pokaz albo gdy spotyka się z brakiem wiary czy wręcz z przewrotnością człowieka (Mk 6,1-6).

Kwas faryzeuszów i Heroda. Kwas symbolizuje zło i zepsucie, które udziela się innym. Faryzeusze i zwolennicy Heroda kilkakrotnie ujawniali złe zamiary wobec Jezusa i Jego uczniów. Mieli oni wielkie wpływy w społeczeństwie (Mk 3,6; 12,13), dlatego trzeba było mieć się na baczności przed nimi. W tej scenie widać jednak, że nawet uczniowie Jezusa nie rozumieli dokonywanych przez Niego znaków. Może to być pociechą dla tych, którym jest trudno wierzyć

a) *Betsaida* – zob. Mk 6,45+.

b) *Zwiliżył mu oczy śliną* – śliny używano do przemywania oczu. W tym przypadku służy ona za symboliczny znak uzdrowienia.

c) *Cezarea Filipowa* – pogańskie miasto odbudowane przez Filipa u stóp Hermonu, w pobliżu jednego ze źródeł Jordanu.

d) Polskie przekłady często stosują w tym i innych miejscach słowo *Mesjasz*, które jest transkrypcją hebrajskiego *masziah* – ‘namaszczoney’, ‘pomazaniec’. W ST w ten sposób określano królów Izraela, którym przekazywano władzę w obrzędzie namaszczenia oliwą (Sdz 9,8-15; 2Sm 5,3; 1Krl 1,39; Ps 89,21; Syr 43,13), a także kapłanów, których takim obrzędem wprowadzano w urząd (Wj 29,7; Kpl 4,3.5.16; Syr 45,15). Z czasem utrwaliła się w Izraelu wizja króla-kapłana, który miał być idealnym władcą czasów ostatecznych. Miał on zamknąć dynastię królów i utrwalić królestwo Boże na ziemi. Jego panowanie miało mieć charakter duchowy i powszechny. W NT określenie ‘pomazaniec’ poza dwoma wypadkami (J 1,41; 4,25) występuje w gr. formie *christos* i odnosi się tylko do Jezusa z Nazaretu. *Chrystus* – zob. *Słownik*

e) *Szatan* – słowo to oznaczało pierwotnie przeciwnika lub przeszkodę na drodze do czegoś. Jezus więc takim ostrym słowem daje do zrozumienia, że Piotr usiłuje odciągnąć Go od Jego właściwego posłannictwa. Zob. *Słownik*.

cztery tysiące, ile zebraliście koszy pełnych ułomków?”. Odpowiedzieli: „Siedem”. ²¹I mówił im: „Jeszcze nie rozumiecie?”.

Uzdrowienie niewidomego w Betsaidzie

²²Potem przyszli do Betsaidy^a. Tam przyprowadzili do Niego niewidomego i prosili, aby go dotknął. ²³On ujął niewidomego za rękę i wyprowadził poza wieś. Zwiliżył mu oczy śliną^b, położył na niego ręce i zapytał: „Czy coś widzisz?”. ²⁴Niewidomy, rozglądając się, powiedział: „Widzę ludzi, jakbym patrzył na chodzące drzewa”. ²⁵Ponownie położył ręce na jego oczy. Wtedy niewidomy całkowicie odzyskał wzrok. Został uzdrowiony i wszystko widział wyraźnie. ²⁶Jezus^c odesłał go do domu, mówiąc: „Tylko do wsi nie wchodź”.

Mk 7,33; J 9,6

Wyznanie Piotra

²⁷Jezus^d udał się wraz ze swoimi uczniami do wiosek pod Cezareą Filipową^e. W czasie drogi pytał uczniów: „Co mówią ludzie? Kim według nich jestem?”. ²⁸Oni Mu odpowiedzieli: „Mówią, że jesteś Janem Chrzcicielem, inni – że Eliaszem, jeszcze inni – że jednym z proroków”. ²⁹On ich zapytał: „A według was, kim jestem?”. Odpowiedział Mu Piotr: „Ty jesteś Chrystusem^d”. ³⁰Wówczas nakazał im, aby nikomu o Nim nie mówili.

Mt 16,13-20;
Łk 9,18-21

Zapowiedź Męki i Zmartwychwstania

³¹Jezus^e zaczął ich pouczać, że Syn Człowieczy^f musi wiele cierpieć, że będzie odrzucony przez starszych, wyższych kapłanów i nauczycieli Pisma, że zostanie zabity, lecz po trzech dniach zmartwychwstanie. ³²Mówił to zupełnie otwarcie. Wtedy Piotr wziął Go na bok i stanowczo Go upominał. ³³Lecz On obrócił się i patrząc na swych uczniów, skarcił Piotra: „Szatanie^e, odejdz ode Mnie! Bo nie myślisz po Boże-

Mt 16,21-28;
Łk 9,22-27;
Mk 9,9n.31n;
10,32-34

w Jezusa jako Chrystusa i Zbawiciela. Nie wolno się jednak na tym zatrzymać. Jezus bowiem od każdego człowieka domaga się, aby rozwijał w sobie zdolność dostrzegania wszystkiego, co On każdego dnia dokonuje dla jego zbawienia, i aby zaufał Mu jeszcze bardziej.

Uzdrowienie niewidomego w Betsaidzie. Uzdrowienie niewidomego następuje bezpośrednio po wskazaniu zaślepienia faryzeuszów i uczniów. Jest to jedyne uzdrowienie dokonane w dwóch etapach. Nie chodzi o to, że Jezus ma ograniczoną moc. Uzyskanie zdolności widzenia, zarówno duchowego, jak i zmysłowego, wymaga szczególnej interwencji samego Jezusa i może dokonywać się stopniowo.

Wyznanie Piotra. Aż do tej chwili Jezus zabraniał mówić, kim naprawdę jest (Mk 1,29-34+). Teraz po raz pierwszy pyta uczniów o opinie krążące o Nim wśród ludzi. Najpierw uczniowie przywołują fałszywe poglądy, które zresztą ewangelista przedstawił już wcześniej (Mk 6,14-16). Dopiero na pytanie skierowane bezpośrednio do uczniów Piotr ujawnia swoją wiarę w mesjańskie posłannictwo Jezusa. To wyznanie kończy pierwszą część Ewangelii. Tutaj Jezus po raz ostatni zakazuje uczniom mówić, kim jest. W opisie tym Marek opuścił pochwałę Piotra (Mt 16,17-20), natomiast wyeksponował nagane, jaką on otrzymał. Prawdopodobnie sam Piotr, opowiadając o tym wydarzeniu, właśnie tak z pokorą przedstawiał swój dialog z Jezusem pod Cezareą Filipową.

Zapowiedź Męki i Zmartwychwstania. Od chwili, gdy Piotr wyznaje wiarę w mesjańską godność Jezusa, zaczyna On ujawniać, na czym polega Jego posłannictwo. Jezus nie jest bowiem Chrystusem politycznym – przywódcą, który miałby wyzwolić Izrael spod panowania Rzymian, ale Chrystusem cierpiącym, który przez krzyż ma odkupić ludzkość od grzechu. W swojej trzykrotnej zapowiedzi Męki, Śmierci i Zmartwychwstania (Mk 9,31n; 10,33n) daje do

mu, ale po ludzku”.³⁴ Potem przywołał tłum i uczniów i powiedział do nich: „Jeśli ktoś chce iść za Mną, niech się wyrzeknie samego siebie, niech weźmie swój krzyż i niech Mnie naśladuje”.³⁵ Bo kto chce ocalić swoje życie, straci je; a kto straci swoje życie z mojego powodu i z powodu Ewangelii^s, ocali je.³⁶ Jaką korzyść ma człowiek, jeśli zdobędzie cały świat, ale straci swoje życie? ³⁷Bo czegoż by człowiek nie dał w zamian za swoje życie! ³⁸Kto bowiem wstydzi się Mnie i mojej nauki przed tym pokoleniem wiarołomnym i grzesznym, tego i Syn Człowieczy^s będzie się wstydzić, kiedy wraz ze świętymi aniołami^s przybędzie w blasku chwały^s swojego Ojca”.

Mt 10,38n

Mt 10,33

9 ¹Dalej mówił im: „Zapewniam was: Niektórzy z was nie umrą, dopóki nie zobaczą królestwa Bożego przychodzącego z mocą”.

Przemienienie Jezusa

²Po sześciu dniach Jezus^s zabrał z sobą Piotra, Jakuba i Jana i wyprowadził ich z dala od ludzi na wysoką górę. Tam przemienił się w ich obecności. ³Jego ubranie stało się lśniąco białe tak, jak żaden folusznic^a na ziemi nie potrafi wybielić. ⁴I ukazał im się Eliasz z Mojżeszem, którzy rozmawiali z Jezusem. ⁵Wtedy Piotr powiedział do Jezusa: „Rabbi, dobrze, że tu jesteśmy. Postawimy trzy namioty^b: jeden dla Ciebie, drugi dla Mojżesza, a trzeci dla Eliasza”. ⁶Nie wiedział bowiem, co powiedzieć, tak byli przestraszeni. ⁷I pojawił się obłok, który ich zasłonił, a z obłoku rozległ się głos^c: „On jest moim Synem umiłowanym. Jego słuchajcie!”. ⁸Zaraz potem, gdy się rozeszli, nikogo nie widzieli. Był z nimi tylko Jezus. ⁹Kiedy schodzili z góry, nakazał im, aby nikomu nie opowiadali o tym, co widzieli, dopóki Syn Człowieczy^s nie powstanie z martwych. ¹⁰Zachowali to więc w tajemnicy, tylko zastanawiali się między sobą, co znaczy powstać z martwych. ¹¹Potem pytali Go: „Czemu nauczyciele Pisma twierdzą, że najpierw musi przyjść Eliasz?”. ¹²Odpowiedział im: „Rzeczywiście, najpierw przyjdzie

Mt 17,1-13;
Łk 9,28-36

Mk 5,37; 14,33

Mk 16,5

Mt 3,23n

a) *folusznic* – rzemieślnik trudniący się czyszczeniem i wybielaniem tkanin. Autorzy biblijni widzieli w zajęciu folusznika metaforę czystości (Ps 51,9; Jr 2,22; 4,14; Ap 4,4).

b) *namioty* – tradycja judaistyczna mówiła o wiecznych mieszkaniach (namiotach) (Oz 12,10), które na końcu czasów będą miejscem przebywania ludzi z Bogiem (Łk 16,9).

c) Wypowiedź z nieba jest oryginalnym połączeniem różnych tekstów ST, które określają Jezusa jako Syna (Ps 2,7), Sługę Pańskiego (Iz 42,1), Proroka czy nowego Mojżesza (Pwt 18,15).

zrozumienia, że dobrowolnie wybiera drogę krzyża, aby na niej wypełnić wolę Boga Ojca. Okazuje się, że nawet Piotr rozumiał swoje wyznanie w sensie czysto politycznym i dlatego odważył się *upomnieć* swego Mistrza. Tymczasem logika Boża jest całkowicie inna od logiki ludzkiej. Do zbawienia i życia wiecznego nie prowadzi ani walka z orężem w rękę, ani zgromadzenie bogactw całego świata, lecz służba Bogu i Jego Ewangelii. Jezus uświadamia, że królestwo Boże jest już obecne wśród ludzi w Jego osobie (Mk 9,1). Ci, którzy wytrwają z Nim do końca, będą świadkami także Jego Zmartwychwstania i Wniebowstąpienia, a potem rozwoju Kościoła (Mk 16,15-20), który jest widzialną postacią królestwa Bożego na ziemi.

Przemienienie Jezusa. W całej ziemskiej działalności Jezusa tylko ten jeden raz objawia On w taki sposób swoją boską chwałę. Na górze (ewangelici nie podają jej nazwy), wobec trzech najbliższych uczniów (Mk 5,37), Jezus ujawnia swoje Bóstwo. Mojżesz i Eliasz, którzy rozmawiają z Jezusem, reprezentują Prawo i Proroków, których zapowiedzi On wypełnia. Najważniejsze w całej scenie są słowa z obłoku, w których Bóg daje świadectwo o boskim pochodzeniu Jezusa i nakazuje przyjąć i wcielić w czyn Jego naukę. Pełny sens tego wydarzenia uczniowie zrozumieli dopiero po Zmartwychwstaniu Jezusa. Już wtedy jednak nabrali przekonania, że jest On oczekiwany Chrystusem, dlatego schodząc z góry, zadali Mu pytanie o przyjście Eliasza (w. 11). Żydzi bowiem uważali, że przed nadejściem Chrystusa pojawi się Eliasz. Jezus daje do zrozumienia, że zadanie Eliasza spełnił już Jan Chrzcziciel, który jednak został odrzucony przez faryzeuszów i skazany na śmierć przez Heroda. Dla chrześcijan największe znaczenie w tym wydarzeniu mają

a) sztywnieje – są to objawy padaczki (epilepsji). Ówczesni ludzie nie rozróżniali choroby psychicznej, szaleństwa i opętania przez złe duchy. Ewangelista opisuje wydarzenie zgodnie ze swoją mentalnością i zarazem pokazuje moc Jezusa nad wszelkim złem.

Eliasz i wszystko naprawi. A o Synu Człowieczym jest napisane, że będzie On wiele cierpiał i zostanie wzgardzony. ¹³Lecz mówię wam, że Eliasz też już przyszedł, lecz, jak o nim napisano, postąpili z nim tak, jak im się podobało”.

Uzdrowienie epileptyka

Mt 17,14-20;
Łk 9,37-43a

¹⁴Kiedy wrócili do pozostałych uczniów, ujrzeli wokół nich wielki tłum i nauczycieli Pisma, którzy dyskutowali z nimi. ¹⁵Zaraz też, gdy ludzie Go zobaczyli, pełni podziwu biegli do Niego i pozdrawiali Go. ¹⁶A On ich zapytał: „O czym dyskutujecie z nimi?”. ¹⁷Wtedy powiedział do Niego jakiś człowiek z tłumy: „Nauczycielu, przyprowadziłem do Ciebie mojego syna, którego opętał^s duch niemy. ¹⁸Ten, gdziekolwiek go pochwyti, rzuca nim to tu, to tam; a on ma wtedy pełno śliny w ustach, zgrzyta zębami i sztywnieje^a. Prosiłem Twoich uczniów, ale nie byli w stanie go wyrzucić”. ¹⁹Jezus^s im odpowiedział: „O niewierzący ludzie! Jak długo mam być jeszcze z wami? Jak długo będę musiał was znosić? Przyprowadźcie go do Mnie!”. ²⁰I przyprowadzili go do Niego. Gdy tylko duch zobaczył Jezusa, szarpnął gwałtownie chłopcem, a on upadł na ziemię i tarzał się z pianą na ustach. ²¹Jezus zapytał jego ojca: „Od jak dawna mu się to zdarza?”. Ten odpowiedział: „Od dzieciństwa. ²²Często wrzucał go w ogień lub w wodę, aby go zabić. Lecz jeśli możesz coś uczynić, zlituj się nad nami i pomóż nam!”. ²³Jezus powiedział do niego: „«Jeśli możesz?»». Dla wierzącego wszystko jest możliwe”. ²⁴Natychmiast ojciec chłopca krzyknął: „Wierzę, uzdrów mnie z mojej niewiary!”. ²⁵Jezus, widząc, że tłum się gromadzi, rozkazał stanowczo duchowi nieczystemu: „Duchu niemy i głuchy, nakazuję ci, wyjdź z niego i już nigdy więcej do niego nie wracaj”. ²⁶I wyszedł z niego wśród wrzasków i gwałtownych konwulsji. Chłopiec wyglądał jak nieżywy, dlatego wielu mówiło, że umarł. ²⁷Jezus zaś ujął go za rękę i podniósł, a on wstał. ²⁸Kiedy wchodził do domu, Jego uczniowie pytali Go na osobności: „Dlaczego my nie mogliśmy go wyrzucić?”. ²⁹Powiedział im: „Ducha tego rodzaju nie można wyrzucić inaczej jak tylko modlitwą”.

Druga zapowiedź Męki i Zmartwychwstania

Mt 17,22n;
Łk 9,43b-45

³⁰Wyszli stamtąd i przechodzili przez Galileę^s, lecz On nie chciał, aby ktokolwiek o tym wiedział. ³¹Uczył bowiem swoich uczniów i mówił im, że Syn Człowieczy^s będzie wydany

słowa Boga: to właśnie one są najbardziej wiarygodnym świadectwem tego, że Jezus jest Synem Bożym i że każde Jego słowo wskazuje ludziom drogę do zbawienia.

Uzdrowienie epileptyka. Jezus wypędził wiele złych duchów w czasie całej swojej działalności. Tym razem jednak, słysząc prośbę, okazuje zniecierpliwienie. Jest ono spowodowane przede wszystkim brakiem wiary u ludzi i pogonią za cudownymi znakami (Mk 8,12). Kiedy więc ojciec opętanego okazuje wiarę i jeszcze nawet prosi o jej pomnożenie, Jezus uzdrawia chłopca. Wydarzenie to jeszcze raz pokazuje, że wszystko jest możliwe pod warunkiem, że człowiek naprawdę wierzy i jest na modlitwie w jedności z Bogiem (Mk 11,20-26).

w ręce ludzi. Oni Go zabijają, lecz zabity po trzech dniach powstanie z martwych. ³²Uczniowie jednak nie rozumieli tych słów, lecz bali się Go pytać.

a) *Kafarnaum* – zob. Mk 1,21+.

b) *przyczyną upadku* – tzn. powodem grzechu, zgodnie z pierwotnym znaczeniem gr. *skandalon* – ‘zawada’, ‘przeszkoda’, ‘pułapka’, ‘kamień wystający z ziemi’, o który łatwo się potknąć (Mt 16,23).

c) *ić na potępienie* – dosł. do *Gehenny* (hebr. *Ge-Hinnom* – ‘dolina Hinnom’). Pierwotnie ‘Gehenna’ była nazwą wąwozu znajdującego się w pobliżu Jerozolimy. Stał się on miejscem przeklętym od czasów, gdy na cześć pogańskiego bóstwa Molocha palono tam w ofierze ludzi, najczęściej dzieci (Jr 7,31n). W czasach NT w wąwozie tym istniało pełne smrodu i robactwa wysypisko, na którym palono śmieci z całej Jerozolimy. Z czasem Gehenna, jako miejsce nieczyste, stała się symbolem piekła, przekleństwa i wiecznego potępienia.

d) Niektóre rękopisy w Mk 9,44.46 powtarzają w. 48. Uczynił to także św. Hieronim w *Wulgacie*, w której utrwalił się ostatecznie sposób numeracji wersetów. W tym tłumaczeniu, odtwarzającym tekst oryginalny, opuszcza się te wersety.

Mt 18,1-5; Łk 9,46-48 **Prawdziwa wielkość człowieka**

³³Potem przyszli do Kafarnaum. W domu zapytał ich: „O czym to rozprawialiście po drodze?”. ³⁴Lecz oni milczeli, bo w czasie drogi sprzeczali się ze sobą o to, kto z nich jest największy. ³⁵Jezus^s usiadł, przywołał Dwunastu i powiedział im: „Jeśli ktoś chce być pierwszy, niech będzie ostatni ze wszystkich i służy wszystkim!”. ³⁶Następnie wziął dziecko, postawił je między nimi, przytulił do siebie i powiedział im: ³⁷„Kto przyjmuje jedno z tych dzieci w moje imię^s, Mnie przyjmuje. A kto Mnie przyjmuje, nie przyjmuje Mnie, lecz Tego, który Mnie posłał”.

Mt 10,40

Łk 9,49n **Kto nie jest przeciwko wam, jest z wami**

³⁸Jan powiedział do Niego: „Nauczycielu, spotkaliśmy kogoś, kto w Twoje imię^s wyrzucał demony^s i zabranialiśmy mu, bo nie chodzi z nami”. ³⁹Lecz Jezus^s odrzekł: „Nie zabraniajcie mu! Nikt bowiem, kto czyni cuda^s w moje imię, nie będzie zaraz mógł źle mówić o Mnie. ⁴⁰Kto nie jest przeciwko nam, jest z nami. ⁴¹Zapewniam was: Jeśli ktoś poda wam kubek wody, bo należycie do Chrystusa^s, nie utraci swojej zapłaty.

1 Kor 12,3

Mt 10,42

Mt 18,6-9; Łk 17,1n **Walka z pokusą**

⁴²Ale jeśli ktoś stałby się przyczyną upadku^b jednego z tych małych, którzy wierzą we Mnie, byłoby lepiej dla niego, aby mu przywiązano kamień młyński do szyi i wrzucono w morze. ⁴³I jeśli twoja ręka prowadzi cię do upadku, odetnij ją. Lepiej jest dla ciebie bez ręki osiągnąć życie, niż z dwiema rękami iść na potępienie^c, w ogień nieugaszony. ^{[44]d} ⁴⁵Jeśli twoja noga prowadzi cię do upadku, odetnij ją. Lepiej jest dla ciebie bez nogi osiągnąć życie, niż z dwiema nogami być wyrzuconym na potępienie. ^[46] ⁴⁷Jeśli twoje oko prowadzi cię do upadku, wyłup je. Lepiej jest dla ciebie bez jednego oka wejść do królestwa Bożego, niż z dwójgiem oczu być wyrzuconym na potępienie, ⁴⁸*gdzie ich robak nie umiera, a ogień nie gaśnie*. ⁴⁹Bo każdy ogniem będzie posolony! ⁵⁰Pożyteczna jest sól.

Łk 66,23

Mt 5,13; Łk 14,34; Kol 4,6

Prawdziwa wielkość człowieka. Bóg ocenia wartość człowieka inaczej, niż robią to ludzie. Dla Niego ten jest prawdziwie wielki, kto potrafi się unieść i służyć innym z miłością. Wzór takiej postawy dał sam Jezus Chrystus swoją służbą ludziom, a na koniec ofiarą na krzyżu. Jezusowi bliscy są szczególnie ludzie prości, słabi, ucieszeni i wszyscy potrzebujący Jego pomocy. Tacy bowiem są jak dzieci, które potrzebują opieki i troski rodziców.

Kto nie jest przeciwko wam, jest z wami. Być może Jezus przytacza tu znane wówczas przysłowie (w. 40), aby jeszcze raz wskazać na to, kto może być Jego uczniem: ten, kto w Niego wierzy. Apostołowie nie byli w stanie wypędzić złego ducha z powodu małej wiary (Mk 9,18n). Człowiek, o którym tu mowa, dokonuje tego w imię Jezusa, co oznacza, że ma w sobie konieczną do tego wiarę.

Walka z pokusą. Ta wypowiedź Jezusa ma charakter hiperboli (wyolbrzymienia), którą Żydzi często się posługiwali, aby wyrazić jakąś ważną prawdę. Sens wypowiedzi Jezusa jest następujący: Człowiek nie powinien być przyczyną grzechów innych oraz zawsze i we wszelki możliwy sposób powinien unikać powodów do grzechu. W ww. 49n Jezus mówi o soli

Lecz jeśli sól utraci swój smak, czym go przywrócić? Miejcie sól w sobie i zachowujcie pokój^s między sobą”.

Rz 12,18

PODRÓŻ DO JEROZOLIMY

Nierozzerwalność małżeństwa

Mt 19,1-12

10 ¹Potem odszedł stamtąd i drugim brzegiem Jordanu^s udał się do Judei^s. Tłumy znowu schodziły się do Niego, a On je nauczał, jak to miał w zwyczaju. ²Wtedy przyszedli do Niego faryzeusze^s i wystawiając Go na próbę, pytali, czy wolno mężowi rozwieść się z żoną. ³On ich zapytał: „Co wam nakazał Mojżesz?”. ⁴Oni odpowiedzieli: „Mojżesz pozwolił sporządzić *dokument rozwodu^s* i *oddalić^s*”. ⁵Wtedy Jezus powiedział im: „Napisał wam to przykazanie^s, dlatego że macie zatarwardziane serca^s. ⁶Lecz od początku stworzenia Bóg stworzył *ich męczyzną i kobietą*: ⁷*Z tego powodu męczyzna opuści ojca swego i matkę i złączy się ze swoją żoną*. ⁸*I staną się dwoje jednym ciałem^s*. I tak już nie są dwoje, ale jedno ciało. ⁹Tego więc, co Bóg złączył, człowiek niech nie rozdziela!”. ¹⁰W domu ponownie uczniowie pytali Go o to. ¹¹Powiedział im: „Jeśli ktoś porzuca żonę i żeni się z inną, popelnia cudzołóstwo względem niej. ¹²I jeśli ona porzuciła swego męża i wyszła za innego, też cudzołoży”.

Pwt 24,1

Rdz 1,27

Rdz 2,24

Mt 5,32; Łk 16,18

Błogosławieństwo dzieci

Mt 19,13-15;
Łk 18,15-17

¹³Przynoszono do Niego dzieci, aby je dotknął, ale uczniowie stanowczo tego zabraniali. ¹⁴Kiedy Jezus to zobaczył, oburzył się i powiedział: „Pozwólcie dzieciom przychodzić do Mnie, nie przeszkadzajcie im, bo do takich jak one należy królestwo Boże. ¹⁵Zapewniam was: Kto nie przyjmuje królestwa Bożego jak dziecko, nie wejdzie do niego”. ¹⁶Potem brał je w objęcia i błogosławił, kładąc na nie ręce.

Bogaty człowiek

Mt 19,16-30;
Łk 18,18-30

¹⁷Gdy wyruszał w drogę, przybiegł pewien człowiek i padając przed Nim na kolana, zapytał: „Nauczycielu dobry, co

ze względu na jej ważne znaczenie realne i symboliczne: ma ona właściwości konserwujące, podtrzymujące życie i oczyszczające (Mt 5,13). Uczeń Chrystusa powinien stronić od grzechu, zachowując w sobie świeżość, czystość i zdrowe życie.

Nierozzerwalność małżeństwa. Prawo rozwodowe pochodziło od Mojżesza, którego autorytet był niepodważalny. Faryzeusze starają się więc wy badać, czy Jezus także w tej kwestii zna Prawo i czy zgadza się z Mojżeszem. Jezus mówi, że ważniejsze od Prawa Mojżeszowego jest prawo Boże, dane już w chwili stworzenia. Bóg natomiast nie pozwala zrywać związku małżeńskiego. Dlatego każdy rozwód dokonany przez człowieka jest w gruncie rzeczy nieważny, jak również drugie małżeństwo zawierane po takim rozwodzie jest nieważne i równoznaczne z cudzołóstwem. W tym względzie Jezus unieważnił dawny przepis ludzki i orzekł, że małżeństwo z postanowienia Bożego jest nierozzerwalne.

Błogosławieństwo dzieci. Dzieci nie miały praw społecznych. Nie mogły być jeszcze uczniami nauczyciela Pisma. Dlatego apostołowie nie chcieli dopuścić ich do Mistrza. Tymczasem Jezus oburza się, widząc, że są lekceważone. Uczniowie wciąż nie rozumieli Jego nauki. Jezus więc powtarza to, o czym już wcześniej mówił: jeśli ktoś chce wejść do królestwa Bożego, musi się stać bezradny jak dziecko i całkowicie zaufać Bogu tak, jak ono ufa swoim rodzicom (Mk 9,36n).

Bogaty człowiek. Cała ta scena odsłania szczególną pedagogię Bożą. Bóg, ofiarując zbawienie, prowadzi do niego ludzi różnymi drogami i stawia im różne wymagania. Minimum, obowiązującym wszystkich, jest zachowanie przyka-

Wj 20,12-16;
Pwt 5,16-20

mam robić, aby osiągnąć życie wieczne?”¹⁸ Jezus mu odrzekł: „Czemu nazywasz Mnie dobrym? Nikt nie jest dobry, tylko jeden Bóg.¹⁹ Znasz przykazania^a: *Nie popełnisz morderstwa^a, nie dopuścisz się cudzołóstwa^b, nie będziesz kradł^c, nie złożysz kłamliwego zeznania, nie dokonasz grabieży, czcij swojego ojca i matkę^d*”.²⁰ On Mu odpowiedział: „Nauczycielu, przestrzegałem tego wszystkiego od młodości”.²¹ Wtedy Jezus^s przyjrzał mu się, umiłował go i powiedział: „Jednego ci brakuje. Idź, sprzedaj, co posiadasz, i rozdaj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem wróć i chodź za Mną”.²² Lecz on spochmurniał na te słowa i odszedł zasmucony. Miał bowiem wiele posiadłości.²³ Wtedy Jezus, rozglądając się wokoło, powiedział do swoich uczniów: „Jak trudno jest wejść do królestwa Bożego tym, którzy mają majątek”.²⁴ Uczniowie zdumiewali się na te słowa, lecz On powtórzył: „Dzieci, jakże trudno jest wejść do królestwa Bożego!²⁵ Łatwiej wielbłądowi przejść przez ucho igielne, niż bogatemu wejść do królestwa Bożego”.²⁶ Oni tym bardziej się zdumiewali i mówili między sobą: „Któż więc może się zbawić?”.²⁷ Jezus przyjrzał im się uważnie i powiedział: „Dla ludzi to niemożliwe, ale nie dla Boga, bo dla Boga wszystko jest możliwe”.²⁸ Wówczas Piotr powiedział do Niego: „Oto my zostawiliśmy wszystko i poszliśmy za Tobą”.²⁹ Jezus odpowiedział: „Zapewniam was: Każdy, kto opuścił dom, braci, siostry, matkę, ojca, dzieci albo pole ze względu na Mnie i ze względu na Ewangelię^s,³⁰ otrzyma stokroć więcej teraz, w tym czasie, braci, domów, braci, siostr, matek, dzieci i pól wśród prześladowań, a życie wieczne w przyszłości”.³¹ Wielu zaś pierwszych będzie ostatnimi, a ostatnich pierwszymi”.

Za 8,6-7

Mt 19,30; 20,16;
Łk 13,30

Mt 20,17-19;
Łk 18,31-34

Trzecia zapowiedź Męki i Zmartwychwstania

³²Byli właśnie w drodze, zdążając do Jerozolimy^s. Jezus ciągle ich wyprzedzał, tak że się dziwili. A ci, którzy szli za Nim, byli przestraszeni. Jezus^s ponownie przywołał Dwunastu i zaczął im mówić o tym, co miało Go spotkać.³³ „Oto teraz zdążamy do Jerozolimy^s. Tam Syn Człowieczy^s zostanie wydany wyższym kapłanom i nauczycielom Pisma. Oni skazą Go na śmierć i wydadzą poganom.³⁴ Będą z Niego drwić, pluć na Niego, wychłoszczą Go i zabiją, ale po trzech dniach zmartwychwstanie”.

a) *Nie popełnisz morderstwa* – zakaz ten odnosi się do ludzi i dotyczy sytuacji, w której bezprawnie pozbawia się kogoś życia. Izraelskie prawodawstwo przewidywało karę śmierci za niektóre przewinienia (np. Wj 19,12n; 21,12-17).

b) *nie dopuścisz się cudzołóstwa* – zakaz cudzołóstwa odnosi się w Dekalogu przede wszystkim do stosunku seksualnego mężczyzny i zamężnej kobiety, a także w ogóle rozpusty. Współżycie z czyjąś żoną rozbija u samych podstaw więź małżeńską i rodzinną, dlatego czyn ten ściąga na cudzołóżników szczególnie gniew Boga.

c) *nie będziesz kradł* – zakaz kradzieży w istocie odnosi się do uprowadzenia człowieka siłą. Znaczenie takie wynika ze słów użytych w oryginale hebr. (Wj 20,15). Dlatego dalej jest mowa o zakazie grabieży.

d) *czcij... ojca i matkę* – szacunek dla rodziców wiąże się z ich rodzicielstwem. Ponieważ rodzice uczestniczą w Bożej władzy przekazania życia, należy się im cześć podobna do tej, którą okazuje się Bogu.

zań zawartych w Prawie. Od tych zaś, którzy szukają w życiu „czegoś więcej”, Bóg oczekuje większego wyrzeczenia. Jezus dostrzegł w bogatym człowieku wiele szlachetnych i wzniosłych pragnień, dlatego wskazał mu doskonalszą drogę. Jednak na tej drodze do królestwa Bożego należy oderwać się od dóbr tego świata, które bardzo często przeszkadzają w pełnym otwarciu się na Boga. Ci, którzy poszli za Jezusem, musieli rzeczywiście opuścić wszystko: zarówno rodzinę, jak też całe swoje mienie (Mk 1,16-20; 10,28). Jezus zapewnia ich, że za podjęte wyrzeczenia zostaną stokrotnie wynagrodzeni przez Boga w Jego królestwie. Bogaty człowiek swoim odejściem potwierdził prawdę, że zbyt nie przywiązywanie do dóbr materialnych może być wielką przeszkodą na drodze do pełnej doskonałości. Jego przykład jest także przestrogą dla wszystkich, którym się wydaje, że dobrobyt sam w sobie przynosi szczęście.

a) Jakub, syn Zebedeusza, został skazany na śmierć przez Heroda Agryppę w 44 r. (Dz 12,2). Jan nie umarł śmiercią męczeńską, ale także cierpiał z powodu Jezusa: za rządów Domicjana został zesłany na wyspę Patmos (Ap 1,9).

b) *okup* – środki konieczne do uwolnienia więźnia lub niewolnika; mogą to być pieniądze albo ofiara złożona bóstwu. Według prawa ST karą za grzech jest śmierć (Rz 6,23; 1Kor 15,56). Karę tę w zamian za grzeszników poniósł Jezus, płacąc okup własną krwią (Ga 3,13).

c) *Jerycho* – miasto położone w tropikalnej dolinie Jordanu, ok. 10 km na północ od Morza Martwego. Nazywano je również „miastem palm” (Sdz 1,16). Uważa się je za najstarsze z istniejących miast świata. W jego okolicach Izraelici weszli do Ziemi Obiecanej (Joz 3,16). W czasach NT ponownie nabrało znaczenia, gdyż Herod zbudował w nim swój pałac zimowy.

d) *Rabbuni* – oznacza ‘mój mistrzu’. Jest to zwrot wyrażający większe zaangażowanie u tego, kto je wypowiada, niż zwyczajne *Rabbi* – ‘nauczycielu’ (J 20,16)

Prośba Jakuba i Jana

³⁵Wtedy podeszli do Niego synowie Zebedeusza, Jakub i Jan, i powiedzieli: „Nauczycielu, chcemy, żebyś uczynił dla nas to, o co Cię poprosimy”. ³⁶On ich zapytał: „Co takiego chcecie, abym wam uczynił?”. ³⁷Rzekli Mu: „Spraw, abyśmy zasiedli w Twojej chwale^s: jeden po Twojej prawej stronie, a drugi po lewej”. ³⁸Jezus^s im powiedział: „Nie wiecie, o co prosicie. Czy możecie pić kielich, który Ja mam pić, albo przyjąć chrzest^t, którym Ja mam być chrzczony?”. ³⁹Odpowiedzieli Mu: „Możemy”. Lecz Jezus im powiedział: „Kielich, który Ja mam pić, będziecie pić; i chrzest, którym Ja jestem chrzczony, wy też przyjmiecie^a”. ⁴⁰Jednak nie do Mnie należy rozdawać miejsca po mojej prawej lub po lewej stronie, lecz dostaną je ci, dla których je przygotowano”. ⁴¹Gdy to usłyszało dziesięciu, zaczęli oburzać się na Jakuba i Jana. ⁴²A Jezus przywołał ich do siebie i powiedział: „Wiecie, że ci, którzy są uznawani za władców narodów, ciemiężą je, a ich wielcy dają im odczuć swą władzę. ⁴³Nie tak powinno być wśród was. Ale kto by chciał stać się wielki między wami, niech będzie waszym sługą. ⁴⁴A kto by chciał być między wami pierwszy, niech będzie niewolnikiem wszystkich. ⁴⁵Bo Syn Człowieczy^s nie przyszedł, aby Mu służyło, lecz aby służyć i oddać swoje życie jako okup^b za wielu”. ⁴⁶Tak przyszedł do Jerycha^c.

Uzdrowienie Bartymeusza

Mt 20,27-31;
Łk 18,35-43

Kiedy razem z uczniami i sporym tłumem wychodził z Jerycha, siedział przy drodze niewidomy żebrak Bartymeusz, syn Tymeusza. ⁴⁷Słyszając, że Jezus^s z Nazaretu przechodzi, zaczął głośno krzyżeć: „Synu Dawida^s, Jezusie, zmiłuj się nade mną!”. ⁴⁸Wielu nakazywało mu, aby umilkł, lecz on jeszcze głośniej krzyżał: „Synu Dawida, zmiłuj się nade mną!”. ⁴⁹Wtedy Jezus zatrzymał się i rzekł: „Zawołajcie go!”. I przywołali niewidomego, mówiąc mu: „Odwagi, wstań, woła cię!”. ⁵⁰On zrzucił z siebie płaszcz, zerwał się i szedł do Jezusa. ⁵¹A Jezus zwrócił się do niego: „Co chcesz, abym ci uczynił?”. Niewidomy odpowiedział Mu: „Rabbuni^d, żebym przejrzał”. ⁵²Odrzekł Jezus: „Idź, twoja wiara cię uzdrowiła”. Zaraz przejrzał i szedł drogą^e za Nim.

Prośba Jakuba i Jana. Chociaż Jezus już wiele razy wyjaśniał, na czym polega Jego posłannictwo, Jakub i Jan nadal widzą w Nim przywódcę politycznego. Widać, że jeszcze w tym momencie nie pojmują istoty misji swojego Mistrza. Chrzest, o którym Jezus tutaj mówi, oznacza, w pierwotnym znaczeniu użytego tu słowa (*baptisma*), zanurzenie i chodź o Jego zanurzenie się w śmierć (Rz 6,3-8). Kielich natomiast, podobnie jak w Mk 14,36, oznacza gorzyc męki. Celem posłannictwa Jezusa jest więc krzyż i Zmartwychwstanie. Nie ma On zamiaru naśladować władców ziemskich, lecz chce służyć. Ci zaś, którzy wybrali Jego drogę, też muszą nauczyć się służby drugiemu człowiekowi. Królestwo Boże nie jest bowiem królestwem przemocy i wyzysku, lecz królestwem bezinteresownej miłości.

Uzdrowienie Bartymeusza. Niewidomy żebrak należy do nielicznego grona tych, którzy okazali Jezusowi pełną wiarę i zaufanie. Podobnie jak wcześniej dzieci (Mk 10,13), tak samo on musiał pokonać zewnętrzne trudności, aby dotrzeć do Jezusa. Niewidomy w swojej prośbie nazywa Jezusa *Synem Dawida*. Uznaje więc, że Jezus jest Chrystusem wypełniającym przepowiednie zawarte nie tylko w 2Sm 7,12-16 i Ps 89, ale też w Iz 42,6n. W świetle tego ostatniego tekstu Sługa Pana, utożsamiany z Chrystusem, czyli Mesjaszem, miał leczyć chorych i otwierać oczy niewidomym. Bartymeusz zrozumiał więc właściwie posłannictwo Jezusa. Nic też dziwnego, że po cudownym odzyskaniu wzroku poszedł za Nim.

Tryumfalny wjazd do Jerozolimy

Mt 21,1-11;
Łk 19,28-40;
J 12,12-19

11 ¹Kiedy zbliżali się do Jerozolimy^s, od strony Betfage^a i Betanii^b na Górze Oliwnej, wysłał dwóch swoich uczniów, ²mówiąc im: „Idźcie do wsi, która jest przed wami. Jak tylko wejdziecie do niej, znajdziecie tam uwiązane osiołka, którego nikt z ludzi jeszcze nie dosiadał. Odwiążcie go i przyprowadźcie. ³Jeśli ktoś was zapyta, dlaczego to robicie, powiedzcie: Pan^s go potrzebuje, lecz zaraz go odeśle z powrotem”. ⁴Poszli i znaleźli osiołka przywiązanego u drzwi na zewnątrz przy drodze, i odwiązali go. ⁵Niektórzy ze stojących tam pytali: „Co to ma znaczyć? Dlaczego odwiązujecie osiołka?”. ⁶Oni odpowiedzieli, jak im Jezus^s polecił. I pozwolili im. ⁷Przyprowadzili osiołka do Jezusa i zarzucili na niego swoje płaszcze, a On go dosiadł. ⁸Wielu słało swoje płaszcze na drodze, a inni zielone gałązki ścięte na polach. ⁹Ci zaś, którzy szli przed Nim i za Nim, wołali: „*Hosanna*! *Chwała* *Temu, który przychodzi w imię Pana*”. ¹⁰Błogosławione nadchodzące królestwo naszego ojca Dawida. Hosanna na wysokościach!”. ¹¹Tak przybył do Jerozolimy, do świątyni^s. Dokładnie wszystko obejrzał, a że pora była już późna, wyszedł razem z Dwunastoma do Betanii.

Ps 118,25n;
2Sm 7,16

a) *Betfage* – hebr. ‘dom wczesnych fig’; wioska położona na wschodnim zboczu Góry Oliwnej niedaleko Betanii.

b) *Betania* – miejscowość na wschodnim zboczu Góry Oliwnej, oddalona ok. 3 km od Jerozolimy.

Mt 21,18n Drzewo figowe bez owoców

¹²Następnego dnia, gdy wychodzili z Betanii^b, poczuł głód. ¹³Widząc z daleka drzewo figowe pokryte liśćmi, podszedł, aby zobaczyć, czy przypadkiem czegoś na nim nie znajdzie. Lecz kiedy do niego podszedł, nie znalazł nic oprócz liści, gdyż nie był to czas na figi. ¹⁴Wtedy powiedział do drzewa: „Niech już nikt nigdy nie je z ciebie owocu!”. A słuchali tego Jego uczniowie.

Mt 21,12-17; Łk 19,45-48; J 2,13-22 Oczyszczenie świątyni

¹⁵Potem przyszli do Jerozolimy^s. Kiedy wszedł do świątyni^s, zaczął z niej wyrzucać sprzedających i kupujących; powy-

Tryumfalny wjazd do Jerozolimy. Takim wjazdem do Jerozolimy Jezus wypełnia przepowiednię zawartą w Za 9,9, którą żydowscy nauczyciele odczytywali w duchu mesjańskim. Jezus ma postać króla tryumfującego, ale zarazem pokornego, gdyż jedzie na małym osłęciu. Ludzie, którzy Go rozpoznają, witają Go jako króla, mając nadzieję, że może nareszcie zacząć urzeczywistniać ich marzenia o wyzwoleniu się spod panowania rzymskiego. Jezus jednak traktuje swój tryumfalny wjazd jako symboliczny akt prorocki. O ile wcześniej zabraniał mówić o sobie, kim jest, o tyle teraz chce, aby uznano Go za Chrystusa, czyli oczekiwanego Syna Dawida. Całą swoją działalnością uświadamia jednak, że nie przychodzi do ludzi z orężem, ale z pokorą, z Bożą miłością i troską o człowieka.

Drzewo figowe bez owoców. Szukanie fig wyobraża daremne szukanie sprawiedliwych w Izraelu (np. Jr 8,13; 29,17; Mi 7,1). Figa jest tutaj również symbolem darów Bożych dla Izraela, które nie przyniosły owocu. Utrata przyszłych owoców figi (w. 14) przypomina utratę owoców drzewa życia (Rdz 3,22n). W Mk 11,20n jest mowa o tym, że figowiec wkrótce usechł.

Oczyszczenie świątyni. Również tutaj mamy do czynienia z gestem symbolicznym. Na rozległym dziedzińcu pogan sprzedawano baranki i gołębie oraz wymieniano pieniądze, aby ułatwić pielgrzymom nabycie zwierzęcia na ofiarę oraz wpłacenie podatku świątynnego. Wypędzając sprzedających i bankierów, Jezus sprzeciwia się kultowi, który opiera

a) Niektóre późniejsze rękopisy i starożytne tłumaczenia dodają w tym miejscu w. 26 na podstawie Mt 6,15: *Lecz jeśli wy nie przebaczyście, także wasz Ojciec, który jest w niebie nie przebaczy waszych przewinień.*

wracał stoły zmieniających pieniądze i ławki sprzedających gołębie ¹⁶i nie pozwalał przenosić przez świątynię żadnych przedmiotów. ¹⁷Następnie nauczał ich, mówiąc: „Czy nie jest napisane: *Mój dom będzie nazwany domem modlitwy dla wszystkich narodów?* A wy uczyniliście z niego kryjówkę bandytów”. ¹⁸Usłyszeli o tym wyżsi kapłani i nauczyciele Pisma i szukali sposobu, jak by Go zgładzić. Bali się Go jednak, gdyż cały lud był zachwycony Jego nauką. ¹⁹Gdy zapadał wieczór, Jezus^s i uczniowie wychodzili poza miasto.

Iz 56,7;
Jr 7,11

Modlitwa pełna wiary

Mt 21,20-22

²⁰Przechodząc rano, zobaczyli drzewo figowe uschnięte od korzeni. ²¹Piotr przypomniał sobie wypowiedziane o nim słowa i rzekł: „Rabbi, patrz, drzewo figowe, które przekląłeś, uschło”. ²²Jezus^s im powiedział: „Miejcie wiarę w Boga! ²³Zapewniam was: Jeśli ktoś powie tej górze: «Podnieś się i rzuć się w morze», a nie będzie powątpiewał w sercu^s, lecz wierzył, że to, co mówi, spełni się, to tak się mu stanie. ²⁴Dlatego mówię wam: Wierzcie, że otrzymaliście wszystko, o co prosicie w modlitwie, a to wam się stanie. ²⁵A kiedy przystępujecie do modlitwy, przebaczajcie, jeśli macie coś przeciw komu, aby również wasz Ojciec, który jest w niebie, przebaczył wasze przewinienia”. ^[26]a

J 11,22

Próba podważenia autorytetu Jezusa

Mt 21,23-27;
Łk 20,1-8

²⁷Przyszli znowu do Jerozolimy^s. Kiedy Jezus^s przechadzał się po świątyni^s, podeszli do Niego wyżsi kapłani, nauczyciele Pisma i starsi ²⁸i zapytali Go: „Jakim prawem to czynisz? Kto Ci dał władzę, aby tak czynić?”. ²⁹Jezus im odpowiedział: „I ja wam postawię jedno pytanie. Jeśli Mi odpowiecie, to i Ja wam odpowiem, jakim prawem to czynię. ³⁰Czy chrzest^s Janowy pochodził z nieba, czy od ludzi? Odpowiedzcie Mi!”. ³¹Oni rozważali między sobą: „Jeśli powiemy: «Z nieba», to zapyta: «Dlaczego więc nie uwierzyliście mu?»”. ³²Mamy więc powiedzieć, że od ludzi?”. Obawiali się jednak tłumu, ponieważ wszyscy uważali Jana rzeczywiście za proroka^s. ³³Odpowiedzieli więc Jezusowi: „Nie wiemy”. Jezus im rzekł: „To i Ja wam nie powiem, jakim prawem to czynię”.

J 2,18

się tylko na składaniu krwawych ofiar. Zachowanie Jezusa ma wskazać na to, że świątynia powinna służyć przede wszystkim modlitwie i że dostęp do niej powinni mieć wszyscy ludzie, nie tylko Żydzi.

Modlitwa pełna wiary. Jezus przy różnych okazjach wskazywał na wartość wiary i jej znaczenie przy uzdrowieniach (zob. zwłaszcza Mk 5,34; 9,23; 10,52). Teraz podsumowuje wszystkie te wypowiedzi, wskazując na ścisły związek wiary z modlitwą. Bóg, zgodnie ze swoją wolą, wysłucha każdej modlitwy, jeżeli człowiek zwraca się do Niego z wiarą i jest wolny od wszelkiej urazy w stosunku do swego bliźniego. Paradoksalnymi słowami: *Wierzcie, że otrzymaliście wszystko, o co prosicie w modlitwie* (w. 24) Jezus nawołuje do całkowitego zawierzenia Bogu. On bowiem wie o wszystkich potrzebach człowieka i spełnia jego prośby, zanim zostaną wypowiedziane, pod warunkiem jednak, że są zgodne z Jego wolą.

Próba podważenia autorytetu Jezusa. Wyżsi kapłani, nauczyciele Pisma i starsi stanowili razem Wysoką Radę (Sanhedryn), która czuwała nad całym życiem religijnym i społecznym w narodzie. W ich pytaniu skierowanym do Jezusa chodziło więc o to, czy ma On władzę przynajmniej taką jak Wysoka Rada, skoro usiłuje dokonywać zmian w świątyni? W swojej odpowiedzi Jezus wyraźnie daje do zrozumienia, że autorytet Jego i Jana Chrzciciela pochodzą z tego samego źródła, a mianowicie bezpośrednio od Boga. Taka zaś władza zdecydowanie przewyższa autorytet Wysokiej Rady.

Przypowieść o winnicy i niegodziwych dzierżawcach

Iz 5,1nn

12 ¹Potem zaczął mówić do nich w przypowieściach: „Pewien człowiek zasadził winnicę. Otoczył ją murem, wykopał tłocznię, zbudował wieżę. Następnie wydzierżawił ją i wyjechał. ²W odpowiednim czasie posłał do dzierżawców sługę, aby odebrał od nich część zbiorów winnicy. ³Lecz oni schwytali go, zbili i odesłali z niczym. ⁴Znowu posłał do nich innego sługę. Temu rozbili głowę i znieważyli go. ⁵Posłał jeszcze jednego, lecz jego zabili. I wielu innych posłał, z których jednych pobili, a innych zabili. ⁶Miał jeszcze jednego syna, ukochanego. Posłał go do nich na końcu, mówiąc: «Uszanuję mojego syna». ⁷Lecz dzierżawcy mówili między sobą: «To jest spadkobierca. Chodźcie, zabijmy go, a dziedzictwo będzie nasze». ⁸Schwytali go, zabili i wyrzucili z winnicy. ⁹Co więc robi pan winnicy? Gdy przybędzie, wytraci dzierżawców, a winnicę odda innym. ¹⁰Czy nie czytaliście Pisma:

Ps 118,22n

*Kamień, który odrzucili budujący,
stał się kamieniem węgielnym^a.*

¹¹*Pan to sprawił
i jest to cudem^s w naszych oczach^s”.*

¹²Zamierzali więc Go schwytąć, bo zrozumieli, że to o nich powiedział tę przypowieść. Bali się jednak tłumu i dlatego zostawili Go i odeszli.

Mt 22,15-22;
Łk 20,20-26

Podatek dla cesarza

¹³Następnie wysłano do Niego kilku faryzeuszów^s i zwolenników Heroda, aby złapać Go za słowo. ¹⁴Przyszli i powiedzieli do Niego: „Nauczycielu, wiemy, że jesteś prawdomówny i nie dbasz o niczyje względy. Nie zważasz na ludzką opinię, lecz nauczasz drogi^s Bożej zgodnie z prawdą. Czy wolno płacić podatek^b cesarzowi, czy też nie? Mamy płacić czy nie płacić?”. ¹⁵On przejrzał ich obłudę i powiedział: „Czemu wystawiacie Mnie na próbę? Przynieście Mi denara^s, abym go obejrzał”. ¹⁶Kiedy przynieśli, zapytał ich: „Czyja to podobizna i napis^{c?}”. Oni Mu odpowiedzieli: „Cesarza”. ¹⁷Jezus^s rzekł więc do nich: „Oddajcie cesarzowi, co cesarskie, a Bogu to, co Boskie”. I byli pełni podziwu dla Niego.

Przypowieść o winnicy i niegodziwych dzierżawcach. Przypowieść ta, nawiązująca do Iz 5,1-7, jest typową alegorią. Winnica symbolizuje Izraela, jej dzierżawcy – przywódców narodu, gospodarz – Boga, słudzy gospodarza – proroków, a ukochany syn – samego Jezusa. Naród izraelski przez całe swoje dzieje okazywał Bogu niewierność, której najbardziej drastycznym wyrazem jest zabicie Jego umiłowanego Syna (Mk 1,11). Niewierność ta w końcu musi być ukarana, lecz Jezus nie mówi wprost, w jaki sposób. Z tej niewierności Bóg wyprowadził jednak dobro, ponieważ w wyniku odrzucenia Jezusa przez Żydów Ewangelia o zbawieniu wyszła poza granice Izraela i dotarła także do pogan (Rz 11,11n).

Podatek dla cesarza. Jezus nie odpowiada wprost na postawione Mu pytanie, bo każda taka odpowiedź mogłaby być użyta przeciwko Niemu. Swoją odpowiedzią chce natomiast wskazać na coś o wiele ważniejszego: Człowiek powinien przede wszystkim Bogu oddawać należną część, a to nie koliduje z podporządkowaniem się rozporządzeniom cesarza.

a) *kamieniem węgielnym* – może chodzić o kamień narożny (węgiel), łączący pionowe ściany budowli, lub kamień umieszczony na szczycie budowli, pełniący rolę zwornika sklepienia. Łączy on i wiąże konstrukcję w zwartą i mocną całość.

b) *podatek* – wszyscy Izraelici, z wyjątkiem dzieci i starców, na znak poddaństwa musieli płacić za siebie podatek Rzymowi.

c) *podobizna i napis* – na srebrnym denarze bitym przez Rzymian widniał z jednej strony wizerunek Cesarza z napisem: T[iberius] Caesar Divini Aug[usti] F[ilius] Augustus, z drugiej, obok ozdobnych liści, napis: Pontif[ex] Maxim[us].

a) Tzw. *prawo lewiratu* (łac. *levir* – ‘szwagier’), opierające się na Pwt 25,5-10 nakazywało szwagrowi poślubić żonę zmarłego brata, gdy nie pozostawił on potomka. Chodziło o utrwalenie imienia rodziny i o zapewnienie dziedzica zmarłemu.

O zmartwychwstaniu

¹⁸Wtedy podeszli do Niego saduceusze^s, którzy twierdzą, że nie ma zmartwychwstania, i zadali Mu pytanie: ¹⁹„Nauczycielu, Mojżesz zarządził, że jeśli umrze czyjś brat i pozostawi żonę, a nie zostawi potomka, to jego brat ma wziąć ją i wzbudzić potomstwo swemu bratu^a. ²⁰Było siedmiu braci. Pierwszy pojął żonę, a umierając, nie pozostawił potomka. ²¹Drugi ją wziął i też umarł bezdzietny, podobnie trzeci. ²²I żaden z siedmiu nie zostawił potomka. W końcu po nich wszystkich umarła i ta kobieta. ²³Skoro siedmiu miało ją za żonę, przy zmartwychwstaniu – jeśli powstaną – którego z nich będzie żoną?”. ²⁴Jezus^s powiedział: „Czyż nie dlatego błądziacie, że nie znacie Pisma ani mocy Boga? ²⁵Przecież kiedy powstaną z martwych nie będą się ani żenić, ani za mąż wychodzić, ale będą jak aniołowie^s w niebie. ²⁶Co zaś tyczy się umarłych, że zmartwychwstaną, to czy nie czytaliście o krzewie w księdze Mojżesza? Bóg powiedział do niego: «Ja jestem Bogiem Abrahama, Bogiem Izaaka i Bogiem Jakuba». ²⁷Bóg nie jest Bogiem umarłych, lecz żywych. Bardzo się mylicie”.

Mt 22,23-33;
Łk 20,27-40

Pwt 25,5

Wj 3,6

Największe przykazanie

²⁸Wówczas podszedł jeden z nauczycieli Pisma, który słyszał ich rozmowę. Widząc, że Jezus^s dobrze im odpowiedział, zapytał Go: „Które przykazanie^s jest pierwsze ze wszystkich?”. ²⁹Jezus rzekł: „Pierwsze jest: *Śluchaj, Izraelu! Pan, Bóg nasz, jest Panem^s jedynym.* ³⁰*Będziesz miłował Pana, swego Boga, całym swoim sercem^s, całą swoją duszą^s, całym swoim umysłem i całą swoją mocą.* ³¹Drugie jest to: *Będziesz miłował swego bliźniego^s jak siebie samego.* Nie ma innego przykazania większego od tych”. ³²Powiedział do niego nauczyciel Pisma: „Bardzo dobrze, Nauczycielu, słusznie powiedziałeś, bo jeden jest i poza Nim nie ma innego. ³³Miłować Go całym sercem, całym rozumem i całą mocą i miłować bliźniego jak siebie samego o wiele więcej znaczy niż wszystkie całopalenia^s i ofiary”. ³⁴Jezus, widząc, że rozsądnie odpowiedział, rzekł do niego: „Niedaleko jesteś od królestwa Bożego”. I odtąd nikt już nie odważył się Go pytać.

Mt 22,34-40;
Łk 10,25-28

Pwt 6,4n

Kpł 19,18

Pwt 4,35

1Sm 15,22;
Ps 40,7-9;
Am 5,21

O zmartwychwstaniu. Saduceusze uznawali za święte tylko Pięć Ksiąg Mojżesza (Rdz, Wj, Kpł, Lb, Pwt). Dlatego Jezus w swojej odpowiedzi posługuje się cytatem z drugiej Księgi Mojżesza, czyli *Księgi Wyjścia* (3,6). W księdze tej nie ma wprost mowy o zmartwychwstaniu. Skoro jednak Bóg przedstawia się jako Bóg Abrahama, oznacza to, że Abraham nadal żyje, choć – sądząc po ludzku – umarł. Błąd saduceuszów polegał więc na tym, że źle interpretowali teksty święte i nie przyjmowali innych ksiąg pochodzących od Boga; także źle wyobrażali sobie zmartwychwstanie, które nie jest i nie może być zwykłym przedłużeniem obecnego życia. Człowiek zmartwychwstały nie będzie troszczył się o pokarm, ani o zakładanie rodziny. Będzie żył zupełnie nowym życiem, mając przemienione ciało na wzór chwalebnego ciała Chrystusa (1Kor 15,35-53).

Największe przykazanie. Nauczyciele Pisma obliczyli, że w całym Prawie jest 613 przykazań, i wielokrotnie sami spierali się o hierarchię nakazów i zakazów. Znaczenie odpowiedzi Jezusa polega na tym, że z wielkiej liczby praw wydobyl dwa przykazania, z których pierwsze dotyczyło miłości Boga, drugie miłości bliźniego, i uznał je za najważniejsze. Cała moralność chrześcijańska powinna więc opierać się na miłości (Rz 13,8-10).

Mt 22,41-46;
Łk 20,41-44

Nierozpoznanie godności Jezusa

³⁵Nauczając w świątyni^s, Jezus^s zapytał: „Na jakiej podstawie nauczyciele Pisma mówią, że Chrystus^s jest synem Dawida³⁷?”
³⁶Przecież sam Dawid z natchnienia Ducha Świętego mówi:

Ps 110,1

Pan^s powiedział do mojego Pana:

*Usiądź po mojej prawej stronie,
aż położę twych wrogów
pod twoje stopy.*

³⁷Skoro Dawid nazywa Go Panem, to jak może On być jego synem?”. A wielki tłum chętnie Go słuchał.

Mt 23,6n;
Łk 20,45-47

Zarzuty wobec nauczycieli Pisma

³⁸Nauczał dalej: „Miejcie się na bacności przed nauczycielami Pisma. Chętnie chodzą w wytwornych szatach, lubią pozdrowienia na placach, ³⁹pierwsze krzesła w synagogach^s i honorowe miejsca na ucztach. ⁴⁰Objadają domy wdów i dla pozoru długo się modlą. Ich spotka surowszy wyrok”.

Łk 21,1-4

Wdowi grosz

⁴¹Potem, siedząc naprzeciw skarbony, przypatrywał się, jak tłum wrzucał do niej drobne pieniądze. Wielu bogatych wrzuciło wiele. ⁴²Gdy przyszła pewna uboga wdowa, wrzuciła dwie drobne monety^a, czyli jeden kwadrans^b. ⁴³Wtedy przywołał swoich uczniów i powiedział do nich: „Zapewniam was: Ta uboga wdowa wrzuciła więcej od wszystkich, którzy wrzucali do skarbony. ⁴⁴Wszyscy bowiem wrzucali z tego, co im zbywało, a ona ze swego ubóstwa wrzuciła wszystko, co miała, całe swoje utrzymanie”^c.

Mt 24,1n;
Łk 21,5n

Zapowiedź zburzenia świątyni

13 ¹Gdy wychodził ze świątyni^s, odezwał się do Niego jeden z Jego uczniów: „Nauczycielu, patrz, co za kamienie i co za budowle!”. ²Lecz Jezus mu odpowiedział: „Widzisz te wielkie budowle? Nie pozostanie tu kamień na kamieniu. Wszystko legnie w gruzach!”^d.

Mt 10,17-23; 24,3-14;
Łk 21,7-19

Początek nieszczęść

³Kiedy siedział na Górze Oliwnej, naprzeciw świątyni^s, Piotr, Jakub, Jan i Andrzej pytali Go na osobności: ⁴„Powiedz nam, kiedy to nastąpi? I jaki będzie znak, że to wszyst-

Mk 1,29

a) *dwie drobne monety* – dosł. *dwa leptyny*. Były to najmniejsze pieniążki będące wówczas w obiegu w Palestynie.

b) *kwadrans* – to drobna rzymska moneta, której wartość wynosiła 1/64 denara.

c) Na terenie świątyni znajdował się dziedziniec kobiet, gdzie stało 13 lejkowatych koszy, do których ludzie wrzucali pieniądze jako ofiarę na utrzymanie sanktuarium. Ofiara wdowy nie wniosła wiele do skarbcza świątynnego, ale Jezus sławi jej czyn, ponieważ ukazuje on wielkie poświęcenie tej kobiety. Z miłości do Boga i Jego domu oddała wszystko, co miała, choć połowę (1 monetę) mogła zachować dla siebie na zakup środków koniecznych do życia.

d) Po powrocie z przesiedlenia babilońskiego (538 r. przed Chr.) Izraelici odbudowali świątynię w bardzo skromnej postaci (Ag 2,3). Na polecenie Heroda Wielkiego (rządził w latach 40-4 przed Chr.) została ona rozbudowana z wielkim rozmachem. W czasach Jezusa wciąż jeszcze trwały prace wykończeniowe, które zakończono dopiero w 64 r. po Chr., czyli sześć lat przed zburzeniem świątyni przez Rzymian.

Nierozpoznanie godności Jezusa. Żydzi uważali *Psalm 110* za mesjański. Byli też przekonani, że Chrystus, czyli Mesjasz, będzie pochodził z rodu Dawida. W psalmie tym Dawid nazywa jednak swego potomka Panem, a w tamtej kulturze takim tytułem grzecznościowym syn nazywał swego ojca, nigdy odwrotnie. Z tych natchnionych słów wynika, że oczekiwany mesjasz będzie kimś większym od Dawida, największego z królów. Kiedy pierwsi chrześcijanie nazywali Jezusa Panem (gr. *kyrios*), wyrażali tym samym Jego boską godność (w gr. tłumaczeniu ST *kyrios* zastępuje imię Boga).

Początek nieszczęść. Wychodząc od pytania uczniów o znaki zapowiadające zburzenie świątyni, Jezus rozpoczyna tzw. „mowę eschatologiczną”, która odnosi się przede wszystkim do bliskich w czasie losów Kościoła i Jerozolimy.

a) sądom – chodzi o żydowskie sądy lokalne, w odróżnieniu od Wysokiej Rady (Sanhedrynu; zob. *Słownik*).

ko zacznie się spełniać?”.⁵ Wtedy Jezus^s zaczął do nich mówić: „Uważajcie, aby was ktoś nie zwiódł. ⁶Wielu przyjdzie w moim imieniu^s i będzie mówić: «Ja jestem». I wielu wprowadzą w błąd. ⁷Kiedy usłyszycie o wojnach i dotrą do was wieści z wojen, nie trwóćcie się! Musi się to wydarzyć, ale to jeszcze nie koniec. ⁸Powstanie bowiem naród przeciw narodowi i królestwo przeciw królestwu. W różnych miejscach będą trzęsienia ziemi i nastanie głód. To początek boleści! ⁹Wy zaś miejcie się na baczności. Będą was wydawać sądom^a i bić was będą w synagogach^s. Ze względu na Mnie postawią was przed namiestników i królów, abyście dali świadectwo wobec nich. ¹⁰Lecz najpierw Ewangelia^s musi być głoszona wszystkim narodom. ¹¹Gdy was poprowadzą, aby was wydać, nie martwcie się wcześniej o to, co macie mówić. Mówcie to, co wtedy będzie wam dane, bo nie wy będziecie mówili, ale Duch Święty. ¹²Brat wyda na śmierć brata, a ojciec dziecko. Dzieci wystąpią przeciwko rodzicom i wydadzą ich na śmierć. ¹³Będziecie znienawidzeni przez wszystkich z powodu mojego imienia. Lecz ten, kto wytrwa do końca, będzie zbawiony.

Mk 16,15

Mt 10,36

Wielkie prześladowanie

¹⁴Kiedy ujrzycie *bluźnierczą obrzydliwość*, wzniesioną tam, gdzie stać nie powinna – kto czyta, niech rozumie – wtedy mieszkańcy Judei^s niech uciekają w góry. ¹⁵Kto będzie na tarasie, niech nie schodzi i nie wchodzi do mieszkania, aby coś zabrać. ¹⁶A kto będzie na polu, niech nie wraca po płaszc. ¹⁷Biada w te dni kobietom w ciąży i karmiącym. ¹⁸Módlcie się także, aby to nie wypadło w ziemie. ¹⁹W tym czasie nastanie taki *ucisk, jakiego dotąd jeszcze nie było od początku stworzenia*, dokonanego przez Boga, i jakiego nigdy nie będzie. ²⁰Gdyby Pan^s nie skrócił tego czasu, nikt by nie ocalał. Lecz ze względu na tych, których sobie wybrał, skrócił ten czas. ²¹Wtedy, jeśli ktoś wam powie: «Oto Chrystus^s jest tutaj», «oto jest tam» – nie wiercie. ²²Pojawią się bowiem fałszywi chrystusi i fałszywi prorocy^s. Będą czynić znaki i cuda^s, aby – jeśli to możliwe – wprowadzić w błąd wybranych. ²³Miejcie więc oczy szeroko otwarte! Wszystko wam zapowiedziałem.

Mt 24,15-27;
Łk 21,20-24

1Mch 1,54;
Dn 9,27;
11,31; 12,11

Dn 12,1

Dopiero później chrześcijanie zaczęli w niej doszukiwać się treści odnoszących się do końca świata. Jezus przestrzega w niej, aby Jego uczniowie nie słuchali sensacji i nie wpadali w panikę przy każdej pogłosce o wojnie. Nie powinni też wierzyć oszustom, którzy będą podawać się za Chrystusa. Dla uczniów najważniejszym zadaniem ma być zawsze głoszenie Ewangelii. Niejednokrotnie naraża się na przeciwności ze strony najbliższych, a nawet na dotkliwe prześladowania. Powinni mieć jednak niezachwianą pewność, że Bóg ze swoją mocą i łaską nigdy ich nie opuści.

Wielkie prześladowanie. Określenie *bluźniercza obrzydliwość* (w. 14) jest aluzją do ołtarza Zeusa Olimpijskiego, zbudowanego w 167 r. przed Chr. przez Antiocha IV w świątyni jerozolimskiej (1Mch 1,54). Tutaj chodzi, być może, o obrazową zapowiedź zbezczeszczenia i zburzenia świątyni przez pogan. Upadek Jerozolimy ma być sygnałem dla chrześcijan, aby uciekali z Judei. Jednak wbrew zapewnieniom fałszywych chrystusów i proroków nie powinni się lękać myśla, że wtedy skończą się ich cierpienia. Powinni mocno zaufać Bogu i wytrwać w swojej wierze.

Mt 24,29-31;
Łk 21,25-28

Przyjście Syna Człowieczego

²⁴W tych dniach, po tej udręce,

Iz 13,10
*słońce się zaćmi,
księżyc straci blask*

Iz 34,4
*²⁵i gwiazdy będą spadały z nieba,
a moce, które są w niebie zostaną wstrząśnięte.*

Dn 7,13n
²⁶Wtedy ujrzą Syna Człowieczego^s przychodzącego na obłokach z wielką mocą i chwałą^s. ²⁷Wówczas pošle aniołów^s i zbierze swoich wybranych z czterech stron świata, od krańców ziemi aż po krańce nieba.

Pwt 30,3n;
Za 2,6,10

Przypowieść o drzewie figowym

Mt 24,32-35;
Łk 21,29-33
²⁸Uccie się na przykładzie drzewa figowego: Gdy jego gałązka staje się miękka i wypuszcza liście, rozpoznajecie, że zbliża się lato. ²⁹Tak też i wy, gdy zobaczycie, że to się dzieje, wiedzcie, że jest blisko, we drzwiach. ³⁰Zapewniam was: Nie przeminie to pokolenie, dopóki nie spełni się to wszystko. ³¹Niebo i ziemia przemina, ale moje słowa nie przemina.

Konieczność czuwania

Mt 24, 36-42;
25,13-15;
Łk 19,12n;
12,38,40

³²O tym jednak, kiedy nadejdzie ten dzień i godzina, nikt nie wie: ani aniołowie^s w niebie, ani Syn, tylko Ojciec. ³³Mieście oczy szeroko otwarte, czuwajcie, gdyż nie wiecie, kiedy nadejdzie odpowiedni czas. ³⁴Będzie podobnie jak z człowiekiem, który udał się w podróż. Zostawił swój dom, powierzając sługom staranie o wszystko. Każdemu wyznaczył zajęcie, a stróżowi kazał czuwać. ³⁵Dlatego czuwajcie, bo nie wiecie, kiedy pan do was przyjdzie: wieczorem czy o północy, w czas piania kogutów czy o wschodzie słońca, ³⁶aby przychodząc nagle, nie zastał was śpiących! ³⁷To, co wam mówię, mówię wszystkim: Czuwajcie!”.

MEKA, ŚMIERĆ I ZMARTWYCHWSTANIE JEZUSA

Spisek na życie Jezusa

Mt 26,1-5;
Łk 22,1n;
J 11,45-53

14 ¹Za dwa dni przypadała Pascha^s i Święto Przaśników. Wyżsi kapłani i nauczyciele Pisma zastanawiali się, w jaki sposób podstępnie pojmać i zabić Jezusa^s. ²Lecz mówili:

Przyjście Syna Człowieczego. Użyte tu określenia czasowe: *w tych dniach* i *wtedy* należy rozumieć bardzo ogólnie. Jezus Chrystus przyjdzie powtórnie w chwale i pośród szczególnych znaków kosmicznych, jak to przepowiedział w swojej wizji prorok Daniel (Dn 7,13n). Nikt jednak nie wie, kiedy to nastąpi. Dlatego należy wciąż czuwać i być zawsze przygotowanym na tę szczególną chwilę.

Przypowieść o drzewie figowym. W ww. 28-30 Jezus powraca do pytania apostołów z w. 4, dając do zrozumienia, że prześladowania, cierpienia i zburzenie świątyni nastąpi, zanim przeminie ich pokolenie. Marek pisał swoją Ewangelię wkrótce po straszliwych prześladowaniach za Nerona, świątynia zaś i cała Jerozolima została zburzona przez Tytusa w roku 70 po Chr., pod koniec wojny żydowsko-rzymskiej.

Konieczność czuwania. Bóg ma wobec ludzi i całego świata szczególne plany, które do określonego przez Boga momentu muszą pozostać zakryte zarówno przed ludźmi, jak też przed aniołami. Jezus jako Syn Boży zna zbawcze zamiary swego Ojca i przyszedł na ziemię, aby je objawić ludziom. Jednak to Bóg Ojciec decyduje o ostatecznych losach świata. Człowiek musi czuwać, nigdy bowiem nie wie, kiedy Bóg przyjdzie do niego, aby go wezwać do siebie.

a) *nardowego olejku* – wytwarzano go z korzenia rośliny występującej w Himalajach i przechowywano w alabastrowych pojemnikach. Z racji olbrzymiej ceny używano go jako perfum tylko przy wyjątkowych okazjach (Pnp 1,12).

b) Zgodnie z powszechnie obowiązującym wówczas obyczajem helleńskim Paschę (podobnie jak też bardziej wystawny posiłek w domu bogatej osoby) spożywano, leżąc na sofach, dywanach lub odpowiednich matach. Marek informuje tu, że cała posadzka Wieczernika była pokryta dywanami, na których Jezus i Jego uczniowie mogli się położyć.

„Tylko nie podczas święta, żeby nie doszło do rozruchów wśród ludu”.

Namaszczenie w Betanii

Mt 26,6-13;
J 12,1-8

³Kiedy Jezus^s był w Betanii, w domu Szymona Trędowatego, i siedział za stołem, przyszła kobieta, niosąc alabastrowy flakonik prawdziwego nardowego olejku^a, który był bardzo drogi. Otworzyła flakonik i wylała olejek na Jego głowę. ⁴A niektórzy z obecnych mówili między sobą z oburzeniem: „Po co tak marnować olejek? ⁵Przecież można go było sprzedać za więcej niż trzysta denarów^s, a pieniądze rozdać ubogim”. I robili jej wyrzuty. ⁶Lecz Jezus powiedział: „Zostawcie ją w spokoju. Dlaczego sprawiacie jej przykrość? Spełniła dobry uczynek względem Mnie. ⁷Ubogich stale będziecie mieć u siebie i kiedy chcecie, możecie im dobrze czynić. Mnie natomiast nie będziecie mieć zawsze. ⁸Ona uczyniła to, co mogła. Namaściła^s już moje ciało^s na pogrzeb. ⁹Dlatego zapewniam was: Wszędzie, gdziekolwiek na świecie będzie głoszona Ewangelia^s, będą również ją wspominać, opowiadając o tym, co uczyniła^s”.

Pwt 15,11

Zdrada Judasza

Mt 26,14-16;
Łk 22,3-6

¹⁰Wtedy Judasz Iskariota, jeden z Dwunastu, poszedł do wyższych kapłanów, aby im Go wydać. ¹¹Kiedy to usłyszeli, ucieszyli się i obiecali mu zapłacić. Odtąd szukał okazji, aby Go wydać.

Pascha razem z uczniami

Mt 26,17-25;
Łk 22,7-14.21-23;
J 13,21-30

¹²Pierwszego dnia Przaśników, kiedy ofiarowywano Paschę^s, uczniowie zapytali Jezusa^s: „Gdzie chcesz, abyśmy poszli i przygotowali Ci do spożycia Paschę?” ¹³Posłał więc dwóch uczniów z poleceniem: „Idźcie do miasta. Wyjdzie wam na przeciw człowiek, niosący dzban wody. Idźcie za nim ¹⁴i tam, dokąd wejdzie, powiecie gospodarzowi: «Nauczyciel pyta: Gdzie jest dla Mnie pokój, w którym spożyję Paschę z moimi uczniami?»». ¹⁵On wskaże wam na górze dużą salę, usłaną i gotową^b. Tam przygotujcie dla nas”. ¹⁶Uczniowie wybrali się i przyszedli do miasta, gdzie znaleźli wszystko, jak im powiedział. I przygotowali Paschę. ¹⁷Z nastaniem wieczoru, przyszedł tam z Dwunastoma. ¹⁸A kiedy usiedli za stołem i zaczęli jeść, Jezus rzekł: „Zapewniam was: Jeden z was, jedzących ze Mną, zdradzi Mnie!”. ¹⁹Zaczęli się smucić i pytać

Namaszczenie w Betanii. Wartość tego olejku (300 denarów) była równa rocznej zapłacie robotnika. Gest kobiety mógł więc uchodzić za rozrzutność. Mimo to Jezus pochwała czyn kobiety, wskazując na powagę chwili: On już wkrótce umrze i nie będzie czasu, aby przed złożeniem Jego ciała do grobu namaścić je zgodnie ze zwyczajem (Mk 15,46; 16,1). Tak więc kobieta, nie wiedząc o tym, spełniła jeszcze przed Jego śmiercią czyn miłosierdzia.

Pascha razem z uczniami. Zgodnie z przepisami Prawa wieczerzę paschalną należało spożyć na terenie Jerozolimy. Dlatego mieszkańcy miasta byli zobowiązani udzielać gościny pielgrzymom przybywającym z różnych stron świata.

jeden przez drugiego: „Chyba nie ja?”.²⁰ On odpowiedział: „Jeden z Dwunastu, ten, który zanurza ze Mną rękę w misie.”²¹ Wprawdzie Syn Człowieczy^s odchodzi, bo tak jest o Nim napisane, lecz biada temu człowiekowi, który zdradza Syna Człowieczego. Byłoby lepiej dla tego człowieka, gdyby się nie narodził”^a.

Mt 26,26-30; Łk 22,15-20 Ustanowienie Eucharystii

²² Podczas posiłku wziął chleb, odmówił modlitwę uwielbienia, połamał i dał im, mówiąc: „Bierzcie, to jest ciało moje”.²³ Następnie wziął kielich, odmówił modlitwę dziękczynną^b i podał im. I pili z niego wszyscy.²⁴ Potem powiedział do nich: „To jest moja krew^s przymierza^s, która wylewa się za wielu.”²⁵ Zapewniam was: Odtąd nie będę już pił z owocu winnego krzewu aż do dnia, kiedy będę go pił nowy w królestwie Bożym”.²⁶ Potem, śpiewając hymn^c, wyszli w stronę Góry Oliwnej.

Mt 26,31-35; Łk 22,31-34; J 13,36-38 Zapowiedź zaparcia się Piotra

²⁷ Wtedy Jezus^s powiedział im: „Wszyscy zwątpicie, gdyż jest napisane: *Uderzę pasterza, a rozproszą się owce*.”²⁸ Lecz po moim Zmartwychwstaniu wyprzedzę was do Galilei”.²⁹ Na to rzekł Mu Piotr: „Choćby wszyscy zwątpili, ja nie zwątpię!”.³⁰ Odpowiedział mu Jezus: „Zapewniam cię: Jeszcze dzisiaj, tej nocy, zanim kogut dwa razy zapieje, ty trzy razy się Mnie wyprzesz”.³¹ Ale on tym bardziej zapewniał: „Choćby mi przyszło razem z Tobą umrzeć, nie wyprę się Ciebie”. Podobnie mówili wszyscy.

Mt 26,36-46; Łk 22,39-46 Modlitwa w Getsemani

³² Gdy przyszli do posiadłości zwanej Getsemani, Jezus^s powiedział do swoich uczniów: „Usiądźcie tutaj, a Ja będę się modlił”.³³ Następnie zabrał ze sobą Piotra, Jakuba i Jana. Zaczął też drzeć i odczuwać lęk.³⁴ Wtedy powiedział im: „Moja dusza^s jest śmiertelnie smutna. Zostańcie tu i czuwajcie!”.³⁵ Po czym odszedł nieco dalej, upadł na ziemię i modlił się, aby – jeśli to możliwe – ominęła Go ta godzina^d.³⁶ Mówił:

Przypuszcza się, że dom, w którym Jezus spożył swoją ostatnią wieczerzę z uczniami, należał do matki Marka, autora tej Ewangelii, i że właśnie to pomieszczenie stało się potem miejscem modlitwy pierwszych chrześcijan (Dz 12,12).

Ustanowienie Eucharystii. Do głównych potraw w czasie wieczerzy paschalnej należał baranek, chleb praśny, gorzkie ziola i wino. Przed spożyciem chleba i wypiciem wina ojciec rodziny odmawiał odpowiednie błogosławieństwo. Jezus postępuje tu zgodnie z ustalonymi w tradycji zwyczajami, lecz nadaje im nową wartość. Dokonuje w Wieczerniku przemiany chleba i wina w swoje Ciało i Krew, ustanawiając sakrament Eucharystii.

Zapowiedź zaparcia się Piotra. Dialog ten, a także opis zaparcia się Piotra w Mk 14,66-72, jest przestrożą dla wszystkich, którzy są zbyt pewni siebie i zbyt pochopnie składają obietnice. Historia ta, którą prawdopodobnie sam Piotr opowiadał później ze skruchą, uczy chrześcijan pokory i zawierzenia bardziej łasce Bożej niż własnym siłom.

Modlitwa w Getsemani. Godziny spędzone przez Jezusa w Ogrodzie Oliwnym są przepełnione samotnością, trwogą i modlitwą. Decyzję o wzięciu na siebie krzyża podjął przed wiekami jako Bóg i przez całe swoje ziemskie życie konsekwentnie zmierzał ku temu celowi; jako człowiek odczuwa jednak trwogę przed męką. Mimo to w swojej modlitwie wyraża przede wszystkim głębokie zaufanie wobec Ojca i całkowite poddanie się Jego woli. Postawa Jezusa jest

a) Ostatnia Wieczerza zaczyna się w atmosferze smutku z powodu zapowiedzianej przez Jezusa zdrady. Zdracą jest jeden z najbliższych uczniów, których Jezus umiłował i wprowadził w najgłębsze tajemnice królestwa Bożego (Mk 4,10n). „Biada”, które Jezus wypowiada nad Judaszem, nie jest zapowiedzią jego wiecznego potępienia, ale przestrożą, że każda zdrada Chrystusa jest czynem niegodziwym. Odtąd imię Judasza zawsze będzie się kojarzyło z niewiernością i podstępem.

b) modlitwę dziękczynną – od gr. czasownika *eucharisto* pochodzi słowo *Eucharystia*, przyjęte przez chrześcijan jako jedna z nazw Mszy św. Inne to: Wieczerza Pańska (1Kor 11,20), Łamanie Chleba (Dz 2,42.46; 20,7.11), Pamiątka Pana (1Kor 11,25n), Najświętsza Ofiara.

c) hymn – psalmy tworzące Hallel, tj. zbiór *Psalmów* 113 – 118; śpiewano je na zakończenie uczty paschalnej.

d) godzina – zob. J 2,4+.

a) *młodzieniec* – mowa tu prawdopodobnie o ewangelście Marku, który mógł być jedynym świadkiem modlitwy Jezusa w Ogrodzie Oliwnym, podczas gdy wszyscy apostołowie spali.

„Abba, Ojcie. Dla Ciebie wszystko jest możliwe, oddal ten kielich ode Mnie! Jednak nie to, co Ja chcę, ale co Ty”. ³⁷Kiedy wrócił, zastał ich śpiących. Rzekł do Piotra: „Szymonie, śpisz? Jednej godziny nie mogłeś czuwać? ³⁸Czuwajcie i módlcie się, abyście nie ulegli pokusie. Duch wprawdzie gorliwy, ale ciało^s słabe”. ³⁹Odszedł ponownie i modlił się tymi samymi słowami. ⁴⁰Gdy wrócił, znowu zastał ich śpiących, gdyż oczy im się zamykały. I nie wiedzieli, co Mu odpowiedzieć. ⁴¹Kiedy po raz trzeci przyszedł, powiedział do nich: „Znowu śpicie i odpoczywacie? Dosyć! Nadeszła godzina. Oto Syn Człowieczy^s zostaje wydany w ręce grzeszników. ⁴²Wstańcie, chodźmy! Oto nadchodzi ten, który Mnie wydaje”.

Mk 9,6

Zdrada i pojmanie Jezusa

⁴³Kiedy On jeszcze mówił, zjawił się Judasz, jeden z Dwunastu, a z nim tłum z mieczami i kijami wysłany przez wyższych kapłanów, nauczycieli Pisma i starszych^s. ⁴⁴Zdradca umówił się z nimi na taki znak: „Ten, którego pocałuję, to On. Schwytajcie Go i prowadźcie ostrożnie!”. ⁴⁵Skoro tylko przyszedł, natychmiast podszedł do Jezusa^s i rzekł: „Nauczycielu”, i pocałował Go. ⁴⁶A oni rzucili się na Niego i pochwycili Go. ⁴⁷Jeden z tych, którzy tam stali, dobył miecza, uderzył sługę najwyższego kapłana^s i odciął mu ucho. ⁴⁸Rzekł do nich Jezus: „Wyszlście z mieczami i kijami jak po przestępcę, żeby mnie pojmać. ⁴⁹Codziennie byłem wśród was, nauczając w świątyni^s, a nie pojмалиście Mnie. Jednak, niech się wypełnią Pisma!”. ⁵⁰Wtedy wszyscy opuścili Go i uciekli. ⁵¹A pewien młodzieniec^a szedł za Nim, owinięty tylko w płótno. Próbowano go pochwycić, ⁵²lecz on porzucił płótno i uciekł nagi.

Mt 26,47-56;
Łk 22,47-53;
J 18,3-12

Am 2,16

Jezus przed Wysoką Radą

⁵³Przyprowadzono Jezusa^s do najwyższego kapłana^s. Zebrali się tam wszyscy wyżsi kapłani, starsi^s i nauczyciele Pisma. ⁵⁴Piotr zaś szedł za Nim z daleka aż na dziedziniec najwyższego kapłana. Siedział tam wśród służby i grzał się przy ognisku. ⁵⁵Tymczasem wyżsi kapłani i cała Wysoka Rada^s szukali dowodów przeciwko Jezusowi, aby Go skazać na śmierć, lecz nie znajdowali. ⁵⁶Wielu wprawdzie fałszywie ze-

Mt 26,57-68;
Łk 22,54n.63-71;
J 18,13n.19-24

nauką i wzorem do naśladowania dla tych wszystkich, którzy doświadczają osamotnienia lub przeżywają szczególne trudności. Daje On przykład, jak we wszystkim zawierzyć Bogu, który jest dobrym Ojcem i w swojej opatrności tak kieruje ludzkimi krokami, aby człowiek mógł osiągnąć prawdziwe dobro i szczęście.

Zdrada i pojmanie Jezusa. Jezus swoją działalnością, Męką, Śmiercią i Zmartwychwstaniem wypełnia wszystko to, co o Nim napisali prorocy. Pokonując trwogę, wychodzi naprzeciw swoim oprawcom, świadomy tego, co Go czeka. Nie chce, aby cokolwiek przeszkodziło w wypełnieniu się woli Jego Ojca, który postanowił przez Jego krzyż dokonać zbawienia ludzkości.

Jezus przed Wysoką Radą. W czasie przesłuchania przed Wysoką Radą Jezus pierwszy raz otwarcie oświadcza, że jest Chrystusem. Czyni to, odnosząc do siebie tekst z Dn 7,13n, w którym Chrystus, czyli Mesjasz, nazwany jest Synem Człowieczym. W wizji proroka Daniela postać przychodząca na obłokach i zasiadająca po prawej stronie Boga (słowo *Moc* zastępuje niewymawialne imię Boga), jest istotą nadziemską. Jezus więc, według Żydów, którzy uzna-

znawało przeciwko Niemu, ale ich zeznania nie były zgodne. ⁵⁷Niektórzy wystąpili i tak fałszywie zeznawali przeciwko Niemu: ⁵⁸„Słyszeliśmy, jak On mówił: «Zburzę tę świątynię^s wzniesioną przez ludzi, a w ciągu trzech dni zbuduję inną, która nie będzie wzniesiona ludzką ręką»”. ⁵⁹Lecz i te zeznania nie były zgodne. ⁶⁰Wtedy wyszedł na środek najwyższy kapłan i zapytał Jezusa: „Nic nie odpowiadasz na to, co oni zeznają przeciw Tobie?”. ⁶¹On jednak milczał i nic nie odpowiedział. Wówczas najwyższy kapłan zapytał Go jeszcze: „Czy Ty jesteś Chrystusem^s, Synem Błogosławionego?”. ⁶²Jezus odpowiedział: „Ja jestem. Ujrzycie Syna Człowieczego^s, siedzącego po prawej stronie Mocy i przychodzącego wśród obłoków niebieskich”. ⁶³Wtedy najwyższy kapłan, rozdzierając swoje szaty, powiedział: „Na co potrzeba nam jeszcze świadków? ⁶⁴Słyszeliście bluźnierstwo. Co o tym sądzicie?”. A oni wszyscy orzekli, że winien jest śmierci. ⁶⁵Niektórzy też zaczęli pluć na Niego, zasłaniali Mu twarz i bili Go, mówiąc: „Zgaduj!”. Również słudzy Go policzkowali.

a) *Pilat* – piąty namiestnik (prokurator) prowincji rzymskiej, obejmującej Judeę, Samarię i Idumęę. Pełnił ten urząd przez 10 lat (26-36 po Chr.). Autorzy NT nie oceniają Poncjusza Pilata całkiem negatywnie, a późniejsi apologeti chrześcijanów piszą, że nawet sprzyjał chrześcijanom. Przebywał zwykle w Cezarei Nadmorskiej, ale na wielkie święta żydowskie udawał się do Jerozolimy, aby czuwać nad spokojem w Świętym Mieście, do którego ściągali tłumy pielgrzymów.

Zaparcie się Piotra

⁶⁶Kiedy Piotr znajdował się na dole na dziedzińcu, przyszła jedna ze służących najwyższego kapłana^s. ⁶⁷Zobaczyła grzejącego się Piotra, przyjrzała mu się i rzekła: „I ty byłeś z Nazarejczykiem Jezusemsm”. ⁶⁸Lecz on zaprzeczył: „Ani nie wiem, ani nie rozumiem, o czym mówisz”. I wyszedł do przedsionka. A kogut zapiał. ⁶⁹Służąca, widząc go, zaczęła znowu mówić do tych, którzy tam stali: „On jest jednym z nich”. ⁷⁰A on ponownie zaprzeczył. Po chwili i ci, którzy tam się znajdowali, mówili do Piotra: „Na pewno jesteś jednym z nich, jesteś przecież Galilejczykiem”. ⁷¹Ale on zaczął się zaklinać i przysięgać: „Nie znam tego człowieka, o którym mówicie”. ⁷²W tej chwili kogut zapiał po raz drugi. Przypomniawszy sobie słowa, które mu Jezus powiedział: „Zanim kogut dwa razy zapieje, ty trzy razy się Mnie wyprzesz”. I wybuchnął głośnym płaczem.

Jezus przed Pilatem

15 ¹Wczesnym rankiem wyżsi kapłani wraz ze starszymi^s i nauczycielami Pisma i cała Wysoka Rada^s podjęły uchwałę, aby uwięzionego Jezusa^s odprowadzić i wydać Pilatowi^a. ²Pilat zapytał Go: „Czy Ty jesteś królem Żydów?”.

wali tylko jednego Boga, dopuścił się bluźnierstwa, utożsamiając się z Bogiem. Dlatego Jego wypowiedź wystarczyła Wysokiej Radzie, aby skazać Go na śmierć. Wierzący chrześcijanin widzi natomiast w tej wypowiedzi najpełniejsze objawienie godności i posłannictwa Jezusa: Jest On oczekiwanym od wieków Chrystusem i Synem Bożym, który poprzez krzyż dochodzi do chwały Zmartwychwstania i przynosi ludziom zbawienie.

Jezus przed Pilatem. Wysoka Rada nie miała prawa wykonać wyroku śmierci, dlatego jej członkowie zaprowadzili Jezusa do prokuratora Pilata i przedstawili wobec niego oskarżenia, na podstawie których on mógł zdecydować o losie skazańca. Przestępstwem, które podlegało karze śmierci, było roszczenie sobie godności królewskiej. W świetle prawa rzymskiego każdy, kto czynił siebie królem, godził w autorytet jedynego monarchy, cesarza, i był winien śmierci

a) ubiczować – kara stosowana przez Rzymian wobec niewolników i narodów podbitych; nie zawsze była wstępem do ukrzyżowania. Kiedy jednak po biczowaniu następowała egzekucja, miało ono przyspieszyć zgon skazańca. Bicz składał się z dwóch lub trzech rzemieni osadzonych w rękojeści, zakończonych haczykami, kośćmi albo ciężarkami ołowianymi lub żeliwnymi. Inny rodzaj bicia posiadał cienkie i ostre rzemyki, czasem zawiązane w węzłki. Rzymianie, w przeciwieństwie do Żydów (Pwt 25,3; 2Kor 11,24), nie ograniczali liczby uderzeń. Chłosta zależała od woli kata i odporności skazańca.

b) cierniową – mógł to być dwukoleczak ciernisty, oliwnik wąskolistny, rokitnik zwyczajny lub inna z licznie występujących w okolicach Jerozolimy odmian krzewów posiadających ostre kolce.

c) Aleksander i Rufus musieli być znani rzymskim chrześcijanom, skoro Marek podaje ich imiona (Rz 16,13), aby dokładnie przedstawić Szymona z Cyreny.

d) krzyż – za czasów Rzymskich skazaniec niósł na miejsce kaźni poprzeczną belkę krzyża. Część pionowa tkwiła na stałe w ziemi i była wykorzystywana wiele razy. Poprzeczna belka krzyża mierzyła ok. 200 cm długości, była gruba na 20 cm i szeroka na 30 cm; jej ciężar mógł wynosić 55 do 60 kg. Przywiązywano ją najczęściej do pleców skazańca, układając ukośnie od prawej łopatki. Znano dwa rodzaje krzyży: krzyż w kształcie T, w którym belka poprzeczna łączyła się z pionową na jej końcu, albo w kształcie T, w którym połączenie belek następowało nieco poniżej górnego końca belki pionowej.

e) Chodzi o niewielkie wzniesienie położone poza murami Jerozolimy, kształtem przypominające czaszkę.

f) mirra – jest to gorzka w smaku żywica, która zmieszana z winem stawała się czymś w rodzaju lekkiego narkotyku, łagodzącego ból.

On mu odpowiedział: „Ty tak mówisz”. ³A wyżsi kapłani wysuwali przeciwko Niemu liczne zarzuty. ⁴Piłat ponownie Go zapytał: „Nic nie odpowiadasz? Zobacz, o co Cię oskarżają”. ⁵Lecz Jezus nic już nie odpowiedział, tak że Piłat się dziwił.

Skazanie Jezusa na śmierć

⁶Z okazji święta zazwyczaj uwalniał im więźnia, którego żądali. ⁷A był jeden, zwany Barabaszem, uwięziony z buntownikami, którzy popełnili zabójstwo podczas rozruchów. ⁸Przyszedł więc tłum i zaczął domagać się tego, co zwykle im czynił. ⁹Piłat im odpowiedział: „Jeśli chcecie, uwolnię wam króla Żydów?”. ¹⁰Wiedział bowiem, że wyżsi kapłani wydali Go z zawiesi. ¹¹Wyżsi kapłani podburzyli jednak tłum, aby domagał się raczej Barabasza. ¹²Piłat ponownie powiedział do nich: „Co chcecie, abym uczynił z tym, którego nazywacie królem Żydów?”. ¹³A oni znowu krzyczeli: „Ukrzyżuj Go!”. ¹⁴Piłat odparł: „Cóż więc złego uczynił?”. Lecz oni tym głośniejsze krzyczeli: „Ukrzyżuj Go!”. ¹⁵Wtedy Piłat, chcąc zadowolić tłum, uwolnił Barabasza, a Jezusa^s kazał ubiczować^a i wydał na ukrzyżowanie.

Wyszydzenie Jezusa przez żołnierzy

¹⁶Żołnierze wyprowadzili Go więc na wewnętrzny dziedziniec, czyli pretorium, i zwołali cały oddział. ¹⁷Okryli Go purpurowym płaszczem, upletli cierniową^b koronę i włożyli Mu ją na głowę. ¹⁸Zaczęli Go też pozdrawiać: „Witaj, królu Żydów!”. ¹⁹Bili Go przy tym trzcina po głowie, pluli na Niego i przyklękając, oddawali Mu pokłon. ²⁰Gdy Go wyszydzili, zdjęli z Niego czerwony płaszcz i założyli Mu Jego własne ubranie. Potem wyprowadzili Jezusa^s, aby Go ukrzyżować.

Ukrzyżowanie Jezusa

²¹Przymusili również przechodzącego tamtędy Szymona z Cyreny, ojca Aleksandra i Rufusa^c, który wracał z pola, aby niósł Jego krzyż^d. ²²Gdy przyprowadzili Go na Golgotę^e, to znaczy Miejsce Czaszki, ²³dawali Mu tam wino zaprawione mirrą^f, ale On nie przyjął. ²⁴Ukrzyżowali Go i rozdzielili między siebie

krzyżowej. Dlatego też Piłat pyta Jezusa, czy dopuścił się takiego występku. Jezus zapytany, czy jest królem Żydów, odpowiedział dosłownie: *Ty mówisz*. Jest to typowo semicka odpowiedź wymijająca, która może oznaczać: *To mówisz ty, nie ja*. Są to ostatnie słowa Jezusa aż do momentu przybicia Go do krzyża. Przez cały proces milczy, choć prawo rzymskie uznawało milczenie za przyznanie się do winy.

Skazanie Jezusa na śmierć. W czasie Paschy w Jerozolimie przebywali liczni pielgrzymi z różnych krajów świata, którzy prawdopodobnie nic nie słyszeli o Jezusie, sprawiedliwym Nauczycielu z Nazaretu. Wielkim szacunkiem otaczali oni Wysoką Radę i zawsze byli wrogo nastawieni do Rzymian sprawujących władzę nad Judeą. Nie jest więc wykluczone, że to głównie oni tworzyli tłum, który posłuchał wyższych kapłanów. Zażądano uwolnienia Barabasza, który uczestniczył w rozruchach wymierzonych zapewne przeciwko władzy rzymskiej.

Ukrzyżowanie Jezusa. Poprzez ukrzyżowanie Jezusa wypełniają się słowa proroka Izajasza odnoszące się do Sługi Pańskiego, który miał zbawić swój lud cierpieniem (Iz 53,12). Mimo że całe swoje ziemskie życie Jezus poświęcił

Mt 27,15-26;
Łk 23,13-25;
J 18,39 – 19,1,4-16

Mt 27,31-32;
J 19,2n

Mt 27,32-44;
Łk 23,26-43;
J 19,17-27

Ps 22,17-19

Jego ubranie, rzucając losy, co który miał zabrać.²⁵ Kiedy Go ukrzyżowano, była godzina trzecia^a.²⁶ A napis z podaniem Jego winy brzmiał: król Żydów.²⁷ Razem z Nim ukrzyżowano dwóch przestępców, jednego po prawej, a drugiego po lewej Jego stronie.²⁸ Tak wypełniło się słowo Pisma, które mówi: *Został zaliczony do przestępców*.²⁹ Przechodzący obok bluźnili przeciwko Niemu, potrząsali głowami i mówili: „Ej, Ty, który burzysz świątynię^s i w trzy dni ją odbudowujesz,³⁰ uratuj samego siebie i zjeżdż z krzyża!”³¹ Podobnie wyżsi kapłani i nauczyciele Pisma jedni przez drugich drwili z Niego, mówiąc: „Innych wybawiał, a siebie wybawić nie może.”³² Chrystus^s, król Izraela^s! Niech teraz zjeździe z krzyża, abyśmy zobaczyli i uwierzyli”. Wyśmiewali Go także ci, którzy byli z Nim ukrzyżowani.

a) *godzina trzecia* – odpowiada w naszym systemie mierzenia czasu godzinie dziewiątej.

b) *godzina szósta... do godziny dziewiątej* – godzina szósta jest naszą dwunastą, dziewiąta – piętnastą. Śmierć Jezusa nastąpiła mniej więcej wtedy, gdy w świątyni składano ofiarę wieczorną.

c) *octem* – kwaśne wino podane Jezusowi w geście współczucia dla złagodzenia Jego cierpienia. Według Łukasza był to przejaw złośliwości (Łk 23,36).

d) Przyczyną śmierci Jezusa było najprawdopodobniej zatrzymanie oddechu i cyrkulacji krwi w wyniku tęcza i szoku urazowego.

Iz 53,12

Ps 22,8;
Mk 14,58

Ps 22,9

Mt 27,45-56;
Łk 23,44-49;
J 19,28-30

Ps 22,2

Śmierć Jezusa

³³Kiedy nadeszła godzina szósta, ciemność ogarnęła całą ziemię aż do godziny dziewiątej^b.³⁴ O godzinie dziewiątej Jezus^s zawołał donośnym głosem: „Eloi, Eloi, lema sabachthani”, to znaczy: Boże mój, Boże mój, czemuś Mnie opuścił?³⁵ Niektórzy ze stojących obok, słysząc to, mówili: „Patrzcie, woła Eliasza”.³⁶ Ktoś pobiegł, nasączył gąbkę octem^c, zatknął ją na trzcinę i usiłował Go napoić. Mówił: „Poczekajcie, zobaczmy, czy przyjdzie Eliasza, aby Go zdjąć”.³⁷ Lecz Jezus zawołał donośnie i oddał ducha^d.³⁸ Wtedy zasłona świątyni^s rozdarła się na dwoje, od góry do dołu.³⁹ A setnik, który stał naprzeciw Niego, widząc, że w ten sposób oddał ducha, powiedział: „Naprawdę ten Człowiek był Synem Bożym”.⁴⁰ Stały tam też kobiety, które z daleka przypatrywały się temu. Wśród nich była Maria Magdalena, Maria, matka Jakuba Mniejszego i Jozesa, i Salome.⁴¹ Właśnie one towarzyszyły Mu i usługiwały, kiedy był w Galilei^s. Były jeszcze inne, które razem z Nim przyszły do Jerozolimy^s.

Mt 27,57-61;
Łk 23,50-56;
J 19,38-42

Pogrzeb Jezusa

⁴²Kiedy już nastał wieczór, ze względu na przygotowanie, to znaczy w przeddzień szabat^s,⁴³ przyszedł Józef z Arymatei, szanowany członek Wysokiej Rady^s, który też oczekiwał

służbie ludziom i ich zbawieniu (Mk 10,45), zostaje odrzucony przez swój naród, skazany na mękę i śmierć i potrak-
towany na równi ze złoczyńcami. Miary odrzucenia dopełniają drwiny wyższych kapłanów i nauczycieli Pisma. Jezus nie ulega głosom nawołującym Go do zejścia z krzyża. Gdyby to zrobił, nie spełniłaby się wola Ojca i nie dokonało odkupienie ludzi. To zupełne poniżenie Jezusa staje się przez Jego posłuszeństwo Ojcu najwyższą formą wyzwolenia każdego człowieka z mocy zła.

Śmierć Jezusa. W chwili śmierci Jezus wypowiada słowa *Psalmu 22*, cytowanego tutaj w wersji aramejskiej. Jest on modlitwą człowieka udręczonego, który jednak wie, że Bóg w stosownej chwili przyjdzie mu z pomocą. Jezus tymi słowami nie wyraża więc rozpaczliwych wątpliwości. Przeżywając ogrom bólu i osamotnienia, nie przestaje bezgranicznie ufać swojemu Ojcu. Zawarte w tym psalmie wezwanie *Eloi* (lub *Eli* – jak w Mt 27,46) można było zrozumieć jako przywoływanie Eliasza, który – według ówczesnych wierzeń – przybywał na pomoc Bożym wybrańcom. W momencie śmierci Jezusa setnik wyznaje wiarę w Niego jako Syna Bożego. W wyznaniu tym *Evangelia według św. Marka* osiąga swój punkt kulminacyjny: dla chrześcijan śmierć Jezusa to objawienie w pełni Jego bóstwa.

a) Zamożni Żydzi często wykuwali groby w skale lub adaptowali do tych celów naturalne groty. Grób składał się z dwóch części: przedsionka, w którym składano sprzęt pogrzebowy i kaganki oliwne oraz grobu właściwego, do którego wchodziło się z przedsionka przez niski otwór. W ścianie grobu wycięta była wnęka, w której kładziono ciało zmarłego. Grobowiec zamknięto kolistym głazem.

b) Nazaret – zob. Mk 1,9+.

c) Pierwotny tekst *Ewangelii według św. Marka* kończył się na Mk 16,8a zdaniem o tym, że kobiety się przełękły. W późniejszych rękopisach znajdujemy przynajmniej trzy różne zakończenia tego dzieła, z których dwa zamieszczone są w greckim tekście krytycznym. Krótkie zakończenie brzmi następująco: *Później jednak krótko opowiedziały wszystko, co im zostało oznajmione, tym, którzy byli z Piotrem. Potem sam Jezus od Wschodu aż po Zachód rozpowszechnił przez nich świętą i nieprzemijalną naukę o wiecznym zbawieniu. Amen.*

d) Tego zakończenia brak w najstarszych i najważniejszych kodeksach i przekładach. Jego styl nieco różni się od stylu całej Ewangelii (być może pochodzi od ucznia Marka Ewangelisty). W V w. Kościół uznał je za natchnione i kanoniczne. W wielkim skrócie przedstawione są tutaj wydarzenia opisane w pozostałych Ewangeliach oraz w *Dziejach Apostołów*, a także zamieszczone są niewielkie dodatki, o których nie wspominają inne teksty: zwłaszcza ostatnie polecenia Jezusa (Mk 16,15-18).

królestwa Bożego, odważnie udał się do Piłata i poprosił o ciało Jezusa^s. ⁴⁴Piłat zdziwił się, że już skonał. Kazał przywołać setnika i pytał go, czy dawno umarł. ⁴⁵Upewniony przez setnika, podarował zwłoki Józefowi. ⁴⁶On kupił płótno, zdjął Jezusa, owinął w płótno i złożył w grobie, który wykuty był w skale^a. Na wejście do grobu zatoczył kamień. ⁴⁷A Maria Magdalena i Maria, matka Jozesa, przyglądały się, gdzie Go złożono.

Zmartwychwstanie Jezusa

16 ¹Gdy minął szabat^s, Maria Magdalena, Maria, matka Jakuba, i Salome kupiły wonności, aby pójść Go namaścić^s. ²Wczesnym rankiem w pierwszy dzień po szabacie przyszły do grobu, kiedy wschodziło słońce. ³Mówiły między sobą: „Kto odsunie nam kamień od wejścia do grobu?”. ⁴Lecz kiedy spojrzały, zobaczyły, że kamień był odsunięty, choć był bardzo wielki. ⁵Weszły do grobu i ujrzały młodzieńca, siedzącego po prawej stronie, ubranego w białą szatę. ⁶Lecz on powiedział do nich: „Nie bójcie się! Szukacie Jezusa^s z Nazaretu^b, ukrzyżowanego. Zmartwychwstał. Nie ma Go tu. Oto miejsce, gdzie Go położyli. ⁷Teraz idźcie i powiedźcie Jego uczniom i Piotrowi, że wyprzeda was do Galilei^s. Tam Go zobaczycie, jak wam powiedział”. ⁸One wyszły i uciekły od grobu. Ogarnął je bowiem lęk i zdumienie. Nikomu też nic nie powiedziały, bo były przestraszone^c.

Mt 28,1-8;
Łk 24,1-12;
J 20,1-10

Mk 9,3

ZAKOŃCZENIE EWANGELII^d

Ukazanie się Jezusa Marii Magdalenie

⁹Po swoim Zmartwychwstaniu, wczesnym rankiem w pierwszy dzień po szabacie^s, Jezus^s ukazał się najpierw Marii Magdalenie, z której kiedyś wyrzucił siedem demonów^s. ¹⁰Ona poszła i oznajmiła to Jego uczniom, pogrążonym w smutku i płaczu. ¹¹Lecz oni, słysząc, że żyje i że ona Go widziała, nie chcieli uwierzyć.

Mt 28,9n
J 20,11-18

Ukazanie się Jezusa dwóm uczniom

Łk 24,13-35

¹²Potem ukazał się w innej postaci dwóm z nich, kiedy szli na wieś. ¹³Oni również powrócili i oznajmili to pozostałym. Lecz im też nie uwierzyli.

Ukazanie się zmartwychwstałego Jezusa Jedenastu

Mt 28,16-20;
Łk 24,36-49;
J 20,19-23

¹⁴Wreszcie ukazał się Jedenastu, gdy byli za stołem, i wyrzucił im brak wiary i zatwardziałość serca^s, bo nie wierzyli tym,

Zmartwychwstanie Jezusa. Pośpiech, z jakim dokonywano pogrzebu, nie pozwolił na namaszczenie ciała Jezusa, dlatego kobiety chcą dopełnić tego obowiązku natychmiast po skończeniu szabatu. Wtedy to odnalazły pusty grób i usłyszały pierwsze orędzie o Zmartwychwstaniu Ukrzyżowanego. Z wieścią o Zmartwychwstaniu wiązało się także polecenie, aby uczniowie udali się do Galilei. W świetle *Ewangelii według św. Marka*, to właśnie tam Jezus głównie nauczał i dokonywał cudownych znaków. Dlatego tam uczniowie mają Go spotkać i stamtąd też mają zacząć swoją działalność.

Ukazanie się zmartwychwstałego Jezusa Jedenastu. Całe stworzenie uczestniczy w grzechu Adama, dlatego też całe potrzebuje odkupienia i usłyszenia Ewangelii Jezusa Chrystusa (Rz 8,19-22). Aby osiągnąć zbawienie, należy wiarą

którzy widzieli Go zmartwychwstałego. ¹⁵I powiedział do nich:

Mk 13,10;
Kol 1,23

„Idźcie na cały świat i głoście Ewangelię^s wszelkiemu stworzeniu! ¹⁶Kto uwierzy i przyjmie chrzest^s, będzie zbawiony; a kto nie uwierzy, ten się potępi. ¹⁷Tym, którzy uwierzą, takie znaki będą towarzyszyć: W moje imię^s będą wyrzucać demony^s, będą mówić nowymi językami, ¹⁸węże będą brać do rąk, i choćby wypili coś zatrutego, nie zaszkodzi im. Będą na chorych kłaść ręce, a ci zostaną uzdrowieni”.

Dz 1,8; Mt 10,1

Łk 10,19;
Dz 28,3-6

Łk 24,50-53

Wstąpienie Jezusa do nieba

¹⁹A gdy Pan^s Jezus^s to do nich powiedział, został wzięty do nieba i zasiadł po prawej stronie Boga. ²⁰Oni zaś rozeszli się i przepowiadali Ewangelię^s wszędzie, a Pan współdziałał z nimi i potwierdzał naukę znakami, które jej towarzyszyły.

Dz 2,33

odpowiedzieć na głoszone przez apostołów orędzie i przyjąć chrzest. Przyjęcie chrztu oznacza włączenie do wspólnoty Kościoła, który stwarza warunki do tego, aby wiara wierzących umacniała się i była źródłem postępowania. Ci, którzy odrzucają Ewangelię, sami zamykają się na Chrystusa i dokonane przez Niego odkupienie.

Wstąpienie Jezusa do nieba. W jednym zwięzłym zdaniu jest tu mowa o Wniebowstąpieniu i uwielbieniu Jezusa. Wyrażenie *zasiadł po prawej stronie Boga* ma sens symboliczny i oznacza, że Syn Boży na nowo objawia swój boski majestat i władzę, które miał przed swoim zstąpieniem na ziemię.

SŁOWNIK

SŁOWA OZNACZONE W TEKŚCIE ZNAKIEM (^s)

ADAM (hebr. *adam* – ‘człowiek’) – imię własne postaci ukazanej w pierwszych rozdziałach *Księgi Rodzaju* (Rdz 1 – 5). Częściej termin ten występuje w Piśmie Świętym w znaczeniu ogólnym jako ‘człowiek’, ‘ludzkość’ i ‘rodzaj ludzki’ (np. Rdz 1,26n; 2,7). Jest też pokrewny z hebr. rzeczownikiem rodzaju żeńskiego *adama* oznaczającym ‘ziemię uprawną’ (Rdz 2,7). Autorzy NT, nawiązując do obrazów zawartych w ST, mówią o pierwszym Adamie – ziemskim, który okazał się nieposłuszny nakazowi Boga. Jego grzech symbolizuje nieposłuszeństwo wszystkich ludzi wobec Stwórcy (np. Rz 3,23; 5,12). Skutkiem odwrócenia się człowieka od Boga jest śmierć, której doświadcza cały rodzaj ludzki (np. Mdr 1,13-16). Pierwszemu Adamowi przeciwstawiony został ostatni Adam – z nieba, czyli Jezus Chrystus, którego posłuszeństwo Bogu dało początek nowemu życiu ludzkości (np. Rz 5,12-21; 1Kor 15,22).

ALLELUJA (hebr. *hallelu jah* – ‘wysławiajcie Boga’) – żydowska aklamacja liturgiczna wyrażająca radość. W ST pojawia się tylko w *Księdze Psalmów* (Ps 104 – 150). Tłumacze *Septuaginty* (LXX), *Wulgaty* i innych starożytnych oraz nowożytnych przekładów Biblii transliterują to hebrajskie wezwanie, nie tłumacząc go. Posługiwano się nim nie tylko w liturgii. Żydzi z diaspyry stosowali je jako okrzyk wyrażający radość i dziękczynienie Bogu za Jego dzieła. Stało się ono także nieodłącznym elementem liturgii chrześcijańskiej jako aklamacja wyrażająca uwielbienie Boga.

AMALEKICI – lud koczowniczy, wywodzący się od Amaleka, wnuka Ezawa, potomka Abrahama (Rdz 36,12-16). Według Rdz 14,7, Amalekici byli już obecni w historii wtedy, gdy żył Abraham. Balaam, wypowiadający wyrocznię, zapisaną w Lb 24,20, widzi w nich pradawny lud, który będzie skazany na zagładę. W czasie wędrówki z Egiptu do Ziemi Obiecanej Izraelici zostali zaatakowani na Półwyspie Synajskim przez przebywających tam Amalekitów (Wj 17,8-16). Po zamieszkaniu Izraelitów w Kanaanie, amalekicy koczownicy często napadali na izraelskie wioski (1Sm 30,1-20). Ostatnie wzmianki biblijne o Amalekitach odnoszą się do czasów króla

Dawida. Do ich ostatecznej zagłady doprowadziły prawdopodobnie liczne wojny, zwłaszcza z Izraelitami (Pwt 25,17-19).

AMEN (hebr. *amen* – ‘być mocnym’, częściej tłumaczone jako ‘zaprawdę’, ‘tak jest’) – w ST słowo to funkcjonowało jako wypowiedziana indywidualnie lub wspólnotowo aklamacja, będąca uroczystym potwierdzeniem przymierza, przysięgi, polecenia (np. Lb 5,22; Pwt 27,15nn; Ne 5,13). Słowo *amen* wyraża ideę bycia stałym, godnym zaufania, wiarygodnym, bezpiecznym. Często stanowiło konkluzję psalmów i innych modlitw. Starożytne i nowożytne przekłady Biblii stosują je w jego oryginalnym brzmieniu. Jezus posługiwał się nim dla potwierdzenia wagi swoich słów. (W ramach tego przekładu *amen* jest tłumaczone jako ‘zapewniam was’, zob. np. Mt 5,18; Mk 3,28; Łk 4,24. Podwójne *amen* – występujące tylko w *Evangelii według św. Jana* – zostało przetłumaczone jako ‘uroczyście zapewniam was’, zob. np. J 1,51). W pierwszych wspólnotach chrześcijan, opierając się na tradycji ST, każdą modlitwę kończono, wypowiadając słowo *amen* jako wyraz odpowiedzi Kościoła na obietnice dane mu w Chrystusie (2Kor 1,20).

AMMONICI (od hebr. *ammon* – ‘ludowy’, ‘mój lud’) – aramejski lud wywodzący się od Lota, bratanka Abrahama (Rdz 19,30-38). Zamieszkivali terytory nad wschodnim dopływem Jordanu Jabbokiem, na wschód i na północ od Morza Martwego. Ich terytorium znajdowało się na terenie dzisiejszej Jordanii. Państwo Ammonitów powstało na przełomie epok brązu i żelaza (1500-1000 przed Chr.). Stolicą była Rabba położona w miejscu, gdzie znajduje się obecna stolica Jordanii – Amman. W Piśmie Świętym zostały opisane liczne wojny Izraelitów z Ammonitami, które rozpoczęły się niedługo po przybyciu Izraelitów do Kanaanu (np. Sdz 10,7-9). Zwycięską walkę z Ammonitami stoczył sędzia Jefe (Sdz 11). Pokonał ich również Saul pod Jabesz w Gileadzie (1Sm 11) oraz Dawid w bitwie pod Rabba (2Sm 11,14-21). Pomimo tych klęsk państwo Ammonitów przetrwało, a w okresie asyryjskim (VIII-VII w. przed Chr.) znacznie wzrosło jego znaczenie na Bliskim

Wschodzie. Świadczą o tym liczne znaleziska archeologiczne z tego okresu, teksty asyryjskie oraz pisma proroków ST (np. Jr 49,1-6; Ez 25,1-7; Am 1,13-15; So 2,8). Państwo Ammonitów prawdopodobnie zostało wcielone do nowobabilońskiego imperium Nabuchodonozora i już nigdy się nie odrodziło. Niewiele można powiedzieć na temat religii Ammonitów. Wiadomo tylko, że ich najważniejszym bóstwem był, czczony także przez Fenicjan, Milkom. Zob. **KANAAN**.

AMORYCI (hebr. *emori*, akad. *ammuru* – ‘zachodni’) – jedna z grup etnicznych zamieszkujących Kanaan w czasach poprzedzających przybycie tam Izraelitów. W Piśmie Świętym słowo to ma kilka znaczeń. Może odnosić się do mieszkańców Kanaanu w ogólności (np. Rdz 14,7,13; 48,22; Pwt 3,8; 4,48; Sdz 6,1-10; 1Krl 21,26), do mieszkańców terenów górzystych, dla odróżnienia od mieszkańców nizin (Lb 13,29) lub może oznaczać konkretny naród, posiadający swoje państwo, rządzone przez króla (Lb 21,21-31; Pwt 2,26-35). Początek królestwa Amorytów należy łączyć z plemionami semickich nomadów, którzy w trzecim tysiącleciu przed Chr. utworzyli własne państwo, obejmujące znaczną część Mezopotamii i Syrii. W tekstach klinowych i egipskich znajdują się świadectwa o Amorytach, posługujących się językiem semickim. Przedstawieni są w nich jako lud politycznie dominujący nad Mezopotamią w początkach II tysiąclecia przed Chr. Dla Izraelitów Amoryci byli bałwochwalcami, których Bóg usunął z Kanaanu za popełnianie niegodziwości (Joz 24,15; Sdz 6,10). Zob. **KANAAN**.

ANAKICI – potomkowie Anaka, zamieszkujący tereny południowego Kanaanu, w okolicach Hebronu (Lb 13,22.28). Przypuszcza się, że byli spokrewnieni z Filistynami i przywędrowali do Kanaanu z okolic Morza Egejskiego. Izraelici uważali, że Anakici pochodzą od gigantów mających cechy boskie i ludzkie (Lb 13,33). Chociaż w Pwt 9,2 zostali przedstawieni jako niepokonani, nie uległ im Kaleb, który przepędził ich z Hebronu (Joz 15,14; Sdz 1,20). O Anakitach wspominają także źródła egipskie. Zob. **KANAAN**.

ANIOŁ (hebr. *mal'ak*, gr. *angelos* – ‘zwiastun’, ‘posłaniec’) – istota duchowa, podporządkowana Bogu, któremu służy w różny sposób, zależny od potrzeby konkretnej sytuacji. W księgach ST nie wspomina się często o aniołach jako pośrednikach między Bogiem a ludźmi. Według opisów biblijnych Bóg najczęściej zwracał się do ludzi w sposób bezpośredni. Rozwój myśli religijnej sprawił, że Izraelici coraz mocniej podkreślali wszechmoc

Boga i tym samym stawał się On dla nich coraz bardziej niedostępny, odległy. Wówczas w świadomości religijnej Żydów ugruntowało się przekonanie o istnieniu aniołów – istot pośredniczących w kontakcie Boga z człowiekiem. Biblia nie zawiera żadnych informacji na temat ich natury. Tożsamość aniołów określa ich misja, w której oznajmiano ludziom wolę Boga. Zadaniem aniołów jest również troska o ludzi (np. Ps 91,11). Bóg posłał swojego anioła, który przeprowadził Izraelitów z Egiptu do Ziemi Obiecanej (Wj 23,20nn). Obecność aniołów pośród ludu była potwierdzeniem i symbolem realnej obecności samego Boga. Mogli też pełnić misję niszczycielską (np. Rdz 19,1nn – zniszczenie Sodom; 2Krl 19,35 – zniszczenie armii asyryjskiej) lub zwiastować nieszczęście (Ps 78, 49). Niekiedy nazywani są świętymi (Hi 5, 1; Ps 89, 6; Dn 4, 10) albo synami Bożymi (Ps 29, 1; 89, 7). W NT aktywność aniołów widoczna jest szczególnie na początku Nowego Przymierza w kontekście poczęcia, narodzenia i pierwszych lat życia Jezusa na ziemi (Mt 1,20.24; 2,13.19; Łk 1 – 2). Anioł towarzyszył Jezusowi także w czasie kuszenia na pustyni oraz przed Męką w czasie modlitwy w Ogródzie Oliwnym (np. Mt 4,11; Łk 22,43). Autorzy NT ukazują również istotną rolę aniołów w przekazie Bożego orędzia oraz w rozszerzaniu się i wzroście Kościoła (np. Dz 8,26; 10,3nn). Dopiero w czasach NT nastąpiło wyraźne rozróżnienie aniołów na te, które są wysłannikami Boga, oraz na demony – uosabiające zło, szkodzące człowiekowi. Zob. **DEMON, OPEŁTANIE**.

ANTIOCHIA SYRYJSKA – miasto położone nad rzeką Orontes (dzisiejsze Antakya w Turcji); założone przez Seleukosa Nikatora w 300 r. przed Chr.; zdobyte w 64 r. przed Chr. przez Rzymian, stało się stolicą rzymskiej prowincji Syrii. Wielki ośrodek handlu i kultury greckiej, zamieszkały przez Rzymian, Greków, Syryjczyków i Żydów. Pod względem powierzchni i bogactwa trzecie po Rzymie i Aleksandrii miasto Cesarstwa Rzymskiego. Tam powstała jedna z pierwszych i największych wspólnot chrześcijańskich poza Palestyną. W Antiochii Syryjskiej wyznawcy Chrystusa po raz pierwszy zostali nazwani chrześcijanami (Dz 11,26). Stała się ona bazą dla misji ewangelizacyjnych prowadzonych przez Pawła Apostoła (Dz 13,1-3) i ważnym centrum kształtowania się myśli chrześcijańskiej.

ANTYCHRYST (gr. *antichristos* – ‘wróg Chrystusa’) – przeciwnik Boga, odstępcą podważający godność Jezusa jako Syna Bożego i Chrystusa. Termin ten w NT występuje tylko w pismach apostoła Jana,

gdzie używany jest na oznaczenie tajemniczej postaci lub jakiejś wrogiej Chrystusowi siły. Mówiąc o antychryście, trudno jest wskazać jakieś konkretne osoby, ale z pewnością jest nim każdy, kto nie uznał faktu mesjańskiego posłannictwa Jezusa i sprzeciwia się głoszeniu Jego Ewangelii. Prawda dotycząca wrogów Chrystusa obecna jest również w innych pismach NT, choć została wyrażona za pomocą innych terminów. Ewangelisci zapowiadają nadejście fałszywych chrystusów na końcu czasów (Mt 24,24); apostoł Paweł mówi o człowieku niegodziwym, który stawia siebie ponad Bogiem (2Tes 2,3-12). W *Apokalipsie św. Jana* autor przedstawia antychrysta jako bestię budującą swoje królestwo (Ap 13), która ostatecznie zostanie pokonana przez Chrystusa (Ap 19,11-20).

APOSTOŁ (gr. *apostolos* – ‘wysłannik’, ‘posłaniec’) – tytuł zarezerwowany w NT dla osób powołanych przez Jezusa i obdarzonych specjalną misją. W Ewangeliach termin ten odnoszony jest przede wszystkim do ustanowionego przez Jezusa kolegium Dwunastu, czyli Jego najbliższych współpracowników (np. Mt 10,2-4). Apostołowie towarzyszyli Mu podczas całej działalności publicznej i jako wiarygodni świadkowie Jego nauczania, Męki i Zmartwychwstania stali się później głosicielami Ewangelii, kontynuatorami Jego misji oraz fundamentem tworzącej się wspólnoty Kościoła. Do grona apostołów został zaliczony również Paweł z Tarsu (Dz 9,11; 22,3), któremu tradycja przypisała tytuł Apostoła Narodów (Rz 11,13). W I w. po Chr. mianem apostołów określano misjonarzy głoszących Ewangelię poganom, ale tytuł ten odnoszono wyłącznie do osób z pierwszego pokolenia chrześcijan, pamiętających Jezusa.

ARAM, ARAMEJCZYCY – silne państwo (lub federacja państw), które nabrało wielkiego znaczenia na początku I tysiąclecia przed Chr. i walczyło z Izraelem o władzę nad terytorium Palestyny. O Aramie, jako terytorium nad górnym Eufratem, znajdujemy wzmianki już na tabliczkach klinowych z Aram-Sin (z ok. 2300 r. przed Chr.) oraz z Draham (z ok. 2000 r. przed Chr.). Hebrajski termin *aram* występuje w Piśmie Świętym zarówno w odniesieniu do obszaru, jak i osób. W źródłach biblijnych i pozabiblijnych termin ten oznaczał ziemię zamieszkałą przez ludy mówiące po aramejsku (język semicki północno-zachodni, którym posługiwano się w Syrii w I tysiącleciu przed Chr.). Autorzy biblijni określają tym słowem nie tylko duże państwo ze stolicą w Damaszku, obejmujące tereny południowej Syrii, lecz również mniejsze państwa graniczące na północy z Izraelem (Aram-Maaka, Aram-Soba).

W *Septuagincie* (greckim przekładzie ST) hebr. termin *aram* został oddany jako ‘Syria’, a mieszkańców tych ziem (hebr. *arami*) określono mianem ‘Syryjczyków’. Według *Księgi Rodzaju* Aram to jeden z pięciu synów Sema (Rdz 10,22n). Według innej tradycji był on wnukiem Nachora (brata Abrahama) i synem Kemuela (Rdz 22,20n). Pokrewieństwo Izraelitów z Aramejczykami podkreśla również fakt, że Izaak poślubił Rebekeę, wnuczkę Nachora a córkę Betuela, której bratem był Aramejczyk Laban (Rdz 25,20). Żonami patriarchy Jakuba, syna Izaaka, były natomiast Rachela i Lea, córki Labana (Rdz 28 – 30). W czasach monarchii izraelskiej Aramejczycy z Damaszku byli jednym z największych wrogów Izraela. W VIII w. przed Chr., pomimo koalicji z Izraelem, państwo aramejskie zostało zdobyte przez Asyryjczyków i włączone do ich imperium (Iz 17,1-3; Jr 49,23-27; Am 1,2-5).

ARKA PRZYMIERZA, ARKA BOŻA, ARKA PANA, ARKA ŚWIADECTWA – drewniana skrzynia pokryta złotem. Przechowywano w niej otrzymane od Boga i przekazane przez Mojżesza kamienne tablice z Dziesięcioma przykazaniami (Wj 25,16), naczynie z manną (Wj 16,33n) oraz laskę Aarona. W sposób symboliczny arka wyrażała obecność Boga pośród Jego ludu. Podczas wędrówki Izraelitów przez pustynię Arka Przymierza znajdowała się w przenośnym sanktuarium (Namiot Spotkania), później przechowywano ją w sanktuarium w Szilo, a następnie umieszczono w miejscu najświętszym świątyni wybudowanej w Jerozolimie przez Salomona (1Krl 8,4-7). Przypominała Izraelowi o jego zobowiązaniach wynikających z przymierza. W czasach pomniejszych to właśnie przed arkę ludzie przychodzili na spotkanie z Bogiem (1Sm 3; 2Sm 7,18). Po zburzeniu świątyni w 587/586 r. przed Chr. prawdopodobnie zabrali ją Babilończycy. Dalsze jej losy są nieznane. Prorok Jeremiasz (Jr 3,16n) nie każe żałować zaginionej arki, ponieważ w nowym przymierzu prawo będzie wypisane w sercach. Zob. **CHERUBY, MIEJSCE NAJŚWIĘTSZE, NAMIOT SPOTKANIA, PAN ZASTĘPÓW**.

ASYRIA, ASYRYJCZYCY – starożytne miasto-państwo Assur na północnym-wschodzie obecnego Iraku, ze stolicą na zachodnim brzegu Tygrysu. Starożytne inskrypcje poświadczają, że ok. 1900 r. przed Chr. władcą tego niezawisłego miasta-państwa był Szalim-Ahum. Pod koniec XIX w. przed Chr. Assur został zawładnięty przez Amorytów z nad Eufratu. W połowie XIV w. przed Chr. za Assurbalita I ukonstytuowało się imperium asyryjskie, zajmując w następnych stuleciach rozległe terytoria Mitanni i Babilonii. Ok. 1200 r. przed Chr. imperium asyryjskie

przeżywało głęboki kryzys. Prawdziwy jego rozkwit rozpoczął się ok. 935 r. przed Chr. od odzyskania terenów utraconych uprzednio na rzecz Aramejczyków. Stopniowa ekspansja imperium nowoasyryjskiego pozwoliła mu ok. 660 r. przed Chr. zająć znaczną część starożytnego Bliskiego Wschodu. Upadek tego imperium został zapoczątkowany wojną domową pomiędzy wojskami trzech pretendentów do tronu. Sytuację tę wykorzystała koalicja Medów i Babilończyków, którzy zaatakowali i zniszczyli środkową część imperium asyryjskiego. Ostatni król Asyrii, Assurubalipat II (612-609 przed Chr.), pannał jeszcze przez krótki czas na zachodzie dawnego imperium, w Charanie, dzięki wsparciu ze strony władcy egipskiego. Został jednak zdetronizowany przez Babilończyków, a na zgłiszczach wielkiego państwa powstały imperia Babilonii i Medii. W Biblii są jedynie wzmianki o kontaktach Izraela z Asyrią w okresie imperium nowoasyryjskiego. Autorzy 2Krl i 2Krn odnotowują, że Izrael i Juda wykorzystywały konflikt pomiędzy Asyrią i Aramem dla poszerzenia swojego terytorium. Było to możliwe za królów Jeroboama II (2Krl 14,23-29) oraz Ozjasza (2Krn 26). Ostatecznie jednak zarówno Izrael, jak i Juda zostały podporządkowane władcom imperium nowoasyryjskiego. Podczas gdy Juda pozostawała ich lojalnym wasalem, Izrael buntował się przeciwko władzy Tiglat-Pilesera, Salmanassara i Sargona. Skutkiem tego był podział terytorium Izraela na prowincje i deportacja ludności w latach 732-720 przed Chr. (2Krl 17,1 - 18,12). Zob. **AMORYCI, BABILON.**

ASZERA – bogini urodzaju i płodności czczona na terenach Syrii i Kanaanu. W tradycji ugaryckiej była otaczana kultem jako żona boga El, w Palestynie natomiast jako żona Baala. Jej symbolem było zielone drzewo, wyrażające siłę życia, albo drewniane słupy stawiane na wzniesieniach kultowych, zwane od jej imienia *aszerami*. Autorzy ksiąg biblijnych wielokrotnie wspominają o zwalczaniu kultu Aszery (np. Pwt 16,21; Mi 5,12n), ponieważ był on zagrożeniem dla monoteistycznej religii Izraela. Świadcstwa archeologiczne potwierdzają wielkie przywiązanie Izraelitów do kultu Aszery. Jej posągi stały nie tylko w stolicy Królestwa północnego – Samarii (1Krl 16,33; 2Krl 13,6), w sanktuarium w Betel (2Krl 23,15), lecz także w świątyni jerozolimskiej (2Krl 18,4; 23,6). Zob. **BAAL, STELA, WZNIESIENIE KULTOWE.**

ASZTARTE – bogini matka, żona kananejskiego boga El lub Baala, nazywana inaczej Asztoret lub Asztarot. Była kananejskim odpowiednikiem greckiej Afrodyty, a więc boginią płodności i miłości.

Widzi się w niej również odpowiednik mezopotamskiej Ishtar. W sztuce przedstawiano ją jako kobietę z rogami na głowie. Kult Asztarte cieszył się dużą popularnością wśród Izraelitów; związany był z prostytucją sakralną i z kultem sprawowanym na wzniesieniach kultowych. Jednoznaczne jego potępienie napotykamy w Sdz, 1Krl oraz u proroka Jeremiasza. Zob. **BAAL, WZNIESIENIE KULTOWE.**

AZJA, AZJA MNIEJSZA – w ST gr. termin *Asia* oznaczał państwo Seleucydów obejmujące Azję Przednią oraz Azję Mniejszą (np. 1Mch 11,13; 13,32). W NT termin ten odnosi się do powstałej w 133 r. przed Chr. rzymskiej prowincji, której stolicą był Efez. W jej skład wchodziły Myzja, Lidia, Karia i Frygia. Azja Mniejsza, zwana też Anatolią, to wyżyny półwysp położony między Morzem Czarnym a Morzem Śródziemnym. Stanowi naturalny pomost łączący Europę z Azją. Była gospodarczym i kulturalnym centrum hellenizmu. Azja Mniejsza bardzo wcześnie stała się terenem działalności chrześcijańskich misjonarzy (Dz 13 - 16). Znajdujące się w *Apokalipsie św. Jana* listy, adresowane do siedmiu Kościołów, potwierdzają, że wspólnoty chrześcijańskie już wtedy działały w najważniejszych miastach tego regionu (Ap 1,4nn).

BAAL (hebr. *baal* – ‘pan’, ‘władca’, ‘mąż’) – bóstwo pogańskie pochodzenia semickiego, czczone jako władca sił natury i uosobienie mocy słońca. W Palestynie Baal był uważany za męża bogini Aszery (Sdz 3,7) lub Asztarte (Sdz 2,13; 10,6). Przedstawiano go pod postacią byka i widziano w nim uosobienie męskiej siły i płodności oraz władcę burz przynoszących deszcz i urodzaj. Baal czczony był w licznych sanktuariach, np. w Sychem jako Baal przymierza (Sdz 9,4), w Szittim jako Baal z Peor (Lb 25,1-3). Królowa Jezabel ustanowiła w Samarii, stolicy Królestwa północnego, kult Baala zapożyczony z Tyru (1Krl 16,30-32). Jego świątynia znajdowała się również w Jerozolimie (2Krl 11,18). Trudno rozsądzić, czy lokalnych Baalów uważano za odrębne bóstwa, czy też za różne postaci tego samego boga. Rozpowszechniony w Kanaanie kult Baala stanowił największe zagrożenie dla religii Izraelitów, w której oddawali oni cześć jednemu Bogu. W ST wielokrotnie został potępiony bałwochwalczy kult Baala. W sposób najbardziej zdecydowany walczyli z nim prorocy: Elias, Ozeasz i Jeremiasz. Zob. **ASZERA.**

BABILON, BABILONIA (hebr. *babel*, akad. *bab ili* – ‘brama boga’) – akadyjska nazwa największego miasta Mezopotamii. W Piśmie Świętym słowo to oznacza zarówno państwo babilońskie [nazywane

również Szinear (np. Rdz 11,2; Iz 11,11) lub krajem Chaldejczyków (np. Iz 23,13; Jr 24,5)], jak również jego stolicę – Babilon. Państwo to leżało na terenie dzisiejszego Iraku, między Eufratem i Tygrysem, i było zasiedlone przez semickich Sumerów i Akadyjczyków. Najstarsze ślady osiadłego życia w Babilonii sięgają szóstego tysiąclecia przed Chr. Państwo babilońskie powstało na tych terenach w XIX w. przed Chr. Położenie na północnym krańcu obszarów zalewowych Eufratu dawało Babilonowi możliwość kontrolowania głównych dróg handlowych na Bliskim Wschodzie. Najbardziej znanym królem z pierwszych wieków jego istnienia jest Hammurabi (1792–1750 przed Chr.), twórca słynnego kodeksu regulującego życie społeczne. Okres starobabiloński to również czas prężnego rozwoju na tym terenie literatury zapisywanej pismem klinowym i nauki, zwłaszcza astronomii i astrologii. W XVI w. przed Chr. Babilonia została zdobita przez Chetytów i znalazła się pod panowaniem dynastii Kasztów. Nowy okres jej rozkwitu rozpoczął się w połowie VIII w. przed Chr. za panowania Nabonassara. Za twórcę państwa nowobabilońskiego uważa się Nabopolassara, króla Chaldejczyków (625–605 r. przed Chr.). Terytorium Babilonii obejmowało wówczas całą Azję Przednią, a jej stolica stała się naukowym i politycznym centrum starożytnego świata. Następca Nabopolassara Nabuchodonozor II (605–562 przed Chr.) zajął Judo i zburzył Jerozolimę wraz ze świątynią (587/586 r. przed Chr.), a ludność izraelską deportował do Babilonii. W 539 r. przed Chr. państwo babilońskie zostało podbite przez władcę perskiego, Cyrusa Wielkiego. Z rąk perskich tereny te przeszły pod panowanie helleńskie, a w końcu przypadły w udziale Seleucydom. Zauważa się liczne podobieństwa pomiędzy tekstami ST a literaturą babilońską i chaldejską.

BARAN, BARANEK – zwierzę ofiarne, które, stosownie do okoliczności, składano w ofierze całopalnej lub przebłagalnej. Wyjątkowość ofiary składanej z baranka wynikała z odniesienia do baranka paschalnego, którego krew uchroniła od śmierci pierworodnych synów Izraelitów w czasie przejścia anioła niszczyciela w noc poprzedzającą Wyjście z niewoli egipskiej (Wj 12,23). Jednoroczny baranek bez skazy był synonimem niewinności i prostoduszności, dlatego uważano go za dar ofiarny szczególnie miły Bogu. W NT termin baranek nabrał szczególnego znaczenia symbolicznego, ponieważ został odniesiony do osoby i misji Jezusa Chrystusa (J 1,29.36; 1P 1,19; Ap 5,12; 14,1; 17,14; 21,22n). Jego doskonała ofiara, którą złożył na krzyżu z sa-

me go siebie, stała się źródłem odkupienia i zbawienia dla wszystkich ludzi (1Kor 5,7).

BAT – miara objętości produktów płynnych (ok. 22 l), stanowiąca dziesiątą część koru i dzieląca się na sześć hinów. Odpowiada jednej efie, za pomocą której mierzono objętość produktów sypkich. Zob. **EFA, HIN, KOR**.

BEER-SZEBA – miasto w północnej części pustyni Negeb, leżące na terytorium plemienia Symenona (Joz 19,2). Uznawano je za punkt określający południową granicę Izraela. Zanim Izraelici zasiedlili te tereny, Beer-Szeba była ważnym miejscem kultu bóstw pogańskich. Równina Beer-Szeby i otaczające ją pastwiska doskonale nadawały się do prowadzenia na tych terenach życia półkoczowniczego. Tam paśli swoje trzody patriarchowie: Abraham, Izaak i Jakub. Abraham wiódł tam z królem Gerau Abimelekiem spór o studnię (hebr. *beer*). Ich porozumienie zostało potwierdzone przysięgą i złożeniem Bogu ofiary z siedmiu jagniąt. Odtąd miejsce to zyskało nazwę *Beer-Szeba* – dosł. ‘studnia przysięgi siedmiu’ (Rdz 21,22–33). W czasach monarchii izraelskiej (1004–586 r. przed Chr.) Beer-Szeba była lokalnym centrum administracyjnym.

BELZEBUB – szatan, książę demonów i władca złych duchów (Mt 12,24). W czasach ST gr. termin *Baal-Zebub* – ‘pan wzniosłości’ stanowił imię własne bóstwa filistyńskiego, czczonego w mieście Ekron. Żydzi, widząc w nim przeciwnika Boga, zmienili brzmienie jego imienia na pogardliwe określenia aramejskie *Beel-Zebul* – ‘pan much’, ‘pan odchodów’ lub *Beel-Zebub* – ‘wróg’. Z czasem zatarto się pierwotne znaczenie imienia bóstwa Ekronu i nazwa ta służyła na określenie walczącego z Bogiem władcy wszystkich demonów. Zob. **DEMON, DIABEŁ**.

BETEL (hebr. ‘dom Boży’) – starożytne miasto, dzisiejsze Bejtin, usytuowane ok. 15 km na północ od Jerozolimy. Leżało na skrzyżowaniu dwóch szlaków, z których jeden prowadził z północy na południe Palestyny, drugi natomiast łączył Jerycho z Morzem Śródziemnym. Z racji swojego położenia, a także licznych źródeł słodkiej wody, Betel miało duże znaczenie strategiczne. Już w czasach patriarchów było ważnym ośrodkiem kultu. Według Rdz 28,10–19 pierwotnie miejscowość ta nosiła nazwę Luz, a nazwę Betel nadał jej Jakub. Pod koniec XIII w. przed Chr. Betel zostało zdobyte przez Izraelitów i przypadło w udziale plemieniu Efraima. Ważną funkcję pełniło w okresie sędziów (1200–1000 r. przed Chr.), kiedy było miejscem spotkań wszystkich plemion Izraela. Przez pewien czas w tym mieście przechowywano Arkę Przymierza

(Sdz 20,18-28). Centralizacja kultu w Jerozolimie, jaka dokonała się na początku okresu monarchii izraelskiej, sprawiła, że miejscowe sanktuarium, a zarazem całe miasto, straciło na znaczeniu. Po podziale królestwa za czasów Jeroboama (922 r. przed Chr.) sanktuarium w Betel wraz z umieszczonym w nim złotym cielcem stało się głównym ośrodkiem kultu w Królestwie północnym (Izraelu). W okresie reform w VII w. przed Chr. król Judy Jozjasz zniszczył sanktuarium i kazał zabić miejscowych kapłanów (2Krl 23,15-20). Miasto zostało zniszczone podczas inwazji asyryjskiej w 722/721 r. przed Chr. W dobie reform w VII w. przed Chr. król Judy Jozjasz zniszczył sanktuarium w Betel i kazał zabić miejscowych kapłanów (2Krl 23,15-20). Miasto przetrwało najazd Nabuchodonozora i zostało prawdopodobnie zniszczone przez Presów. Po odbudowie rozwijało się pomyślnie w okresach: hellenistycznym, rzymskim i bizantyjskim. Zostało opuszczone dopiero pod naporem podbojów arabskich w VI w. po Chr.

BETLEJEM – niewielkie miasto, leżące 9 km na południe od Jerozolimy. Nazwę Betlejem ('dom Lahmu'), pojawiającą się już w korespondencji z Amarna (XIV w. przed Chr.), odczytano jako 'dom chleba' (hebr. *lechem* – 'chleb'), ale pochodzi ona najprawdopodobniej od sanktuarium bóstwa akadyjskiego Lahmu (albo bogini Lahamy). Miasto położone jest na wysokości 770 m n.p.m. przy drodze biegnącej z północy na południe przez główne wzgórza Palestyny. Od zachodu sąsiaduje z żyznymi stokami, a od południa z Pustynią Judzką. Przy podziale Kanaanu przypadło plemieniu Judy. Z niego pochodził król Dawid (1Sm 16,1-13). Z miastem tym wiązano nadzieje, że tutaj przyjdzie na świat przyszły Mesjasz (Mi 5,1-4). Ewangelisci Mateusz i Łukasz podają, że Jezus narodził się w Betlejem, co pierwszy z nich interpretuje jako wypełnienie się proroctwa Micheasza (Mi 5,2; Mt 2,1). Tradycja chrześcijańska lokalizuje narodzenie Jezusa w grocie, nad którą cesarz Konstantyn wzniósł ok. 338 r. Bazylikę Narodzenia.

BEZBOŻNOŚĆ, BEZBOŻNY – w ujęciu autorów ST bezbożność to sposób postępowania, wyrażający się w życiu prowadzonym tak, jakby Boga nie było. Nie jest ona jednak równoznaczna z teoretycznym, światopoglądowym negowaniem istnienia Boga (ateizm). Bezbożność w ST ma więc wymiar ściśle etyczny i oznacza, że człowiek nie wierzy w Bożą sprawiedliwość i nie uznaje, że za popełnione zło będzie musiał odpowiedzieć przed Bogiem. Bezbożność wyraża się w pysze, przemocy wobec innych oraz w braku pobożności i ufności w stosun-

ku do Boga. Łączy się ściśle z głupotą i jest przeciwieństwem mądrości. W ujęciu NT bezbożność (określana też jako nieprawość) wyraża się w negowaniu istnienia jedyne i prawdziwego Boga poprzez oddawanie czci bóstwom pogańskim. Konsekwencją takiej postawy jest zagubienie prawdziwego sensu i celu istnienia człowieka.

BLIŹNI – hebrajski termin *rea*, oddawany zazwyczaj w tłumaczeniach słowem 'bliźni', posiada w Piśmie Świętym wiele znaczeń. Może określać znajomego lub sąsiada (np. Wj 11,2; Prz 27,10), przyjaciela (np. Hi 2,11), kochanka (Pnp 5,16). Termin ten nie obejmuje jednak bliskich krewnych, których określano mianem brat i siostra, ani wrogów. Ogólnie słowo to w ST określa rodaka, członka ludu zjednoczonego przymierzem z Bogiem. Za bliźnich uważano także prozelitów. W czasach Jezusa w różnych nurtach judaizmu istniały spory co do tego, kogo należy uważać za bliźniego. Jezus dał na to odpowiedź w przypowieści o miłosiernym Samarytaninie (Łk 10,29-37). Według nauczania Jezusa bliżnim jest każdy człowiek, dlatego wszystkich należy traktować z miłością, współczuciem i udzielać im koniecznej pomocy. W okazywaniu dobra nie można ograniczać się tylko do osób, które przynależą do tej samej wspólnoty społecznej lub religijnej. Jezus ukazał także ścisłą współzależność dwóch starotestamentowych przykazań (np. Mt 22,34-40) – miłości Boga (Pwt 6,5) i bliźniego (Kpł 19,18). Miłość bliźniego będzie kryterium osądu człowieka na Sądzie Ostatecznym (Mt 25,31-46). Apostoł Paweł w praktykowaniu przykazania miłości bliźniego widzi wypełnienie prawa, pierwszy owoc Ducha oraz jedyny sposób realizacji wiary (np. Ga 5). Według autora *1 Listu św. Jana* miłość braterska jest miarą bycia chrześcijaninem i sprawdzianem autentyczności miłości człowieka do Boga (1J 2,8-11; 3,11-24; 4,7-21).

BŁOGOSŁAWIĆ, BŁOGOSŁAWIEŃSTWO, BŁOGOSŁAWIONY – w ST rzeczywistość błogosławieństwa wyraża więź między Bogiem i Jego ludem albo między poszczególnymi ludźmi. Podmiotem udzielającym błogosławieństwa może być zarówno Bóg, jak i człowiek. Gdy Bóg udziela błogosławieństwa, oznacza to, że okazuje On człowiekowi swoją łaskę, przychyłność i pozwala mu nawiązać ze sobą więź. Człowiek natomiast, błogosławiąc Boga, uznaje Go za swojego Pana i wyraża pragnienie podporządkowania Jemu całego swojego życia. W ten sposób oddaje Mu również cześć i składa dziękczynienie za Jego opiekę. W relacjach międzyludzkich błogosławieństwo wyrasta z tradycji plemennych. Wyraża ono nie tylko akceptację człowieka,

lecz pociąga za sobą konieczność przyjęcia przez niego praw i obowiązków rodowych (np. Rdz 49,1-28). Niektórzy autorzy biblijni stwierdzali, że błogosławieństwo Boga odnosi się tylko do relacji między Nim a Jego ludem. Warunkiem otrzymania przez naród wybrany błogosławieństwa jest posłuszeństwo Bogu. Brak posłuszeństwa skutkuje przekleństwem, którego wyrazem są różnego rodzaju klęski i nieszczęścia w życiu narodu (Kpł 26,14-39; Pwt 28,15-68). Inni autorzy biblijni uważali, że błogosławieństwo wiąże się ściśle z kultem. W NT są liczne świadectwa potwierdzające udzielanie ludziom błogosławieństwa przez Jezusa (np. Mk 10,16; Łk 24,50; Dz 3,26). Skutkiem błogosławieństwa udzielonego przez Jezusa jest doświadczenie szczęścia, które wypełnia wszystkie sfery ludzkiego życia. W pełni szczęśliwy jest człowiek, który z wiarą przyjmuje błogosławieństwo i uznaje, że Jezus jest Synem Bożym i Zbawcą świata (np. Mt 16,17; por. Mt 5,3-12).

BOJAŻŃ BOŻA, BOJAŻŃ PANA – wyraża się ona w głębokim szacunku, jaki człowiek nieustannie powinien okazywać Bogu (Koh 12,13). W istocie oznacza ona głęboką więź łączącą stworzenie ze swoim Stwórcą. W księgach ST bojażń Boża często przejawia się w postawie lęku, jaki człowiek odczuwa, doświadczając własnej małości i grzeszności wobec majestatu i potęgi Boga. Wyrazem bojaźni może być też obawa przed karą za popełnione grzechy, które obrażają świętość Boga. Zasadniczo jednak tradycja żydowska wyraźnie odróżnia bojażń od poczucia strachu i obawy, zaznaczając, że wypływa ona przede wszystkim z miłości oraz troski człowieka o jego relację z Bogiem. Stąd w tradycji mądrościowej ST bojażń Boża jest początkiem wiary i charakteryzuje postawę człowieka pobożnego (Syr 1,11-20), a zarazem mądrego (Prz 1,7). Człowiek bojący się Boga jest synonimem człowieka sprawiedliwego (Ps 1), który całe swoje życie zwraca ku Stwórcy i zawsze pragnie postępować zgodnie z Jego wskazaniami. Bojący się Boga to ten, kto ma świadomość Jego nieustannej obecności i opieki. Ta świadomość daje poczucie bezpieczeństwa we wszystkich okolicznościach życia. Taka bojażń nie jest więc nieuzasadnionym strachem przed karzącym bóstwem, ale jednym z darów Ducha Świętego, który prowadzi do pełnej zaufania adoracji Boga przez człowieka (Iz 11,2; Rz 8,15; 1J 3,20n). Postawie tej towarzyszy poczucie szczęścia i posiadania Bożego błogosławieństwa, co skłania do dawania świadectwa o wielkości i dobroci Stwórcy.

BRAT – słowo 'brat' (siostra) w Piśmie Świętym może oznaczać brata rodzonego, współmałżonka

lub narzeczonego (Tb 7,12; por. Pnp 4,9), dalszego krewnego, przyjaciela, rodaka, a nawet sojusznika. ST, obok braterstwa opartego na więzach krwi, wyraźnie podkreśla sens tego pojęcia w odniesieniu do wspólnoty i więzi duchowej ufundowanej na współodczuwaniu (1Sm 1,26) lub na mocy tego samego przymierza (Am 1,9; 1Mch 12,10). W NT pojęcie to odnosi się przede wszystkim do braci w wierze (Mt 18,15). Członkowie pierwszych wspólnot chrześcijańskich siebie określali mianem braci (np. 1Kor 6,6; Ef 6,21; Kol 1,1; Ap 1,9) i siostr (np. Rz 16,1; 1Kor 9,5); takie braterstwo ma swoje źródło we wspólnym dziecięctwie Bożym (Rz 8,14-17). Jako dzieci jednego Ojca wszyscy wierzący stają się dziećmi Jego obietnic.

CAŁOPALENIE, CAŁOPALNA OFIARA (hebr. *ola* – 'to, co się wznosi', lub *kalil* – 'doskonała') – ofiara składana dwa razy dziennie, rano i wieczorem, w świątyni jerozolimskiej, a także przy okazji różnych specjalnych okoliczności. Różniła się od innych ofiar tym, że spalano całe zwierzę (z wyjątkiem skóry, którą otrzymywał kapłan). Dlatego też w terminologii greckiej ofiarę tę określano jako *holokaust* – 'całkowite spalanie'. Ogień, w którym ofiara była spalana, symbolizował Bożą obecność. Nie-rozcinanie zwierzęcia na kawałki oznaczało, że ofiara była pełna i doskonała. Zwierzę ofiarne musiało być starannie wyselekcjonowane i nie mogło mieć na ciele żadnej skazy. Obrzęd składania ofiary całopalnej rozpoczynał się od gestu położenia dłoni na głowie ofiarowanego zwierzęcia (Kpł 1,4), co wyrażało intencję uczynienia ofiary z samego siebie. Jej celem było pojednanie człowieka z Bogiem. Ofiary całopalne składane w czasach ST były zapowiedzią jedynej doskonałej ofiary, którą złożył z siebie Jezus Chrystus. Dopiero ofiara Chrystusa na krzyżu w sposób całkowity pojednała ludzi z Bogiem i stała się źródłem odpuszczenia grzechów (zob. np. Rz 5). Zob. **OFIARA**.

CHARYZMAT (gr. *charisma* – w znaczeniu dosł. 'dar darmo dany', 'łaskawość' lub 'to, co napęlnia radością'; w znaczeniu religijnym: dar udzielony człowiekowi przez Boga, wszelki dar duchowy) – w NT wylicza się wiele charyzmatów (Rz 12,6-8; 1Kor 12), które są udzielane ludziom po to, by posługując się nimi, służyli dobru wspólnoty wierzących (Rz 12,6). Powodem udzielania wszelkich charyzmatów jest troska Boga o umocnienie i rozwój Kościoła (1Kor 14,12).

CHERUBY – rodzaj istot duchowych, przebywających w bliskości Boga, gotowych do spełniania różnych poleceń. W Piśmie Świętym przedstawione są

jako stworzenia ponadnaturalne, przybierające różne postaci dziwnych, niewystępujących w przyrodzie zwierząt, mających niekiedy pewne cechy ludzkie. Najczęściej ukazuje się je jako skrzydlate lwy o ludzkich twarzach. Ich postaciami ozdobiona była Arka Przymierza. Zob. **ARKA PRZYMIERZA**.

CHETYCI – indoeuropejski lud zamieszkujący wschodnią część środkowej Anatolii. Od XVII w. przed Chr. zaczęła się ekspansja Chetytów, którzy m.in. zdobyli Aleppo i złupili Babilon. W okresie rozkwitu, w XIV w. przed Chr. podporządkowali sobie ludy zamieszkujące północną Syrię i terytoria Libanu. Kres potędze Chetytów położyły tzw. Ludy Morza, które ok. XIII w. przed Chr. przybyły z rejonów Morza Egejskiego. Nie ma dowodów na to, że Chetyci kiedykolwiek zamieszkali Kanaan. Wymienia się ich wśród mieszkańców tego regionu być może dlatego, że Asyryjczycy i Babilończycy w taki sposób nazywali żyjące tam ludy.

CHLEBY POŚWIECONE – dwanaście bochenków wypieczonych z ciasta bez zakwasu i układanych w każdy szabat na specjalnym stole ustawionym w pobliżu miejsca najświętszego (Kpł 24,5-9; Lb 4,7). Początkowo uważano je za pokarm przeznaczony wyłącznie dla Boga. Były znakiem przymierza oraz wyrazem wdzięczności za dar codziennego pokarmu. W każdy szabat kapłani uroczyście je spożywali, a w ich miejsce kładziono świeże. Gdy Dawid uciekał przed Saulem i nie miał się czym posilić, kapłan Achimelek ofiarował jemu oraz jego towarzyszom do spożycia święty chleb ze świątyni (1Sm 21,1-7; Mt 12,3n).

CHIWICI – lud zamieszkujący Sychem (Rdz 33,18nn), Gabaon (Joz 9,3nn), podnóże Hermonu (Joz 11,3) oraz góry Libanu (Sdz 3,3). Niektórzy utożsamiają ich z Chorytami, inni twierdzą, że nazwy tej używano na określenie Hurytów z rejonu Ciszjordanii.

CHOMER – miara produktów sypkich, licząca 230 litrów (Ez 45,11-14). Według niektórych obliczeń chomer wynosił nawet 500 litrów.

CHRYSTUS (gr. *christos* – ‘namaszczone’, odpowiednik hebr. *masziach* – ‘mesjasz’, ‘pomazaniec’) – w ST w ten sposób określano królów Izraela, którym przekazywano władzę w obrzędzie namaszczenia oliwą (Sdz 9,8-15; 2Sm 5,3; 1Krl 1,39; Ps 89,21; Syr 43,13), a także kapłanów, których takim obrzędem wprowadzano w urząd (Wj 29,7; Kpł 4,3.5.16; Syr 45,15). Pismo Święte używa tego terminu w odniesieniu do Dawida i jego sukcesorów, kontynuujących zapoczątkowaną przez niego dynastię (2Sm 7,12nn). Z cza-

sem utrwaliła się w Izraelu wizja króla-kapłana, który miał być idealnym władcą czasów ostatecznych. Miał on zamknąć dynastię królów i utrwalić królestwo Boże na ziemi. Jego panowanie miało mieć charakter duchowy i powszechny. W NT tytuł *pomazaniec* prawie wyłącznie występuje w greckiej formie *christos* i odnosi się jedynie do osoby Jezusa z Nazaretu jako Zbawiciela namaszczonego i objawianego światu przez Ojca, który Go posyła na ziemię, aby wypełnił dzieło odkupienia (Mt 16,16n). W Kościele pierwotnym powszechnie posługiwano się tym określeniem w odniesieniu do Jezusa i dlatego zaczęło ono funkcjonować jako Jego imię własne. Zob. **NAMASZCZENIE**.

CHRZEST (od gr. *baptizein* – ‘zanurzyć’, ‘obmywać’) – znak oczyszczenia z grzechów i nowego życia. Obrzęd polegający na zanurzeniu w wodzie, praktykowany był już w czasach ST, występował również w religiach pogańskich. Nowość w stosowaniu rytualnych obmyć wprowadził Jan Chrzciciel (np. Mt 3,1nn), ponieważ chrzest, którego udzielał na znak pokuty i nawrócenia, można było przyjąć tylko raz. We wspólnotach chrześcijańskich od początku misjonarze udzielali chrztu w imię Jezusa, wypełniając w ten sposób Jego wyraźne polecenie, aby ludzie wszystkich narodów przyjmowali ten znak (Mt 28,19). Chrzest stanowi konieczny warunek i podstawę do rozpoczęcia życia chrześcijańskiego. Dla chrześcijan jest znakiem uczestnictwa w Śmierci i Zmartwychwstaniu Jezusa (Rz 6,3-9). Jego skutkiem jest nowe życie w Duchu Świętym, uwolnienie od skutków grzechu pierworodnego i innych grzechów, a także włączenie do wspólnoty Kościoła (Kol 2,12).

CHRZEŚCIJANIE – uczniowie oraz zwolennicy Jezusa Chrystusa. Po raz pierwszy wyznawców Chrystusa nazwano chrześcijanami w Antiochii Syryjskiej (Dz 11,26). Najpierw określenia tego używali poganie, sami chrześcijanie stosunkowo późno zaczęli stosować je wobec siebie. Częściej nazywali siebie braćmi, świętymi, uczniami, wierzącymi (np. Dz 9,41; 21,16; Rz 15,25; 1Kor 6,6; 9,5; 16,1; Ef 6,21; Kol 1,1; 1Tes 2,13; Ap 1,9). Zob. **CHRYSTUS**.

CHWAŁA (hebr. *kawod* – ‘znaczenie’, ‘waga’, ‘szacunek’, ‘blask’) – w ST chwała oznaczała przymiot Boga, który objawiał się przede wszystkim w dziełach stworzenia (np. Iz 6,3) i zbawienia (np. Iz 35,1-4). Ukazywała się również w sposób dostrzegalny przez człowieka jako obłok (np. Wj 14,24) lub słup ognia (np. Pwt 4,36). Czasami słowo to oznaczało obecność Boga (Wj 40,34n). W NT chwała Boża w sposób pełny objawiła się w osobie i dziele Jezusa Chrystusa

(np. J 1,14; 17,1.4). Oddawać chwałę Bogu oznacza czcić Go, uwielbiać, adorować i być wdzięcznym za otrzymane łaski (np. Łk 17,18; 1Kor 10,31). Dzięki Jezusowi Chrystusowi ludzie będą mieli udział w chwale Boga (Rz 2,7; 8,17; 2Tes 2,14), co nastąpi przy Jego powtórным przyjściu na ziemię (Kol 3,4).

CIAŁO – termin wieloznaczny; zarówno jęz. hebr., jak i jęz. gr. posiadały dwa terminy na określenie ciała: hebr. *sze'er*, gr. *sarks* – dosł. ‘mięso’, ‘cielesność’ i hebr. *basar*, gr. *soma* – ‘ciało’. W mentalności semickiej człowiek był jednością, bez podziału na ciało i duszę, stosowanego w świecie greckim. *Basar* oznacza całego człowieka, ale także odnosi się do ciała zwierząt. Inne znaczenie słowa *ciało* pojawia się dopiero w NT, gdzie apostoł Paweł używał tego terminu, przeciwstawiając życie według łaski i ducha życiu według ciała, to znaczy opartemu na podążaniu za cielesnymi popędami (np. Rz 8,1nn). Nie oznacza to, że apostoł uważał ciało za złe z natury (np. 1Kor 6,19n). Życie według ciała charakteryzuje się dążeniem do zaspokajania ludzkiej pożądliwości (np. 1J 2,16n). Jest konsekwencją skażenia ludzkiej natury przez grzech (Rz 5,12), ale dzięki wierze, łasce i pomocy Ducha Świętego, człowiek jest wezwany, aby panować nad własnym ciałem, czyli skłonnościami do ulegania pożądliwości. Życiu według ciała przeciwstawione jest życie duchowe, w którym nie ma miejsca na grzech (np. J 5,14; 8,11; 1J 3,6.9). W Piśmie Świętym ciało jest postrzegane jako godne szacunku, gdyż tylko jako ludzie, czyli istoty posiadające ciało, możemy dostąpić objawienia Boga (np. Ps 40,8nn; Hbr 10,5-10), żyć z Nim w przymierzu tu na ziemi, a po śmierci, w wieczności zjednoczyć się z Nim w pełni, posiadając ciała zmartwychwstałe, przemienione na podobieństwo ciała Jezusa po Jego Zmartwychwstaniu (np. 1Kor 15,51nn).

CUD – specjalne działanie Boga, podejmowane ze względu na dobro człowieka. Cud ma charakter niezwykłego zjawiska, przez które Bóg objawia siebie, swoją moc i miłość oraz daje ludziom konkretny znak. Cuda dokonywane przez Jezusa były potwierdzeniem Jego jedności z Ojcem (J 11,41), uwierzytelniały Jego posłannictwo jako Chrystusa, symbolizowały tryumf nad szatanem oraz budziły i umacniały wiarę. Właściwy sens cudów i zawarte w nich objawienie Boże można zrozumieć i odczytać tylko w świetle wiary (Mk 6,54). Cuda czynione przez Jezusa i Jego uczniów są wyraźnymi znakami potwierdzającymi nadejście królestwa Bożego. Zob. **KRÓLESTWO BOŻE**.

CZARY – zob. **MAGIA**.

CZYSTOŚĆ, CZYSTY – biblijne pojęcie określające stan, który pozwala człowiekowi nawiązać kontakt z Bogiem (np. Rdz 35,2n; Joz 3,5; Jk 4,8). W kulturach Bliskiego Wschodu powszechnie stosowano różne praktyki mające na celu uzyskanie rytualnej czystości. Wśród Izraelitów również istniało przekonanie, że świętość Boga domaga się, aby człowiek, który pragnie nawiązać z Nim kontakt, był wolny od wszystkiego, co mogło go uczynić nieczystym. Nieczystość człowieka, według ówczesnej wiedzy, mogła być spowodowana np. przez kontakt ze zmarłym (np. Kpł 21,1n) lub przez kontakt z przedmiotami albo zwierzętami, które zawierały w sobie niebezpieczne siły (np. Kpł 11). Mogła też być związana z pewnymi stanami człowieka (np. menstruacją u kobiet, polucją u mężczyzn, chorobami itp.). Za nieczyste uważano również terytoria zajmowane przez pogan, dlatego łupy tam zdobyte były obłożone klątwą i najczęściej je niszczone (np. Joz 6,18.21; 7,1; 8,26n). Czystość rytualna pozwalała Izraelitom uczestniczyć w kulcie i w życiu społecznym. W stosowaniu przepisów odnoszących się do czystości, Izraelici popadali często w formalizm religijny, któremu ostro sprzeciwiali się prorocy ST. Według ich nauczania (np. Iz 10,1-17; Oz 6,6; Am 5,21-25) praktyki oczyszczające nie mogą ograniczać się do odprawiania zewnętrznych rytuałów, lecz powinny prowadzić do posłuszeństwa Bożym przykazaniom, czego wyrazem jest pełnienie uczynków miłosierdzia, pobożność i sprawiedliwość. Myśl proroków została podjęta i rozwinięta w NT. Według Jezusa, jedynie czystość moralna ma wartość religijną (np. Mk 7,1-23). Zob. **KLĄTWA, POŚWIĘCENIE**.

DAN – miasto na północnej granicy Izraela. Inne jego nazwy to Laisz (Sdz 18,7) lub Leszem (Joz 19,47). Wspominane w egipskich tekstach złorzęczych, znalezionych na tabliczkach z Mari z XVIII w. przed Chr., a także w zapisach faraona Thotmesa III. Utożsamia się je z Tell Dan, położonym w środku żyznej doliny, w pobliżu głównego źródła Jordanu. Dan było ważnym miejscem kultu. Król Jeroboam I uznał je nawet za drugie co do ważności, po świątyni jerozolimskiej, sanktuarium narodowe Izraela (1Krl 12,25-30).

DAR – zob. **CHARYZMAT**.

DEKAPOL (gr. *deka* – ‘dziesięć’ i *polis* – ‘miasto’) – federacja dziesięciu miast hellenistycznych, powstała w 63 r. przed Chr. Miasta te leżały na wschód od Samarii i Galilei. W czasach NT należały do rzymskiej prowincji Syrii. Jezus odwiedził terytorium Dekapolu przynajmniej dwa razy (Mk 5,1; 7,31).

DEMON (gr. *daimon* – ‘zły duch’, ‘istota duchowa’) – na początku nie traktowano demonów jako bytów z natury złych, choć niektóre mogły być tak postrzegane. W wierzeniach pogańskich demony uważano za istoty posiadające wielką moc i będące dla człowieka zagrożeniem. Wykształcił się pogląd, że demony mogą zawładnąć człowiekiem, jego ciałem, a także mogą uzyskać władzę nad siłami przyrody. Te wierzenia znajdują odzwierciedlenie w NT. Jezus Chrystus wyrzucał złe duchy i uwalniał ludzi z opętania (np. Łk 6,18). Ostateczne zwycięstwo nad szatanem i siłami zła dokonało się na krzyżu przez Mękę, Śmierć i Zmartwychwstanie Jezusa. Władza uwalniania od złych duchów udzielona została także uczniom Jezusa (np. Mt 10,8; Dz 8,7). Zob. **DIABEŁ**.

DENAR – rzymska moneta bity z 3,85 g srebra, równa co do wartości greckiej drachmie. Widniała na niej podobizna cesarza Tyberiusza. Wartość jednego denara równała się dziennemu wynagrodzeniu robotnika (Mt 20,2). Tyle też wynosił roczny podatek, który każdy Izraelita zobowiązany był płacić na rzecz cesarza.

DIABEŁ (gr. *diabolos* – ‘oskarżyciel’, ‘oszczerca’; nazywany również szatanem) – najczęściej nazwa ta odnosiła się do anioła, który sprzeciwił się Bogu i został od Niego odsunięty (Łk 10,18; por. Hi 1,6nn). W NT diabeł ukazany jest jako zaciekle przeciwnik Boga i królestwa Bożego, ojciec kłamstwa (J 8,44). Dąży on do zburzenia harmonii pomiędzy Bogiem a człowiekiem (1P 5,8). Jezus, urzeczywistniając przebaczącą miłość Boga, jest tym, który niszczy dzieło diabła i pozbawia go jakiegokolwiek władzy (1J 3,8). Diabeł, choć został pokonany na krzyżu, ciągle zagraża ludziom. W jego sidła wpadają ci, którzy świadomie odwracają się od Boga lub szukają kontaktu ze złym duchem. Uwolnić od jego wpływu może tylko Bóg, który udziela takiej władzy także ludziom powołanym do tej posługi w Kościele. Zob. **DEMON**.

DIASPORA – termin pochodzenia greckiego, określający mniejszość żydowską rozproszoną między poganami, czyli żyjącą poza terytorium Palestyny. Pierwsze masowe rozproszenie ludności żydowskiej nastąpiło w 722 r. przed Chr., po podboju Królestwa północnego (Izraela) przez Asyrię i uprowadzeniu tamtejszej ludności. Społeczność żydowska poza Palestyną nabrała trwałego charakteru dopiero po podbiciu Królestwa południowego (Judy) przez Babilończyków w 586 r. przed Chr. i uprowadzeniu części tamtejszej ludności do Babilonii. Wielu Żydów skupionych w niewielkich wspólnotach miesz-

kało także w Azji Mniejszej i Egipcie. Na potrzeby diaspory egipskiej powstał grecki przekład Biblii – tzw. *Septuaginta* (LXX). W diasporze babilońskiej powstał natomiast tzw. *Talmud Babiloński*, czyli interpretacja prawa religijnego i obyczajowego. W czasach Jezusa żydowskie diaspory liczyły w sumie około 4 milionów ludzi, podczas gdy w Palestynie mieszkało wówczas około miliona Żydów. Miejsmem celebracji religijnych w *diasporach* były synagogi, które dla misjonarzy chrześcijańskich stały się miejscami, od których zaczynali głosić Ewangelię Chrystusa na terenach pogańskich. Zob. **SYNAGOGA**.

DOKUMENT ROZWODU – pismo stwierdzające wygaśnięcie związku małżeńskiego. Tego typu dokumenty stosowano nie tylko w Izraelu, lecz także np. w Mezopotamii. Prawo wystawiania takiego aktu biblijni prawodawcy dają tylko mężowi, ale żona mogła wymóc go na mężu. Nigdzie nie zostały określone sytuacje w pożyciu małżeńskim, uprawniające do wystawienia dokumentu rozwodu (najczęściej powodem była bezdzietność, cudzołóstwo, niezadowolienie, kłótnia). W czasach Jezusa mężczyźni twierdzili, że jedynie cudzołóstwo żony jest wystarczającym powodem do rozwodu. Późniejszy judaizm stał się w tej sprawie bardzo liberalny i mężczyzna mógł oddalić żonę z jakiegokolwiek powodu. Dokument rozwodu traktowano jako rozwiązanie lepsze od separacji, gdyż dawał rozwodzącym się stronom prawną możliwość powtórnego wstąpienia w związek małżeński. Rozwód pociągał za sobą skutki materialne, to znaczy rozwodnik musiał zwrócić swojej małżonce wiano, które wniosła w małżeństwo. Nauczanie Jezusa na temat rozwodu jest bardzo radykalne. Według Mt 19,3-8 raz zawarte małżeństwo jest nierozzerwalne, a rozwód jest niedozwolony, ponieważ – zgodnie z prawem Bożym – mąż i żona stanowią jedno ciało (Rdz 2,24). Tylko śmierć współmałżonka daje partnerowi prawo do ponownego zawarcia małżeństwa. Według nauczania Jezusa powtórny związek osoby rozwiedzionej lub poślubienie rozwodnika lub rozwódki jest aktem cudzołóstwa (Łk 16,18).

DOM, DOM PANA – zob. **ŚWIĄTYNIA**.

DRACHMA – zob. **DENAR**.

DROGA – w Piśmie Świętym termin ten ma często znaczenie symboliczne. Zwykle oznacza wzorzec postępowania Boga (Iz 55,8n) i ludzi (Ps 1,6). Słowem tym posługuje się również biblijna literatura mądrościowa, której autorzy zachęcają do wyboru drogi, która prowadzi do życia i przestrzegają przed błędną drogą prowadzącą do śmierci (np. Pwt 30,15-20; Ps 119,1; Prz 4,19; Mt 7,13n). Lud Izraela, ma-

jący swoje korzenie w koczowniczych plemionach, rozumiał swoją historię jako wędrówkę, jako nieustanne „bycie w drodze” zapoczątkowane przez Abrahama. W NT słowo to nabiera jeszcze bardziej specyficznego znaczenia. Jezus siebie samego nazywa drogą prowadzącą do Ojca (J 14,6). Każdy, kto łączy się z Chrystusem, otrzymuje nowe życie (Hbr 10,20). Jednym z pierwszych określeń tworzącej się wspólnoty chrześcijan był zwrot *zwolennicy tej drogi* (np. Dz 9,2).

DUCH BOŻY, DUCH PAŃSKI – Bóg przez swojego Ducha działa w świecie i w ten sposób jest Panem historii. W ST Ducha Bożego rozumiano nie jako osobę, ale jako moc. W NT mówi się o działaniu Ducha Bożego, który zstępuje na ludzi i uzdalnia ich do życia w prawdzie, wolności i miłości (J 16,5nn). Duch Boży w sposób szczególny zstąpił na Syna Bożego Jezusa Chrystusa. Całe Jego życie naznaczone było mocą Ducha, który działał w nim od momentu poczęcia (Łk 1,35), poprzez chrzest w Jordanie (Mt 3,16), aż do wypełnienia na krzyżu ofiary odkupienia (Hbr 9,14). Chrystus przekazał swojego Ducha uczniom i uzdolnił ich do kontynuowania swojej misji w świecie (J 16,5-15).

DUSZA – hebr. termin *nefes* może być tłumaczony na różne sposoby. W ST oznaczał pierwotnie ‘gardło’, ‘oddech’, w konsekwencji więc ‘życie’ i ‘osobę’. Termin dusza odnosił się także do tego, co duchowe w człowieku (do myśli, pragnień, uczuć), ale nie był rozumiany jako przeciwieństwo ciała. Dla autorów biblijnych dusza jest tym, co odróżnia człowieka żyjącego od umarłego. Nigdy nie oddzielali oni duszy od ciała. Mówiąc o duszy, mogli mieć na myśli życie (Joz 9,24), całego człowieka (Rdz 2,7), a także tożsamość konkretnego człowieka (Ps 103,1). Człowiek stał się *istotą* (duszą) *żyjącą* (1Kor 15,45), ponieważ Bóg, Pan życia, tchnął w jego nozdrza tchnienie życia (Rdz 2,7). W NT zasadniczo zostało zachowane starotestamentowe rozumienie duszy. Oznacza ona życie (Mt 2,20) lub odnosi się do całej osoby (Dz 2,41). Choć w NT brakuje rozróżnienia między śmiertelnym ciałem i nieśmiertelną duszą, obecnego w filozofii greckiej, to dusza oznacza także istnienie osoby po śmierci. Zob. **KREW**.

DWANAŚCIE PLEMION – naród żydowski według Pisma Świętego wywodzi się od synów patriarchy Jakuba, którego imię Bóg zmienił później na Izrael (Rdz 32,28). W Rdz 29 – 35 podane zostały imiona dwunastu synów Jakuba: Ruben, Symeon, Lewi, Juda, Issachar, Zabulon, Józef, Benjamin, Dan, Neftali, Gad i Aser. Uważa się ich za przodków dwunastu plemion, które wzięły swoje nazwy od imion

swoich protoplastów (1Krl 18,31). Przy osiedleniu się w Kanaanie każde z plemion otrzymało w dziedzictwo swoją część Ziemi Obiecanej (Joz 13 – 20). Na wzór przodków narodu wybranego, również nowy lud Boży ustanowiony przez Chrystusa jest reprezentowany przez dwunastu apostołów (Mt 10,2-4).

DZIEŃ PANA, DZIEŃ PAŃSKI – zwrot często stosowany w Piśmie Świętym na oznaczenie mającego nastąpić w przyszłości tryumfu Boga nad Jego nieprzyjaciółmi. Wówczas Bóg objawi pełnię swojego panowania i chwały oraz dokona ostatecznego sądu. Wybranych obdarzy życiem wiecznym, a tych, którzy odrzucili Jego miłość, stosownie ukarze. Początkowo w wyobrażeniach Izraelitów Dzień Pana wiązał się z majestatycznym nadejściem Boga i objawieniem Jego chwały wszystkim mieszkańcom ziemi. Miał to być także czas wywyższenia samego Izraela, wzrostu jego potęgi i znaczenia politycznego. Liczne teksty prorockie ukazują negatywny charakter Dnia Pana jako wydarzenia objawiającego gniew Boży i powszechną katastrofę (Iz 13,4-6; Jl 2,2-9; Za 14,1-3). Dlatego do charakterystycznych zjawisk towarzyszących mu należą: ogień (Iz 10,16; 65,5), burza (Iz 28,2; 30,30), wstrząsy nieba i ziemi (Ez 38,19; Ag 2,21n), potop (Jr 47,2-7), susza (Ez 30,12), głód (Jl 1,10-12), zniszczenie wszystkich bożków (So 1,4), zaćmienia (Iz 5,30; Am 8,9; So 1,15), a nawet katastroficzne wydarzenia, które położą kres istnieniu świata (Jl 3,1-4.21; Za 14,1-21). To wszystko podkreśla osobisty udział Boga w wydarzeniach tego czasu, a także ich powszechny charakter. W NT Dzień Pana to dzień Chrystusa. Dotyczy on nie tylko Żydów, ale wszystkich narodów, i zbiegnie się w czasie z powtórным przyjściem Jezusa na ziemię (Paruzją). Zmartwychwstanie Jezusa, jako tryumf Boga nad śmiercią i szatanem, uprzedza w czasie jego nadejście. Od momentu Zmartwychwstania Dzień Pana jest nie tylko oczekiwanym wydarzeniem końca świata, ale także rzeczywistością dokonującą się w życiu każdego, kto wierzy w Chrystusa. Przybliżanie się Dnia Pana widoczne jest w przemianie ludzi, którzy upodobniają się do Jezusa, pełnią Jego wolę, stają się synami światłości (1Tes 5,2-5) i już na ziemi mają udział w królestwie Bożym. Dniem Pana nazywana jest również niedziela, dzień poświęcony na modlitwę i odpoczynek, upamiętniający Zmartwychwstanie Chrystusa i przypominający zapowiedź Jego powtórnego przyjścia.

DZIESIĘCINA – ofiara składana z dziesiątej części plonów (Pwt 14,22-29), przeznaczona na cele sakralne (potrzeby świątynne, utrzymanie lewitów, pomoc ubogim), a także stały podatek płacony władcy przez ludność (1Mch 11,35). Zwyczaj płacenia

dziesięciny praktykowany był nie tylko w Izraelu, ale na całym Bliskim Wschodzie. Pierwotnie dziesięcina była ofiarą, a następnie stała się podatkiem świątynnym. Wynikała ona z przekonania, że plody ziemi i pierworodne zwierzęta należą do Boga (np. Wj 13,2). Dlatego nadano jej charakter powszechnego obowiązku. Składający dziesięcinę spożywali ją w świątyni, natomiast co trzy lata w całości była przekazywana na potrzeby lewitów, cudzoziemców, wdów i sierot. Pierwowzorem dziesięciny jest dar złożony przez Abrama kapłanowi Melchizedekowi (Rdz 14,20). Zob. **LEWICI**.

EDOM, EDMICI – górzysta kraina rozciągająca się od Morza Martwego po zatokę Akaba, zamieszkała przez Edomitów, potomków Edoma-Ezawa, syna patriarchy Jakuba. Edomici przybyli z Pustyni Syro-arabskiej na przełomie XIV i XIII w. przed Chr. i zamieszkali po obu stronach doliny Araba na południe od potoku Zared (Lb 21,12) aż do zatoki Akaba. Skupili się w kilku niezależnych grupach, z których każda miała swojego władcę. W tekstach biblijnych Edom jest utożsamiany z ziemią Seir (Rdz 32,4; Sdz 5,4). Edomickie porty na Morzem Czerwonym w Elat i Esjon-Geber oraz bogate złoża rudy przyczyniły się do dużego znaczenia Edomitów w ówczesnym handlu. Dawid podporządkował sobie Edomitów (2Sm 8,13-15), ale w połowie IX w. przed Chr. odzyskali oni niezależność. Mimo krótkich okresów ponownego podporządkowania Edomu Izraelowi, zachował on suwerenność. W 552 r. przed Chr. ostatni król babiloński Nabonid najechał i zdobył Edom, który już nigdy się nie odrodził.

EFA – miara objętości produktów sypkich, wynosząca ok. 23 litrów, równowartość 3 sei.

EWANGELIA (gr. *euangelion* – ‘dobra nowina’) – słowo to było używane w języku potocznym i oznaczało pomyślną wieść, najczęściej dotyczącą odniesionych zwycięstw. Takie znaczenie można znaleźć również w ST (2Sm 4,10). Pierwszy raz w kontekście religijnym słowo *ewangelia* zostało użyte dopiero w czasie przesiedlenia babilońskiego, kiedy stało się zapowiedzią mającego nadejść zbawienia (Na 2,1). Szczególnego, ściśle religijnego znaczenia nabiera w NT. Jezus, odwołując się do prorocstwa Izajasza (Iz 40,9; 52,7), siebie samego nazywa zwiastunem Ewangelii, czyli radosnej nowiny o zbawieniu (Mk 1,15). Później termin ten stał się określeniem całej Jego nauki, Jego osoby (Mk 14,9), Jego historii (Mk 13,10), a podjęte przez uczniów dzieło przekazywania tej nauki nazywane jest głoszeniem Ewangelii (Dz 5,42). Miano Ewangelii no-

szą także spisane opowiadania o Jezusie, włączone do kanonu Pisma Świętego, a także specyficzny gatunek literacki, którym posłużyli się autorzy tych pism. Zob. **EWANGELIE**.

EWANGELIE (gr. *euangelia* – ‘dobre nowiny’) – księgi NT, w których opisano historię życia Jezusa oraz treść głoszonej przez Niego nauki. Księgi te, ze względu na szczególny sposób, w jaki zostały zredagowane, stanowią odrębny gatunek literacki. Proces tworzenia się Ewangelii można podzielić na trzy etapy: nauczanie Jezusa; etap tradycji ustnej po Zmartwychwstaniu Jezusa, kiedy uczniowie opowiadali o Nim i przekazywali Jego naukę; oraz etap spisania przez ewangelistów wszystkich tradycji i przekazów ustnych. Ewangelie nie są tylko historyczną relacją z życia Chrystusa, lecz dają odpowiedź na konkretne pytania wierzących, do których były adresowane (m.in. stąd różnice pomiędzy poszczególnymi tekstami). Powodem, dla którego powstały Ewangelie, była troska o to, aby Jezus wraz ze swoją nauką mógł dotrzeć do wszystkich oczekujących dobrej nowiny o zbawieniu. Oprócz czterech Ewangelii, które znajdują się w kanonie Pisma Świętego, jest jeszcze szereg pism apokryficznych, mających w tytule słowo *ewangelia*. Zob. **EWANGELIA**.

FARYZEUSZ, FARYZEUSZE – żydowskie stronictwo religijne skupiające osoby skrupulatnie przestrzegające Prawa mojżeszowego. Z tej racji nazywani byli *oddzielenymi*. Grupa ta istniała głównie w Palestynie od II w. przed Chr. do I w. po Chr. Ze względu na prawowierne życie i bardzo dobrą znajomość tekstów biblijnych faryzeusze cieszyli się wielkim autorytetem i wywierali duży wpływ na życie polityczne i relacje społeczne w Izraelu. W NT prawie zawsze przedstawiani są jako przeciwnicy Jezusa, ale ich sprzeciw dotyczy nie tyle osoby Jezusa, ile kwestii doktrynalnych i kultycznych, wiążących się z odmiennym postrzeganiem roli Prawa w życiu człowieka. Jezus bardzo poważnie traktuje wiedzę i pobożność faryzeuszów, a spory między Nim a nimi dotyczą rozumienia Prawa i sposobu jego wypełnienia. W każdej Ewangelii przedstawiony został nieco inny obraz faryzeuszów. Z tego stronictwa wywodziło się kilka znaczących postaci NT, np. Nikodem (J 3,1) i Paweł Apostoł (Dz 9,1-19). Niesłuszne jest popularne utożsamianie wszystkich faryzeuszów z postawą nazywaną faryzeizmem, czyli obłudą, hipokryzją religijną i zwracaniem uwagi tylko na to, co zewnętrzne. Zob. **SADUCEUSZE**.

FENICJA, FENICJANIE – pas wybrzeża Morza Śródziemnego o długości ok. 260 km, ciągnący się od pasma wzgórz Karmelu na południu aż do rzeki

Eleuter na północy. Teren ten pokrywa się w przybliżeniu z obszarem dzisiejszego Libanu. Powstały tam liczne miasta-państwa rządzone przez królów. Najważniejsze z nich to: Tyr (miasto-wyspa i jego lądowy odpowiednik Uszu), Sydon, Sarepta, Bejrut, Arwad i Byblos. W panteonie bóstw czczonych w miastach-państwach obszaru Fenicji szczególne miejsce zajmowały bóstwa natury i płodności. Najważniejsi bogowie to Baal i jego żona Asztarte, El i jego żona Baalat, poza tym Eszmun, Adonis, Melkart, Tanit. Obszar Fenicji nigdy nie był objęty jedną spójną strukturą polityczną, lecz stanowił luźną federację miast-państw. Mieszkańcy tych ziem ani ich sąsiedzi nie używali nazw *Fenicja* czy *Fenicjanie*. Określenie to spotykamy po raz pierwszy u Homera (IX/VIII w. przed Chr.), gdy mówi o mieszkańcach Sydonu. Gorący i obfity w deszcze klimat sprawiał, że tereny te porastała bujna roślinność. Słynne stały się cedry Libanu, które były towarem eksportowym. W starożytności Fenicjanie cieszyli się sławą wyśmienitych żeglarzy. Zakładali liczne kolonie w zachodniej części wybrzeża Morza Śródziemnego (np. w Kartaginie). Przyczyniło się to do przyjęcia na tych terenach linearnego alfabetu fenickiego i jego stopniowej ekspansji. Izrael utrzymywał bliskie kontakty z fenickimi miastami-państwami, szczególnie na początku okresu monarchii, za panowania Dawida (2Sm 5,11) i Salomona (1Krl 5,15-32). Pod dużym wpływem Fenicji pozostawało zwłaszcza Królestwo północne (Izrael). Poślubienie przez Achaba Jezabel, córki króla sydońskiego (1Krl 16,31), spowodowało rozprzestrzenienie się w Izraelu kultu Baala. W okresie asyryjskim i nowobabilońskim władcy fenickich miast-państw stawiali opór najeźdźcom, co często prowadziło do całkowitego zniszczenia miast. Tolerancyjna polityka Persów sprawiła, że władcy Tyru, Sydonu i Arwadu zawiązali przeciw nim zbrojną koalicję, której skutkiem było zniszczenie Sydonu przez Persów w 351 r. przed Chr. Po podbojach Aleksandra Wielkiego fenickie miasta-państwa zostały zhellenizowane i stały się ośrodkami przenikania kultury hellenistycznej do Syrii i Palestyny. W 68 r. przed Chr. Fenicja została włączona do Cesarstwa Rzymskiego, a jej miasta-państwa stały się centrami administracyjnymi władzy rzymskiej. Fenicja była jednym z pierwszych terenów, na których zostało podjęte dzieło chrześcijańskiej ewangelizacji (Dz 11,19; 15,3; 21,2-7).

FILISTEA, FILISTYNI – terytorium położone nad brzegiem Morza Śródziemnego, rozciągające się od Nilu do gór Karmel, zamieszkałe przez Filistynów należących do tzw. Ludów Morza, którzy w XII w. przed Chr. przybyli do Palestyny z rejonów Morza Egejskie-

go, prawdopodobnie z Krety. Faraon Ramzes III zdołał odeprzeć ich ataki i po zwycięskich bitwach osiedlił ich na południowym wybrzeżu Kanaanu. Największe miasta Filistei, skupione w konfederacji zwanej pentapolem filistyńskim, czyli: Aszdod, Ekron, Aszkelon, Gat, Gaza, były ważnymi ośrodkami międzynarodowego handlu. Wojowniczy charakter Filistynów sprawił, że stali się jednym z głównych wrogów Izraela. Ich ekspansję w głąb Kanaanu powstrzymał w X w. przed Chr. król Dawid, zadając im klęskę, która na zawsze złamała ich potęgę.

FUNT – rzymska jednostka wagi, która wynosiła ok. 327,5 g.

GALILEA – północna część Palestyny, obejmująca około dwustu osad. Galilea wielokrotnie znajdowała się pod panowaniem różnych władców i tym samym podlegała wpływom różnych kultur. Po najazdach asyryjskich i chaldejskich nastąpiło w niej znaczące przemieszanie rdzennej ludności z napływowymi poganami (1Mch 5,15), czego efektem był specyficzny akcent, z jakim mówili ludzie zamieszkujący te tereny (Mt 26,73). Galilea była miejscem, gdzie Jezus się wychował i rozpoczął publiczną działalność (Mt 2,22n), i skąd w większości wywodzili się Jego uczniowie. Była ważnym ośrodkiem myśli judaistycznej.

GESZURYCI – mieszkańcy małego królestwa położonego w południowej części Golanu, na wschód od Jeziora Galilejskiego (Joz 12,5; 13,1n). W okresie podboju Kanaanu Izraelici nie byli dość silni, aby podbić Geszur (Joz 13,11.13), dlatego aż do czasów Dawida, który poślubił Maakę, córkę króla Geszurytów (2Sm 3,3), pozostawał on niezależnym królestwem aramejskim. Niekiedy termin *Geszur* jest w Piśmie Świętym używany na określenie zdobytych przez Dawida ziem położonych na południu Palestyny (1Sm 27,8n).

GŁOS BOGA – wyrażenie wskazujące na realne objawianie się Boga człowiekowi. Głos Boga przybiera różne formy i często wyraża się np. przez zjawiska przyrodnicze (Wj 19,19; Ps 18,4). Najbardziej wyraźnie przejawia się w słowach, które Bóg kieruje do swojego ludu poprzez wybranych przez siebie ludzi, np. charyzmatycznych przywódców, proroków. W sposób szczególnie głos Boga objawiającego się człowiekowi zawarty jest w Bożych przykazaniach. Najważniejszym zadaniem wszystkich członków ludu Bożego jest słuchanie Boga. Potwierdza to uroczysta formuła: *Sluchaj Izraelu* (Pwt 6,4). W świetle świadectw zawartych w NT Bóg przemówił podczas chrztu Jezusa w Jordanie (np. Mk 1,11), aby potwierdzić, że Jezus jest Jego umiłowanym

Synem, którego wszyscy powinni słuchać. Nauczanie Jezusa Chrystusa jest więc rzeczywistym głosem samego Boga. Jezus głosi prawdę, dzięki której każdy człowiek otrzymuje pełnię życia (np. J 1,17; 8,32; 14,6; 17,19).

GNIEW BOŻY – zwrot wskazujący na to, że Bóg, będąc doskonale sprawiedliwy i święty, odrzuca wszystko, co sprzeciwia się świętości. Autorzy biblijni, opowiadając różne wydarzenia, używają zwrotu *gniew Boga*, aby uzmysłowić ludziom, jak wielkim złem jest grzech i nieposłuszeństwo wobec Bożego prawa. Zwrot ten ukazuje więc nie tyle dosłowną reakcję Boga na ludzkie działanie, ile ma być bodźcem do opamiętania się człowieka. W tym kontekście gniewu Boga nie można porównywać do ludzkiej reakcji gniewu, w której człowiek pod wpływem doznanego zła lub krzywdy przeżywa wzburzenie, a nawet pojawia się w nim chęć odwetu lub zemsty. Już w ST, w równym stopniu co gniew Boga, podkreślone jest Jego miłosierdzie (np. Ps 103,8nn). Idea ta jest także wyraźnie obecna w NT. Jezus, spotykając się z zatwardziałością ludzi, okazywał wzburzenie i gniew, które miały prowadzić do opamiętania się grzeszników (np. Mk 3,5; J 2,13-17). Istotą misji Jezusa było jednak bezgraniczne miłosierdzie, w którym wyraziła się miłość Boga do całego stworzenia (np. J 3,16; 12,47). Gniew Boży, szczególnie w nauczaniu Pawła Apostoła, odnosi się do końca czasów, kiedy Bóg sprawiedliwie osądzi każdego człowieka. Apostoł przestrzega, że nieposłuszeństwo Bogu ściąga na człowieka Jego gniew (np. Rz 1,18). Nadzieja ludzka polega na tym, że mocniejsza od Bożego gniewu jest Jego miłość, gdyż On sam jest miłością (1J 4,8). Rola Jezusa polega na wzięciu gniewu Bożego na siebie (np. Kol 1,20; 2,14), dlatego obawiać się gniewu Boga mogą jedynie ci, którzy nie chcą uwierzyć w Chrystusa i odrzucają Jego miłość. Zob. **KARA BOŻA**.

GRZECH – postawa człowieka przeciwna woli, jaką Bóg ma wobec swojego stworzenia, którą przekazał człowiekowi w prawie naturalnym i objawił w ustanowionych przez siebie przykazaniach. Autorzy ksiąg biblijnych stosują wiele pojęć, za pomocą których opisują rzeczywistość grzechu. Grzech jest rozumiany przede wszystkim jako akt buntu przeciwko Bogu, wyrażający się w świadomym i dobrowolnym zanegowaniu Jego panowania (Rdz 3,1-7). Zawsze towarzyszy mu próba postawienia kogoś lub czegoś na miejscu Boga. Dlatego każdy przejaw grzechu w swojej istocie jest aktem bałwochwalstwa (Rz 1,18 – 3,20). Konsekwencją buntu przeciwko Bogu jest pogwałcenie Jego praw, co księgi Pisma Świętego oddają obrazowym wyrażeniem: *chybienie*

celu. Inny sposób opisywania rzeczywistości grzechu w Piśmie Świętym polega na przedstawianiu go w kategoriach obrazy Boga, przestępstwa, które pociąga za sobą winę i karę. Autorzy NT rozumieją grzech również jako dług, który człowiek zaciąga względem Boga (np. Mt 6,12-15; Łk 7,40-43; Kol 2,14). Apostoł Paweł, omawiając w *Liście do Rzymian* (Rz 5 – 7) genezę grzechu i śmierci, odwołuje się do obrazów zawartych w *Księdze Rodzaju* (Rdz 3,1nn). Powszechne nieposłuszeństwo ludzi, ukazane w grzechu Adama, zostało odkupione Męką i Śmiercią Jezusa. Tryumf Chrystusa nad grzechem i śmiercią otworzył ludziom drogę do Boga i życia wiecznego. Zob. **ADAM**.

HEBRAJCZYCY, HEBRAJCZYK – określenie narodu izraelskiego. Hebr. *iwri* jest przymiotnikiem pochodzącym prawdopodobnie od czasownika *awar* – ‘przechodzić’. Hebrajczycy więc to ci, którzy przeszli z drugiej strony Eufratu (Joz 24,3) albo przez Jordan (Rdz 50,10) lub przez Morze Czerwone (Wj 14 – 15). Niektórzy pochodzenie tej nazwy wywodzą od sumeryjskiego słowa *apiru* – dosł. ‘wyrzutek’, którym określano odmienne grupy etniczne, żyjące na obrzeżach cywilizacji. Mówi o nich wiele źródeł egipskich i mezopotamskich z II tysiąclecia przed Chr., określając ich jako wyrzutków i rabusiów. Autorzy ST używają terminu *iwri* tylko 33 razy, odnosząc go zawsze do etnicznej grupy Izraelitów, dla odróżnienia ich od innych ludów Bliskiego Wschodu. W NT słowo *Hebrajczycy* określa Żydów palestyńskich, którzy zachowali łączność z językiem ojczystym, religią i kulturą, w odróżnieniu od tzw. hellenistów, czyli Żydów z diaspyry, mówiących po grecku i przyjmujących hellenistyczne obyczaje. Paweł, pochodzący z diaspyry żydowskiej – z Tarsu w Cylicji – chlubił się tym, że jest Hebrajczykiem (np. Dz 22,2n; 2Kor 11,22). NT zawiera pismo zatytułowane *List do Hebrajczyków*, którego adresatami było drugie pokolenie chrześcijan.

HIN – egipska miara objętości produktów płynnych, wynosząca ok. 0,46 litra. Izraelski hin równy był 4 litrom.

HOSANNA (hebr. *hoszi anna* – wyrażenie składające się z dwóch słów ‘zbaw’ i ‘modlimy się’) – na początku był to zwrot przyzywający Bożej pomocy (Ps 118,25), później stał się okrzykiem wznoszonym na cześć króla (2Sm 14,4) i Boga. Z czasem słowo *hosanna* stało się zwrotem liturgicznym związanym ze Świętem Namiotów, podczas którego wielokrotnie recytowano *Psalm 118*. Okrzyk ten wznoszono również na cześć Jezusa wjeżdżającego do Jerozolimy (Mt 21,9; Mk 11,10; J 12,13).

IMIE – oznaczało istotę, tożsamość i tajemnicę osoby, do której się odnosiło. Nadanie dziecku konkretnego imienia wyrażało oczekiwania rodziców, jakie z nim wiązali, jak również zadania, jakie dana osoba ma do spełnienia w życiu (Mt 16,18). Dlatego w kulturze semickiej imię zawsze wyrażało możliwości społeczne człowieka (Lb 16,2). Izraelici przywiązywali wielką wagę do nadawania imion. Zmienić komuś imię oznaczało obdarzenie go nową osobowością (Rdz 17,5; 17,15). Bóg, objawiając swoje imię człowiekowi (Wj 3,14), pozwolił mu zbliżyć się do swojej tajemnicy, dopuścił go do głębokiej zażyłości ze sobą (J 17,6.26). Jego imię jest uświęcane (Iz 29,23), uwielbiane (Ps 7,18), kochane (Ps 5,12), wieczne (Ps 135,13) i groźne (Pwt 28,58). Świątynia była miejscem, w którym z woli Boga przebywało Jego imię (Pwt 12,5), czyli stała była napełniona Jego obecnością. Żydzi z szacunku dla Boga nigdy nie wypowiadali Jego imienia, zastępując je pomocniczymi określeniami typu: *mój Pan, Bóg, Ten, co przebywa w górach*. Bóg wybrał również imię dla swojego Syna. Imię Jezus jest święte i tożsame z imieniem Bożym (Ap 14,1). Apostołowie w imię Jezusa uzdrawiali chorych (Dz 3,6), wyrzucali demony (Mk 9,38), czynili cuda (Mt 7,22). Ich działania były w istocie działaniami samego Jezusa, który przekazując uczniom władzę i moc, uczynił ich kontynuatorami swojej misji. Zob. **JEZUS**.

IZRAEL (hebr. *Israel* – ‘ten który walczył z Bogiem’) – imię nadane przez Boga patriarsze Jakubowi (Rdz 32,29), które stało się później określeniem dwunastu plemion jego potomków, a z czasem zaczęło funkcjonować jako określenie całego narodu (Joz 24). Najstarsza pozabiblijna wzmianka o Izraelu datowana jest na ok. 1230 r. przed Chr. i pochodzi z hymnu napisanego na cześć egipskiego faraona Merenptaha. Plemiona izraelskie były mocno ze sobą powiązane więzami krwi i licznymi traktatami. Jednolitą i zjednoczoną organizacją państwową, istniejącą pod nazwą Izrael, stały się w latach panowania króla Dawida. Po śmierci króla Salomona, w 922 r. przed Chr., nastąpił rozłam na Królestwo północne (Izrael) i Królestwo południowe (Juda). Autorzy biblijni mianem Izrael określają dziesięć plemion Królestwa północnego. Pozostałe dwa plemiona południowe nazywają Judą. W tekstach pisanych po przesiedleniu babilońskim (586 r. przed Chr.) termin *Izrael* przyjmuje różne znaczenia. Może oznaczać osobę patriarchy Jakuba lub pochodzący od niego naród, zjednoczone królestwo, Królestwo północne oraz Królestwo południowe. W NT słowem *Israel* określa się naród żydowy-

ski (np. Rz 11,26; 2Kor 3,12), a czasem Kościół Boży (np. Ga 6,16). Zob. **JUDA**.

JAKUB – zob. **IZRAEL**.

JEBUSYCI – jedna z grup etnicznych zamieszkujących Palestynę przed przybyciem Izraelitów do Kanaanu (np. Rdz 15,21; Lb 13,29). Niektórzy autorzy ksiąg ST twierdzą, że byli oni spokrewnieni z Kananejczykami (Rdz 10,15n; 1Krn 1,14), inni natomiast te dwa ludy zdecydowanie odróżniają (Wj 33,2; 34,11; Joz 11,3; 12,6). Najważniejszym ich miastem było Jebus (Sdz 19,10; 1Krn 11,4) – późniejsza Jerozolima. Po podboju Kanaanu przez plemiona Izraelskie, Jebusyci długo zachowywali niezależność. Dopiero król Dawid zdobył ich twierdzę Syjon, którą uczynił swoją rezydencją, a Jerozolimę stolicą swojego królestwa (2Sm 5,6n; 1Krn 11,4-7). Dawid prawdopodobnie pozwolił im pozostać w mieście, o czym może świadczyć zakup terenu pod przyszłą świątynię, którego król dokonał u niejakiego Arauny Jebusyty (2Sm 24,18-24). Według proroka Zachariasza Jebusyci zostali zasymilowani przez ludność Judy (Za 9,7). Zob. **JEROZOLIMA**.

JEROZOLIMA, JERUZALEM – starożytne miasto położone w górach Judei (ok. 760 m n.p.m.), 50 km na wschód od wybrzeża Morza Śródziemnego. Pierwsze ślady osadnictwa datowane są tam na ok. 3200 r. przed Chr. Wielkiego znaczenia miasto nabrało po zdobyciu go przez Dawida w X w. przed Chr., który uczynił z niego stolicę zjednoczonego i rosnącego w siłę Izraela (2Sm 5,6). Po sprowadzeniu tam Arki Przymierza i wybudowaniu przez Salomona okazałej świątyni na górze Moria (1Krl 6) Jerozolima stała się centrum życia religijnego całego narodu. W 586 r. przed Chr. król babiloński Nabuchodonozor zburzył miasto, a ludność deportował do Babilonii. Po powrocie z wygnania Żydzi odbudowali świątynię, a miasto odzyskało swoje dawne znaczenie. W 63 r. przed Chr. Jerozolima dostała się pod panowanie Rzymian. Po nieudanym powstaniu żydowskim w 70 r. po Chr. została zniszczona, a jej świątynia doszczętnie spłonęła. Jerozolima jest centralnym miejscem historii zbawienia, gdyż tam właśnie miały miejsce najważniejsze wydarzenia zbawcze dokonane przez Jezusa: Jego nauczanie, Męka, Śmierć i Zmartwychwstanie. Tam też swój początek wzięła wspólnota Kościoła. Już ST zapowiada Nowe Jeruzalem (Iz 2,2; Mi 4,1-3), miejsce, w którym na końcu czasów Bóg zamieszka wraz ze wszystkimi narodami. Nowa Jerozolima będzie miejscem ostatecznego zjednoczenia zbawionej przez Chrystusa ludzkości (Ap 21). Pojawiający się w księgach NT termin *Jeruzalem* (np. Mt 23,37;

Łk 2,25; Dz 1,8; Rz 15,19; 1Kor 16,3; Ga 4,25; Hbr 12,22; Ap 3,12) jest archaiczną formą nazwy Jerozolima stosowaną w *Septuagincie* (greckim przekładzie ksiąg ST). W niniejszym przekładzie zachowano rozróżnienie występujące w oryginale. Zob. **SYJON**.

JEZUS (hebr. *Jehoszua*, *Jeszua* – ‘Bóg zbawia’ lub ‘Bóg jest moim zbawieniem’) – imię wybrane przez Boga dla swojego Syna. Archanioł Gabriel, oznajmiając Maryi, że Bóg wybrał Ją na matkę Zbawiciela, polecił Jej, aby mającemu urodzić się dziecku nadano imię Jezus (Łk 1,31). W ST imię to nosili: następca Mojżesza (Wj 17,8nn) oraz autor *Mądrości Syracyclesa*, jednak przez szacunek do Zbawiciela, sukcesora Mojżesza nazywa się Jozuem, a *Mądrość Syracyclesa* wzięła swoją nazwę od imienia ojca jej autora. Często w NT Jezus jest nazywany Chrystusem, co wynika z Jego mesjańskiego posłannictwa. Zob. **CHRYSTUS**.

JORDAN – najdłuższa i największa rzeka Palestyny, a także najniższej położona rzeka świata. Znaczna część koryta Jordanu znajduje się poniżej poziomu morza. Swoją początek bierze z czterech źródeł znajdujących się u stóp Hermonu, których wody łączą się ze sobą w północnej części doliny Hule. Jordan wpada do Jeziora Galilejskiego, a następnie meandrycznymi zakolami płynie na południe, by znaleźć swoje ujście w Morzu Martwym (np. Rdz 14,3). Na odcinku 105 km, który w linii prostej łączy Jezioro Galilejskie i Morze Martwe, Jordan ma 320 km długości. Rzeka ta stanowi główne źródło życiodajnej wody i centralny element palestyńskiego krajobrazu. Nad Jordanem rozegrało się wiele wydarzeń istotnych dla historii zbawienia, z których najważniejsze to wejście do Ziemi Obiecanej Izraelitów wracających z niewoli egipskiej (Joz 3 – 4) oraz chrzest Jezusa, który oznaczał rozpoczęcie przez Niego publicznej działalności (np. Mt 3,13-17).

JUDA – termin posiadający w Piśmie Świętym wiele znaczeń. Może oznaczać region w Palestynie (np. Ps 60,9), nazwę jednego z plemion izraelskich, które wzięło swoją nazwę od Judy, czwartego syna patriarchy Jakuba (np. Rdz 29,35), a także terytorium powstałe po śmierci Salomona i rozpadzie monarchii izraelskiej na dwa królestwa (1Krl 14,21.29; 15,1.7; Jr 1,2). Przy podziale ziemi Kanaan pomiędzy plemiona, które powróciły z niewoli egipskiej, plemieniu Judy przypadły znaczne obszary na południu Palestyny (Joz 15) z głównymi ośrodkami w Hebronie i Betlehem. Pozycja plemienia Judy znacznie wzrosła, kiedy wywodzący się z niego król Dawid zjednoczył plemiona izraelskie i przeniósł stolicę do Jerozolimy. Po odłączeniu się dziesięciu

plemion północnych, przy plemieniu Judy pozostało jedynie plemię Beniamina. W ten sposób powstało Królestwo południowe. Po powrocie z wygnania babilońskiego Juda, a szczególnie Jerozolima, w której znajdowała się świątynia, stała się miejscem powrotu wygnańców. Według zapowiedzi prorockich ST w Judzie miał się narodzić przyszły Mesjasz. Autorzy NT widzą spełnienie tych obietnic w Jezusie, którego nazywają *lwem z plemienia Judy* i *synem Dawida* (np. Mt 1,2n.16; Hbr 7,14; Ap 5,5). Zob. **IZRAEL**.

JUDEA – grecko-laciński odpowiednik hebr. nazwy *Juda*; południowa część Palestyny zamieszkała przez plemiona Judy i Beniamina, której najważniejszym miastem była Jerozolima. W czasach NT Judea najpierw należała do królestwa Heroda Wielkiego, a później do rzymskiej prowincji Syrii, w imieniu której rządy sprawowali rzymscy prokuratorzy (np. Poncjusz Pilat). Terytorium Judei w dużej części obejmowało obszar pustynny, nie przebiegały tamtędy szlaki handlowe, a jej mieszkańcy trudnili się pasterstwem i rolnictwem.

KANAAN, KANANEJCZYCY – starożytna nazwa kraju położonego na obszarze dzisiejszego Izraela i Libanu. Dotychczas nie ustalono dokładnych granic starożytnego Kanaanu (Rdz 10,19). Zanim Izraelici pojawili się na tych terenach pod koniec XIII w. przed Chr., żyły tam różne plemiona (ok. 30) skupione wokół większych miast (Rdz 10,15-18; 15,19-21; Wj 3,8.17; 13,5; Pwt 7,1; 20,17; Joz 3,10). Każde plemię miało swojego władcę i rywalizowało z sąsiadami. Ludność zamieszkująca Kanaan zajmowała się głównie rolnictwem, a także żeglarsstwem i kupiectwem. Religia Kananejczyków była ściśle związana z codziennym rytmem życia. Koncentrowała się wokół kultu płodności. W Biblii mieszkańcy Kanaanu zasadniczo są ukazywani w negatywnym świetle (np. Rdz 9,18-27; Dn 13,56nn). Chociaż Izraelici gardzili nimi jako ludnością podbitą (Sdz 1,28), to jednak pod względem rozwoju cywilizacyjnego wiele zawdzięczają kulturze kananejskiej.

KARA BOŻA – w Piśmie Świętym obecny jest obraz Boga rozgniewanego, który karze człowieka za jego złe czyny (np. Ps 94,2). Aby właściwie zrozumieć sens kary Bożej, należy odczytać ją w perspektywie teologicznej. Wskazywanie na karę Bożą uzmysławia człowiekowi trzy ważne rzeczywistości: człowiek jest istotą grzeszną, w życiu ludzkim konieczne jest nawracanie się, Bóg jest sędzią i zbawcą stworzenia. Chociaż Bóg jest najwyższym sędzią ludzkiego postępowania i gwarantem sprawiedliwości, to jednak rozumienie Jego działania nie może być sprowadzone do prostego nagradzania lub karania

człowieka przez zapewnienie mu ziemskiego powołania za dobre postępowanie albo sprowadzenie na niego nieszczęścia w życiu osobistym, rodzinnym czy społecznym, gdy popełnił on zło. Boże działanie zawsze pozostaje tajemnicą (np. Prz 30,2-5; Iz 29,13n; 1Kor 1,19-21). Istotą kary Bożej jest pozwolenie na to, aby człowiek poniósł konsekwencje swoich złych wyborów. Kara Boża nie może być więc rozumiana jako odwet Boga na człowieku. Jej cel jest przede wszystkim wychowawczy, aby człowiek uświadomił sobie swoje oddalenie od Boga i na przyszłość zaniechał czynienia zła. Bóg w swojej mądrości przede wszystkim prowadzi człowieka do pełnego rozwoju i na różne sposoby uczy go, jak poznawać prawdę, dobro i piękno oraz jak żyć według zasad miłości i sprawiedliwości (np. Łk 13,1-9; 19,2-10; J 8,3-11). Bóg objawia się człowiekowi przede wszystkim jako miłosierny Stwórca. W zależności od nastawienia człowieka doświadczającego kary, może mieć ona dwójaki skutek: albo człowiek biernie przyjmie potępiający wyrok i nie wyciągnie żadnych wniosków z doświadczenia, które go spotkało, albo zobaczy w karze wezwanie do przemiany i powróci do Boga (np. Łk 15,14-20). Kara Boża, wpisana w zbawczy plan Boga, jest więc skutecznym środkiem pomagającym człowiekowi trwać przy Nim i mimo grzechu nieustannie do Niego wracać. W oparciu o Pismo Święte wykształciła się idea kary, która trwa nawet po śmierci człowieka (np. Mt 10,28; 18,9; 25,41; J 5,29; Jud 4). Może być ona czasowa, aby człowiek dopełnił swojego oczyszczenia ze zła popełnionego za życia ziemskiego (np. 1Kor 3,12-15), ale też może trwać wiecznie, jeśli człowiek w sposób świadomy i bezwzględny odrzuca Boga i Jego miłosierdzie (np. Mk 9,47n). Zob. **GNIEW BOŻY**.

KŁĄTWA – w Piśmie Świętym określenie „obłożyć kłątą” oznacza m.in. wykluczenie ze świeckiego użytku osób, zwierząt i przedmiotów, by oddać je na własność Bogu (np. Kpł 27,28). Badania archeologiczne potwierdzają, że wśród ludów starożytnego Bliskiego Wschodu stosowano w czasie wojen tzw. prawo kławy, polegające na eksterminacji przeciwnika i na zniszczeniu jego majątku (np. 1Mch 5,4n). Kłątwa oznaczała wówczas ofiarę dla bogów, którym zawdzięczano powodzenie i zwycięstwo. W ST pojęcie kławy służy głównie do ukazania sądu Bożego nad Kananejczykami, którego wykonawcami byli Izraelici. Przejęcie przez nich Kanaanu zostało przedstawione jako kara wymierzona zamieszkującym go ludom za ich przestępstwa (Kpł 18,24-25; Pwt 9,4n; 18,12). Opis postawy, do której Izraelici byli zobowiązani (Pwt 7,16), nawiązuje do

sformułowań ukazujących zadanie sędziego, który nie może układać się z przestępcą, ale ma skrupulatnie wypełnić ciążyący na nim obowiązek przywrócenia sprawiedliwości. Biblijne opisy nakładania klątwy przez Izraelitów na poszczególne ludy czy miejscowości nie mają charakteru historycznego, ale służą do przekazania prawdy o tym, że Bóg nie toleruje zła (Joz 24,19) i oczekuje od wszystkich ludzi wierności Jego prawu i zachowywania Jego nakazów. Zob. **GNIEW BOŻY, KARA BOŻA, POŚWIĘCENIE**.

KOR – miara pojemności produktów sypkich lub płynów, pochodząca z asyryjsko-babilońskiego systemu miar. Jeden kor równał się jednemu chomerowi i składał się z dziesięciu bat lub ef (Ez 45,11-14). W przypadku produktów sypkich kor liczył około 500 (lub 230) litrów. Dla produktów płynnych miał nieco inną miarę i zawierał 159 litrów (lub nawet do 270 l). Zob. **BAT, CHOMER, EFA**.

KRAINA UMARŁYCH (hebr. *Szeol*; gr. *Hades*) – określenie odnoszące się do miejsca, w którym przebywają ludzie po śmierci. Istniało przekonanie, że znajduje się ono pod ziemią. Żydzi twierdzili, że przebywający tam zmarli są oddzieleni od Boga. ST nie zawiera jednoznacznych wyjaśnień na temat tego, co dzieje się z człowiekiem po jego śmierci (np. 2Mch 7,9.11.14.23.29.36; Hi 19,25-27). W kilku psalmach znajdujemy sugestię, że w miejscu przebywania zmarłych więź z Bogiem nie jest tak silna jak za życia. Umarli są tylko cieniami, odbiciami tych istot, którymi niegdyś byli (np. Koh 9,10), a egzystencję w krainie umarłych cechuje zapomnienie i bierność (np. Ps 88,12). Autor Ps 139,8 wyraża przekonanie, że Bóg jest obecny w tej krainie, jednak uważano, że człowiek nie ma tam odpowiedniej znajomości Boga, a tym samym nie może Mu oddać czci. W Ps 49,16 zawarta jest sugestia, że Bóg może wybawić człowieka od konieczności wiecznego przebywania w krainie umarłych.

KREW – substancja uważana za siedzisko życia (Kpł 17,11), a nawet utożsamiana z życiem (Rdz 9,5). W myśl prawa starotestamentowego każdy, kto z premedytacją przelewa ludzką krew, musi ponieść karę śmierci (np. Lb 35,16-21; Pwt 19,11-13.21). Zabójstwo człowieka uważane było za sprzeciw wobec Boga, dawcy życia. Prawo zakazywało również spożywania krwi zwierząt (np. Kpł 17,12-14; Pwt 12,15n). Krew miała swoje zastosowanie w żydowskich obrzędach liturgicznych. Używano jej do skrapiania ołtarzy i przy obrzędzie ustanawiania kapłanów (Wj 29,15n.19-21). Jako symbol życia była darem ofiarnym składanym Bogu jako zadośćuczynienie

za popełnione grzechy (Kpł 17,11). W pełni skuteczną ofiarą niweczącą ludzki grzech była krew Jezusa przelana na krzyżu. Jest to krew Nowego Przymierza, dzięki której dokonuje się ostateczne pojednanie człowieka z Bogiem (np. Mk 14,24). Od Ostatniej Wieczerzy, podczas której Jezus ustanowił sakrament Eucharystii, wierzący w Niego gromadzą się na ucztach eucharystycznych, na których spożywają chleb i wino, które po konsekracji stają się Ciałem i Krwią Chrystusa (np. 1Kor 10,16; 11,23-26). Zob. **DUSZA**.

KRÓLESTWO BOŻE – w Piśmie Świętym oznacza władzę Boga, Jego królewskie panowanie. Przekonanie o królowaniu Boga jest bardzo wyraźne w Sdz 8,23 i 1Sm 8,7n, gdzie podkreśla się, że panowanie to wyklucza wszelką ludzką władzę królewską nad ludem przymierza. Ustanowienie ludzkiego króla wymaga przyzwolenia Bożego (np. 2Sm 7,5-17) i jest postrzegane jako sposób reprezentacji Bożego panowania nad Izraelem. Idea królestwa Bożego najwyraźniej jest obecna w pismach proroków ST, którzy mówią o niej w perspektywie eschatologicznej, to znaczy oczekują czasu, kiedy Bóg w sposób ostateczny i definitywny ustanowi na ziemi swoje królestwo (np. Ab 21; Ag 2,21-23; Za 14,9). W NT przyjście na świat Jezusa Chrystusa jest postrzegane jako wypełnienie się zapowiedzi mesjańskich i nadejście królestwa Bożego. Jezus ukazuje w swoim nauczaniu, że jest ono już obecne w życiu wierzących (np. Mk 1,15) i dostępne dla każdego (np. Mt 11,28), ale jednocześnie pozostaje rzeczywistością jeszcze niezrealizowaną, o którą należy prosić Boga (Mt 6,10; Łk 11,2). Idea rozprzestrzeniania się królestwa Bożego jest w sposób szczególny ukazana w przypowieściach Jezusa (np. Mt 13,24-33.44-52; Mk 4,26-32; Łk 13,18-21).

LEWICI – członkowie plemienia Lewiego, którym na Synaju została powierzona służba kapłańska (Lb 1,50). Po wejściu do Ziemi Obiecanej potomkowie Lewiego nie otrzymali żadnego terytorium, na którym, wzorem innych plemion, mogliby stworzyć własną strukturę społeczną. Ich jedynym zadaniem była troska o kult we wszystkich sanktuariach Izraela, składanie ofiar, nauczanie prawa Bożego i czuwanie, aby było ono przestrzegane (Pwt 17,18; 33,10). Źródłem ich utrzymania były ofiary składane przez lud (Lb 18,20-32). W wyniku reformy liturgicznej za czasów króla Jozasza (622 r. przed Chr.) i centralizacji kultu w Jerozolimie lewici stracili swoje znaczenie. Kapłani jerozolimscy ograniczyli ich rolę do personelu świątynnego, spełniającego drugorzędne funkcje kultyczne (2Krl 23,8n). Lewici odzyskali swoją pozycję po powrocie z prze-

siedlenia babilońskiego i zachowali ją aż do momentu zburzenia świątyni jerozolimskiej przez Rzymian w 70 r. po Chr. Zob. **DZIESIĘCINA, NAJWYŻSZY KAPŁAN**.

ŁUD BOŻY – w ST wyrażenie to odnosi się do ludu Izraela, który Bóg wybrał sobie na własność (np. Wj 19,5n) i z którym zawarł przymierze. Przynależność do Boga miała być źródłem świętości ludu i podstawą do świadczenia przez członków ludu o Jego dobroci i miłości. Pismo Święte ukazuje historię realizacji powołania do świętości przez naród wybrany. Była ona naznaczona ciąglym łamaniem przez lud przymierza z Bogiem, bałwochwalstwem i grzechami, które Go obrażały. Mimo to Bóg nigdy nie odrzucił swojego ludu, ale darzył go przebaczącą miłością, porównywaną do miłości ojca do syna (np. Wj 4,22n; Pwt 32,6) lub małżonka do niewiernej żony (Jr 3,6nn; Oz 1 – 3). Prorocy ST zapowiadali nowe przymierze, na podstawie którego Bóg ustanowi nowy lud Boży spośród tych, którzy są Mu wierni. Miało się to łączyć z przyjściem na świat Mesjasza i zapoczątkowaniem na ziemi królestwa Bożego. Chrześcijanie wierzą, że nastąpiło to w chwili Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa, przez które Bóg ustanowił Nowe Przymierze (np. Łk 22,20), otwarte dla wszystkich, którzy uwierzą (np. Mk 16,16). W ten sposób podstawą ludu Bożego nie jest przynależność etniczna, lecz wiara w Jezusa Chrystusa. Wspólnoty chrześcijańskie od początku postrzegały siebie jako nowy lud Boży (np. Ga 6,16), otwarty na wszystkich, którzy przyjmą wiarę w Jezusa Chrystusa (Ef 2,11-22). Zob. **KRÓLESTWO BOŻE**.

ŁOKIEĆ – jednostka miary długości, liczona od kości łokciowej do końca palca środkowego. Wynosiła ok. 45 cm.

MAGIA – środki i praktyki, za pomocą których ludzie otrzymują informacje niedostępne w zwyczajny sposób lub wywołują działanie ponadludzkich mocy. Zaliczyć do nich można: wróżby, zaklęcia, przywoływanie duchów zmarłych, jasnowidzenie itp. Praktyki magiczne były i są rozpowszechnione we wszystkich kulturach, a świadectwa o nich można znaleźć już w najstarszych źródłach napisanych przez człowieka (np. Pwt 18,14; Dz 8,9nn). ST dowodzi, że magia była praktykowana także w Izraelu (Kpł 19,26; Pwt 18,10-13; 1Sm 28,7nn). W Piśmie Świętym wszystkie praktyki magiczne są jednoznacznie potępione, ponieważ zawsze u ich podstaw leży sprzeniewierzenie się Bogu. W czasach ST za uprawianie praktyk magicznych groziła śmierć (np. Wj 22,17). Równie stanowczo magia została

potępiona w NT. Apostoł Paweł zalicza ją do grzechów, które nie pozwalają wejść do królestwa Bożego (Ga 5,20n).

MESJASZ (hebr. *masziach* – ‘namaszczony’, ‘pomazaniec’) – w ST w ten sposób określano królów Izraela, którym przekazywano władzę przez obrzęd namaszczenia oliwą (Sdz 9,8-15; 2Sm 5,3; 1Krl 1,39; Ps 89,21; Syr 43,13), a także kapłanów, których takim samym obrzędem wprowadzano w urząd (Wj 29,7; Kpł 4,3.5.16; Syr 45,15). Z czasem utrwalała się w Izraelu wizja króla-kapłana, który miał być idealnym władcą czasów ostatecznych. Miał on zakończyć dynastię królów i utrwalić królestwo Boże na ziemi. Jego panowanie miało mieć charakter duchowy i powszechny. W NT określenie *pomazaniec*, poza dwoma przypadkami (J 1,41; 4,25), występuje w gr. formie *christos* i odnosi się tylko do Jezusa. Zob. **CHRYSTUS**.

MIEJSCE NAJŚWIĘTSZE – pomieszczenie uważane za miejsce obecności Boga. W czasie wędrówki Izraelitów przez pustynię znajdowało się ono w przenośnej świątyni i było oddzielone specjalnymi zasłonami. W pomieszczeniu tym, zwanym *świąte świętych*, umieszczona była Arka Przymierza. Na tej samej zasadzie wybudowano świątynię jerozolimską, w której wydzielono specjalną, oddzieloną zasłonami przestrzeń, najbardziej wewnętrzną część świątyni w kształcie sześcianu o bokach długości 10 metrów, zwaną miejscem najświętszym, gdzie złożono Arkę Przymierza. Prawo wejścia do miejsca najświętszego miał jedynie najwyższy kapłan, tylko jeden raz w roku, w Dniu Przeżłaniania, gdy prosił o przebaczenie grzechów ludu (Kpł 16,2). Zob. **ARKA PRZYMIERZA, MIESZKANIE, NAJWYŻSZY KAPŁAN, ŚWIĄTYNIA**.

MIEJSCE ŚWIĘTE – nawa główna świątyni jerozolimskiej, oddzielona przedsionkiem od świątynnego dziedzińca. Czasem wyrażenie to stosowano w sensie ogólnym, mówiąc o całym kompleksie świątynnym lub jego części. W miejscu świętym odbywała się większość obrzędów religijnych sprawowanych w świątyni jerozolimskiej. Znajdował się tam pokryty złotem ołtarz z drewna cedrowego, stół na chleby poświęcone oraz dziesięć złotych świeczników. Do miejsca świętego mogli wchodzić tylko kapłani. Zob. **MIEJSCE NAJŚWIĘTSZE, MIESZKANIE, ŚWIĄTYNIA**.

MIESZKANIE – przenośna świątynia zbudowana przez Mojżesza na Synaju, a także jedno z określeń oznaczających świątynię wzniesioną w Jerozolimie. Inne ich nazwy to: święte mieszkanie, mieszkanie świadectwa, mieszkanie Pana, namiot, Namiot Spo-

tkania. Przenośna świątynia służyła Izraelitom podczas wędrówki przez pustynię do Ziemi Obiecanej. Szczegółowe wskazówki dotyczące jej konstrukcji oraz wyglądu znajdują się w Wj 25 – 31; 35 – 40. Miała podstawę prostokąta o wymiarach 44 na 22 m, a jej wysokość wynosiła 2,2 m. Zewnętrzne ściany stanowiły zawieszane na żerdziach zasłony. Wewnątrz *mieszkania* wydzielono przestrzeń zwaną miejscem najświętszym, gdzie znajdowała się Arka Przymierza, która, jak wierzyli Izraelici, była tronem Boga mieszkającego na ziemi. Przed wejściem do miejsca najświętszego stał świecznik siedmioramienny, ołtarz kadzielnny oraz stół na chleby poświęcone. Na zewnątrz *mieszkania* znajdował się ołtarz całopalny. Za składanie, rozkładanie i przenoszenie *mieszkania* odpowiedzialni byli lewici (Lb 1,51). Obecnie podaje się w wątpliwość istnienie *mieszkania* w formie i rozmiarach opisanych w *Księdze Wyjścia*. Wydaje się, że opis ten dostosowany jest do wymiarów świątyni wybudowanej w Jerozolimie przez Salomona. Prawdopodobnie w czasie wędrówki Izraelitów z Egiptu do Kanaanu przenośna świątynia miała formę wielkiego namiotu. Zob. **ARKA PRZYMIERZA, MIEJSCE NAJŚWIĘTSZE, NAMIOT SPOTKANIA, ŚWIĄTYNIA**.

MIŁOSIERDZIE BOŻE – przymiot Boga wyrażający się w Jego pełnej miłości postawie wobec człowieka, bez względu na jego zasługi. ST nie wypracował jednego pojęcia na określenie Bożego miłosierdzia, lecz używa kilku uzupełniających się terminów. W jęz. hebr. miłosierdzie Boże określane jest jako *rachamim*, które pochodzi od wyrazu oznaczającego ‘macicę’, ‘łono’. Bóg przyjmuje więc wobec człowieka postawę macierzyńską, jest kochającym rodzicem (np. Iz 49,14n). Ponadto używa się rzeczownika *chesed*, który wskazuje na takie cechy Boga, jak ‘życzliwość’, ‘miłość’, ‘lojalność’, ‘wierność’. Innym określeniem jest *channun* – ‘łagodność’, ‘litość’, ‘przebaczenie’. Według autorów NT najpełniejszym wyrazem miłosierdzia Bożego było Wcielenie Jezusa, który przyszedł na ziemię, aby zbawić wszystkich ludzi (np. J 12,47; Rz 11,30-32; Ef 2,4nn; 1Tm 1,15). Miłosierna miłość Chrystusa do ludzi cechowała całą Jego publiczną działalność i wyrażała się w niezliczonych gestach pomocy okazywanej ludziom (np. głoszenie Dobrej Nowiny o zbawieniu, przebaczenie grzechów, uzdrawianie z chorób, uwalnianie od złych duchów, wskrzeszanie z martwych). Przekazane przez Jezusa świadectwo o Bożym miłosierdziu pozwala ludziom wierzyć i mieć nadzieję, że na Sądzie Ostatecznym każdy człowiek doświadczy go od Boga w sposób pełny. Wszyscy ludzie powinni w całym swoim życiu naśladować ten przymiot Boga (np. Jk 2,13).

MINA – jednostka pomiaru wagi, równa jednej sześćdziesiątej talentu i dzieląca się na 60 syklów. Według tzw. wzorca ciężkiego mina była równa 1 kg, a według wzorca lekkiego 0,5 kg. Jako moneta mina stanowiła ekwiwalent 100 drachm. Zob. **DENAR, SYKL**.

MOAB, MOABICI – lud wywodzący się od Moaba, syna Lota (Rdz 19,30-33.37), zamieszkujący królestwo Moabu, którego terytorium obejmowało równinę położoną na południowy wschód od Morza Martwego. Granice Moabu wyznaczają rzeki: Arnon od północy i Zared od południa. Kraina ta ma charakter rozległego, dobrze nawodnionego płaskowyżu. Moabici byli ludem rolniczym. Zajmowali się uprawą zbóż i pasterstwem. Izraelici na jakiś czas podporządkowali sobie królestwo Moabu. Następnie stało się ono wasalem Asyrii. Kres politycznej historii Moabu położył prawdopodobnie w VI w. przed Chr. babiloński władca Nabuchodonozor.

MOC BOŻA – zob. **RÓG**.

NAJWYŻSZY KAPŁAN – urząd zwierzchnika kapłanów świątynnych, zwanego także arcykapłanem. Funkcja ta powierzana była osobom wywodzącym się z arystokratycznych rodów kapłańskich Jerozolimy. W czasach Jezusa najwyższy kapłan miał bardzo szeroki zakres uprawnień. Przede wszystkim strzegł kultu sprawowanego w świątyni, ale także stał na czele Wysokiej Rady, reprezentował Judeę w rozmowach z władzami politycznymi, zbierał podatki i był odpowiedzialny za duchowe prowadzenie całego narodu. Podjęcie tej funkcji poprzedzone było specjalnym obrzędem konsekracji, podczas którego dokonywano rytualnego namaszczenia. Jako przełożony świątyni codziennie składał ofiary i przewodniczył uroczystym obrzędom; tylko on raz w roku miał prawo wejść do miejsca najświętszego. W czasach NT decydujący wpływ na obsadzenie tego urzędu miały władze rzymskie. W *Liście do Hebrajczyków* jest mowa o Jezusie jako nowym najwyższym kapłanie, który złożył ofiarę doskonałą i jako pierwszy wszedł do nowej, duchowej świątyni, w której wraz z Nim będą przebywać wszyscy zbawieni. Zob. **LEWICI, MIEJSCE NAJŚWIĘTSZE, WYSOKA RADA**.

NAMASZCZENIE – pokrycie ciała lub przedmiotu oliwą lub wonnymi maściami. Zwyczaj ten był bardzo rozpowszechniony na Bliskim Wschodzie i praktykowany w różnych kontekstach. Namaszczenie ciała po kąpieli było znakiem radości i dobrobytu, dlatego pokutnicy rezygnowali z tej praktyki (Iz 61,3). Gest ten towarzyszył nadaniu komuś władzy, np. namaszczenie na króla (1Krl 1,39) czy na

kapłana (Wj 40,12-15). Posiadał również wymiar symboliczny w czynnościach kultycznych: oznaczał poświęcenie osoby bądź przedmiotu i przeznaczenie go na wyłączną służbę Bogu. Dlatego namaszczano ołtarze (Lb 7,10), naczynia kultu (Wj 30,23-29), ale przede wszystkim osoby królów (1Sm 9,16), kapłanów (Wj 29,21) i proroków (1Krl 19,16). W ST o królu mówi się jako o *pomazańcu Pańskim* (1Sm 24,7). Zob. **CHRYSTUS**.

NAMIOT SPOTKANIA (ŚWIADECTWA) – mały namiot stawiany poza obozem i służący do otrzymywania wyroczni od Boga (Wj 33,7-11). Różnił się on od przenośnej świątyni, która w Piśmie Świętym jest niekiedy nazywana także Namiotem Spotkania lub świętym mieszkaniem, mieszkaniem świadectwa, mieszkaniem Pana, namiotem. Przenośna świątynia znajdowała się zawsze w centrum obozu Izraelitów (Lb 2,1-31), przechowywano w niej Arkę Przymierza i sprawowano kult (Wj 25 – 30; 35 – 40). Zob. **MIESZKANIE, ŚWIĄTYNIA, WYROCZNIA PANA**.

NERKI – wraz z sercem symbolizują w Piśmie Świętym całe wnętrze człowieka. Nerki to z jednej strony siedlisko sumienia, uczuć, odczuwania bólu (np. Ps 72,21; 139,13; Ap 2,23), z drugiej zaś symbol fizycznej tężyzny człowieka i siedlisko funkcji rozrodczych (2Sm 7,12; Ps 132,11; Hbr 7,5). Uważano je za najbardziej intymne miejsce w człowieku. Tylko Bóg przenika nerki i serce (Ps 7,10; Jr 11,20). Zob. **SERCE**.

NIECZYSTOŚĆ, NIECZYSTY – zob. **CZYSTOŚĆ**.

NIEPŁODNOŚĆ – stan wiążący się najczęściej z brakiem potomstwa. W Izraelu rozumiano ją jako oznakę braku Bożego błogosławieństwa. W Piśmie Świętym wspomina się tylko o niepłodności kobiet (np. Rdz 11,30; 25,21; 29,31; Sdz 13,2; Łk 1,7). Posiadanie potomstwa było najważniejszym zadaniem każdego Izraelity, dlatego jego brak był powodem wielkiego wstydu i hanby. Cudowne interwencje Boga, przywracające płodność kobietom w podeszłym wieku, jak w przypadku Sary (Rdz 21,1-7) czy Elżbiety (Łk 1,5-25), ukazują, że to Bóg jest Panem ludzkiej płodności, ale także świadczą o tym, iż niepłodność nie jest przejawem kary Bożej.

NÓW KSIĘŻYCA – dzień, w którym przypadał początek nowego miesiąca, gdyż Izraelici stosowali kalendarz księżycowy. W tym dniu wyznaczono święto religijne (Iz 1,13n; Oz 2,13), w czasie którego składano specjalne ofiary (Lb 10,10; 28,11-14), odpoczywano (Am 8,5) i ucztowano (1Sm 20,5.18.24.27). Najważniejsza uroczystość związana z nowiem księżyca – Rosz ha-Szana (początek roku, nowy rok)

- odbywała się w miesiącu Tiszi (wrzesień/październik), siódmym w kalendarzu żydowskim (Kpł 23,23-25; Lb 29,1-6).

OBMYCIE – stosowane przez Żydów symboliczne pozbycie się skutków kontaktu tak z rzeczami świętymi, jak i nieczystymi. Do obmycia używano wody. Przepisy prawne odnoszące się do czystości (Kpł 11,24n) nakazywały obmywanie wszystkiego, co zostało splamione nieczystością (np. naczynia, ubrania, całe ciało). Kapłani sprawujący służbę w świątyni przed jej rozpoczęciem musieli się obmyć, aby usunąć nieczystość i w sposób godny wkroczyć w świętą przestrzeń. Obmycia służyły też do usunięcia skutków zetknięcia się z tym, co święte. Najwyższy kapłan po wyjściu z miejsca najświętszego musiał się wykąpać i wyprać ubranie (Kpł 16,24). Obowiązek obmycia spoczywał także na tych, którzy wyprowadzali kozła ofiarnego na pustynię (Kpł 16,26), oraz tych, którzy sprawowali obrzęd palenia krowy (Lb 19,7-21). Zewnętrzne obmycia są symbolem wewnętrznego obmycia, oczyszczenia z grzechów, którego w człowieku może dokonać tylko Bóg (Ps 51,4-9; Iz 1,16; Jr 4,14). W czasach NT przepisy dotyczące obmyć były bardzo uszczegółowione i przesadnie interpretowane, co spotkało się z surową krytyką ze strony Jezusa (Mk 7,2-8). Zob. **CZYSTOŚĆ, OCZYSZCZENIE**.

OBRZEZANIE – zabieg polegający na usunięciu części napletka. Znane było u ludów Wschodu jako obrzęd inicjacji seksualnej i przejścia z dzieciństwa w dorosłość. Tylko w Izraelu obrzezanie miało sens religijny, ponieważ już od czasów Abrahama było znakiem przymierza z Bogiem (Rdz 17,9-14). U Żydów dokonywał go ojciec w ósmym dniu życia noworodka (Kpł 12,3). Przez specjalny, bardzo bolesny zabieg można było pozbyć się znaku obrzezania (1Mch 1,15). Już w ST podkreślano, że samo obrzezanie nie wystarcza do tego, aby cieszyć się błogosławieństwem, którego Bóg udziela swojemu ludowi, ale potrzeba jeszcze obrzezania serca, czyli odrzucenia grzesznych postaw i czynów (Pwt 10,16; Jr 4,4; 9,24n; por. Rz 2,28n). Chrześcijaństwo wyrosłe z judaizmu stanęło wobec problemu obrzezania mężczyzn pochodzenia pogańskiego (Dz 15,1nn; Ga 2,3nn). Paweł Apostoł głosił, że obrzezanie należy do przemijającego porządku Starego Przymierza i dlatego nie powinno obowiązywać w Nowym (Ga 5,6; 6,15). Ostatecznie tzw. Sobór Jerozolimski nie nałożył na chrześcijan obowiązku obrzezania (Dz 15,23-29).

OCZYSZCZENIE – usunięcie różnego rodzaju nieczystości, przez oddzielenie ich od tego, co czyste.

Prawo nakładało na Izraelitów stosowanie praktyk oczyszczenia, mających przywrócić im rytualną czystość, która dawała człowiekowi prawo do uczestnictwa w kulcie i życiu społecznym. Najczęstszym sposobem oczyszczenia były ablucje, czyli obmycia. Szczegółową wiedzę na temat sposobów oczyszczenia, a także przepisów regulujących ich stosowanie podają Kpł i Pwt. Znak oczyszczenia symbolizuje pokutę za grzechy (np. Ml 3,3) lub oczyszczenie wiary, która umacnia się wśród prześladowań (1P 1,7; por. Rz 12,2). Zob. **CZYSTOŚĆ, OBMYCIE**.

OFIARA – polega na przekazaniu Bogu rzeczy lub zwierząt, najczęściej w akcie oficjalnego kultu. Biblijna idea ofiary ewoluowała wraz z biegiem historii zbawienia. W historii składania ofiar znajduje swoje odbicie historia wiary Izraela w jedynego Boga. Dary składane Bogu w ofierze mogły być krwawe lub bezkrwawe, ze zwierząt lub z roślin, z pokarmów lub z płynów. W czasach patriarchów ofiary były składane przez głowę rodziny, z okazji ważnych wydarzeń, na zbudowanym przez ofiarodawców kamiennym ołtarzu. Od czasów wędrówki przez pustynię ukształtował się kult instytucjonalny, w którym składanie ofiar zostało zarezerwowane dla kapłanów. Przepisy składania ofiar są podane w Kpł 1 – 7 i Lb 15. Najbardziej typową była ofiara całopalna, składana przez kapłanów każdego dnia rano i wieczorem w świątyni w Jerozolimie. Składano ją w imieniu całego ludu jako wyraz hołdu i wdzięczności Bogu, który jest Panem życia. Rodzaj i sposób składania ofiary uzależniony był od celu, który ofiarodawca chciał osiągnąć przez jej złożenie (pojednanie z Bogiem, przebłaganie Boga za popełnione grzechy, wyproszenie u Boga szczególnej łaski itp.). Starotestamentowy kult ofiarniczy nie był jedynie zewnętrznym rytuałem, jak niekiedy próbowano go interpretować. Obrzędem składania ofiar towarzyszył wymiar duchowy, który wyrażał się w wierze ofiarodawców. Liturgia ofiarnicza jest odpowiedzią człowieka na miłość Boga i przede wszystkim oznacza oddanie się ofiarodawcy w opiekę i moc Stwórcy. Rutynę w składaniu ofiar mocno krytykowali prorocy ST. Niektórzy twierdzili nawet, że Bóg całkowicie je odrzuca, jeśli nie towarzyszy im duchowa przemiana ofiarodawcy (np. Ps 51,16-21; Iz 1,10-20; Am 5,21-27). Jezus zapowiedział kres ofiar ST i wspominał o *godzinie*, w której Bóg będzie otrzymywał kult w *Duchu i w prawdzie* od prawdziwych czcicieli (J 4,23n). Godzina ta wypełniła się wtedy, gdy na krzyżu złożył z siebie najdoskonalszą ofiarę za całe stworzenie. Jedyna ofiara Chrystusa ostatecznie zakończyła kult starotestamentowy

i przyniosła zbawienie całej ludzkości (Hbr 9,23-28).
Zob. **CAŁOPALENIE, OŁTARZ**.

OŁTARZ – miejsce składania ofiary. Pierwotnie w tradycji biblijnej ołtarze usypywano z nieociosanych kamieni lub ziemi. Nie składano na nich ofiar, lecz były one pamiątką objawienia się Boga i świętym miejscem modlitwy (np. Rdz 12,8; Ps 43,3n). Z czasem stały się wyłącznie miejscami składania ofiar Bogu (lub bóstwom pogańskim) i znajdowały się w świątyniach. Praktyka budowania ołtarzy ofiarnych dla bóstw jest typowa dla kultur i religii Bliskiego Wschodu i nie jest oryginalnym pomysłem Izraelitów. Uważano, że ołtarze i otaczające je świątynie są ziemskimi mieszkaniem bóstw, którym należy ofiarować pokarm i miłą woń. Idea karmienia Boga była obca Izraelitom. Dla nich ołtarze były miejscami świętymi, pomagającymi w komunikacji z Bogiem. Składając na nich ofiary, wyrażali uwielbienie, dziękczynienie, przełaganie za grzechy itp. Po centralizacji kultu w Jerozolimie (reformacja Jozasza w drugiej połowie VII w. przed Chr.) i zlikwidowaniu lokalnych sanktuariów, pozostały tylko trzy ołtarze w świątyni jerozolimskiej: ołtarz do ofiar całopalnych (wykonany z brązu), ołtarz kadzielnicy (wykonany ze złota) i ołtarz chlebów poświęconych (Wj 37,25 – 38,7). Zob. **OFIARA, RÓG**.

OPĘTANIE – owładnięcie przez złego ducha, który próbuje utożsamić się z człowiekiem. Skutkiem takiego zawładnięcia są różne choroby i zaburzenia psychiczne. Człowiek opętany traci kontrolę nad samym sobą, jednak nie traci przez to swojej tożsamości. Moce, które nim władają, mają swoje korzenie w podstawowym źródle zła, którym jest osoba i działanie szatana. Jezus uzdrawiał ludzi opętanych (Mt 8,16) i władzę tę przekazał również swoim uczniom (Mt 10,1), ponieważ wyrzucanie złych duchów jest jednym ze znaków nadejścia królestwa Bożego. Zob. **DEMON, DIABEŁ, KRÓLESTWO BOŻE**.

PAN (hebr. *Adonai* – ‘pan’; gr. *Kyrios* – ‘władca’, ‘ten który ma władzę nad innym człowiekiem lub całym ludem’) – tytuł wyrażający dostojność i cześć. W ST termin ten stosowano w zastępstwie imienia Boga, którego ze względu na jego świętość nie wypowiadano. W obecnym przekładzie tam, gdzie występuje słowo PAN, w oryginale jest słowo JHWH (tzw. tetragram), wymawiane zazwyczaj jako Jahwe. W ST jest to najważniejsze imię Boga, które prawdopodobnie oznacza Tego, który jest, który wyzwał, który stwarza, który panuje (Wj 3,14n). W *Septuagincie* – greckim przekładzie ST – tytuł *PAN* (*Kyrios*) stał się imieniem własnym Boga, najwyższego

spośród wszystkich władców (Pwt 10,17). NT tytuł *Kyrios* odnosi do Jezusa. Upowszechnił się on w pierwszych wspólnotach chrześcijan, którzy oddając się pod panowanie Chrystusa, uznali Go za jedynego Pana, władcę życia i śmierci (Rz 14,9), tego, który powróci (1 Tes 4,17), aby ostatecznie zatryumfować nad wszystkim (Flp 2,9-11). Rzeczywiste uznanie Jezusa za Pana jest warunkiem wystarczającym do otrzymania zbawienia (Rz 10,9; por. J 13,13n).

PAN ZASTĘPÓW – jedno z imion Boga. Słowo *zastępy* obejmuje wszystkie siły, które działają w świecie, realizując Boże rozkazy i polecenia. Bóg w rozumieniu Izraelitów był dowódcą wojsk ziemskich – armii żydowskiej, a także wojsk niebieskich stworzonych przez aniołów. Przekonanie to znalazło wyraz w zwyczaju zabierania na wyprawy wojenne Arki Przymierza – znaku obecności Boga pośród ludu. Starożytny przekład Biblii na jęz. gr. tłumaczył ten zwrot często jako ‘Pan Wszechmocny’ i w takiej formie pojawia się on w NT (np. 2 Kor 6,18; Ap 4,8). Zob. **ARKA PRZYMIERZA**.

PASCHA (hebr. *pesach* – ‘przejsć’, ‘przejsć obok’, ‘minąć’) – największe święto żydowskie, obchodzone na wiosnę w miesiącu Nisan (marzec/kwiecień). Słowo *Pascha* ma też znaczenie ‘ochrony’. Izraelici zostali bowiem ominięci przez dziesiątą plagę, przed którą ochroniła ich krew baranka na drzwiach ich domów (Wj 12,21-23,29). Święto Paschy wywodzi się z czasów, kiedy Izraelici byli koczowniczym ludem pasterskim. Obchodzono je na pamiątkę cudownego uwolnienia z niewoli egipskiej (Wj 12 – 13). Z tym świętem wiązała się wieczerza paschalna, w czasie której poprzez potrawy i obrzędy odtwarzano szczegóły tamtej dramatycznej nocy i następującego po niej pierwszego dnia wolności. Spożywano więc odpowiednio przyrządzonego baranka, upamiętniającego ofiarę, której krew uratowała Izraelitów od śmierci (Wj 12,21-27). Z mięsem baranka spożywano praśny chleb (tzw. praśniki, hebr. *maccot*), przygotowany jedynie z mąki i wody na pamiątkę chleba, który jedli przodkowie (Wj 12,34,39). Spożywano przy tym gorzkie zioła, aby przypomnieć sobie ciężkie lata niewoli. Potrawy popijano posoloną wodą, dla wspomnienia wielu łez wylanych w czasie niewoli, a cztery kielichy wina, wypijane w czasie wieczerzy w odpowiednich odstępach, miały być zapowiedzią przyszłej, obiecanej ojczyzny. Po osiedleniu się Izraelitów w Kanaanie do obchodów Paschy włączono także obrzędy związane ze Świętem Praśników. Ponieważ oba święta zbiegały się w czasie z pierwszą wiosenną pełnią księżyca, w praktyce zostały połączone i obchodzono je

równocześnie. W czasach monarchii Paschę obchodzono w świątyni. Po powrocie z przesiedlenia babilońskiego święto to nabrało charakteru bardziej rodzinnego. Baranka ofiarowanego w świątyni spożywano w domach. Także Jezus świętował Paschę ze swoimi uczniami (np. Mt 26,18). Podczas Paschy, która stała się Ostatnią Wieczerzą, ustanowił sakrament Eucharystii (np. Łk 22,14-23+). Ofiara Jezusa na krzyżu została w NT utożsamiona z ofiarą baranka paschalnego (np. Łk 23,44-46).

PERSJA, PEROSOWIE – imperium stworzone przez indogermańskich Persów, czyli lud, który osiedlił się w dolinie irańskiej na przełomie XI i X w. przed Chr. Za twórcę potężnego imperium perskiego, opartego na idei kreatywnej współpracy wielu narodów pod jednym panowaniem, które w szczytowym momencie swojego rozwoju obejmowało tereny od Grecji do Indii, uznaje się Cyrusa II (559-530 przed Chr.), zwanego Wielkim. Początkiem dominacji perskiej było jego zwycięstwo nad Medami. Po podboju Babilończyków władca ten w 539 r. przed Chr. pozwolił wrócić Izraelitom do ziemi ojczystej po blisko pięćdziesięcioletnim wygnaniu (Ezd 1,1-4). Inny władca perski Dariusz I (522-486 przed Chr.) pozwolił Żydom na odbudowanie świątyni w Jerozolimie (Ezd 6). Imperium perskie przetrwało do czasów podbojów Aleksandra Wielkiego (ok. 330 r. przed Chr.).

PERYZYCY – jedna z najstarszych grup etnicznych zamieszkujących Kanaan, która zasiedlała centralną wyżynę Palestyny (Joz 17,15). Znana jedynie ze ST (np. Wj 3,8; 23,23; Joz 3,10; Sdz 3,5). Niekiedy w Biblii zestawia się ich z Kanaanejczykami i przedstawia jako dwa ludy pierwotnie zamieszkujące te ziemie (Rdz 13,7; Sdz 1,4n). Zostali podbici przez Izraelitów (Joz 17,14-18; Sdz 1,4), ale zachowali swoją odrębność. Teksty biblijne potwierdzają ich istnienie jeszcze w czasach Salomona i Ezedrasza (1Krl 9,20n; Ezd 9,1).

PIEKŁO – tradycja chrześcijańska łączy piekło z miejscem odbywania wiecznej kary za grzechy. Kościół definiuje piekło jako *stan ostatecznego samowykluczenia z jedności z Bogiem i świętymi* (KKK 1033). Tym, co przerywa tę jedność, jest grzech śmiertelny. Jezus wielokrotnie mówił o karze ognia nieugaszonego (Mt 5,22.29; 13,42.50; Mk 9,43-48), dotyczącej wszystkich, którzy w sposób świadomy do końca ziemskiego życia będą odrzucać wiarę w Boga, będą trwać w złu i nie nawrócą się. Bóg z własnej woli nikogo nie skazuje na piekło. Człowiek doświadcza go z powodu dobrowolnego i trwałego odwrócenia się od Boga.

PIERWORODNY, PIERWORÓDZTWO – Izraelici, podobnie jak inne ludy Bliskiego Wschodu, wierzyli, że to, co pierwsze, a więc najważniejsze, należy się Bogu. Dotyczyło to zwierząt, plonów ziemi (pierwocin), a także wszelkiego rodzaju wytworów ludzkiej pracy. W sposób szczególny prawo pierworództwa odnosiło się do ludzi. Najstarszy, pierworodny syn w rodzinie należał do Boga. Przynależność ta ma swoje uzasadnienie teologiczne w tym, że Bóg, zanim wyprowadził Izraelitów z Egiptu, wyniszczył tam wszystko, co pierworodne, nie oszczędzając nawet ludzi (Wj 12,29). Ocalał jednak pierworodnych z Izraela, którzy stali się oddziałem Jego własnością (np. Wj 13,2; Lb 3,13). To tłumaczy genezę stosowanej przez Żydów praktyki wykupywania każdego pierworodnego syna za pieniądze lub stosowne ofiary składane Bogu (Wj 13,13). W rodzinach żydowskich pierworodni mieli uprzywilejowaną pozycję. Uważano ich za dziedziców i spadkobierców siły i mocy ojca (Rdz 49,3). Naród izraelski uważał siebie za pierworodnego syna Boga (Wj 4,22). Również Jezus podlegał prawu pierworództwa (Łk 2,22-24). W NT mówi się o Nim jako o *Pierworodnym* Boga (Hbr 1,6), *pierworodnym spośród umarłych* (Kol 1,18), *pierworodnym wobec całego stworzenia* (Kol 1,15), *pierworodnym pośród wielu braci* (Rz 8,29). Stosując te wyrażenia autorzy NT podkreślają wyjątkową więź Jezusa z Bogiem Ojcem, Jego synowską godność oraz Jego pierwszeństwo jako pośrednika w dziele zbawienia świata i człowieka.

PIĘCDZIESIĄTNICA – święto żydowskie obchodzone pięćdziesiąt dni po Święcie Paschy. Hebrajski tekst ST nazywa je Świętem Tygodni, hebr. *Szawuot* (obchodzone siedem tygodni po Passze); dla Żydów jedno z trzech świąt obowiązujących, podczas których należało przybyć do świątyni (Wj 34,23; Pwt 16,16) i złożyć ofiary ze zwierząt oraz chleba upieczonego z nowego zboża. Początkowo było to święto typowo rolnicze, nazywane Świętem Zbiorów, obchodzone jako wyraz dziękczynienia za zbiory zboża. Później zaczęto je łączyć z historią Izraela i traktowano jako wspomnienie otrzymania przez Mojżesza prawa na górze Synaj oraz zawarcia przymierza z Bogiem. Święto to zostało przejęte również przez chrześcijan, którzy pięćdziesiąt dni po obchodach uroczystości Zmartwychwstania świętują wspomnienie Zesłania Ducha Świętego (Dz 2,1-42) i początku Kościoła jako wspólnoty otwartej na wszystkie narody.

POKARMOWA OFIARA – jej podstawą były produkty spożywcze, np. oliwa, mąka (Kpł 2). Nie można było jednak składać produktów kwaszonych

ani miodu (Kpł 2,11). Ofiarę tę składano zazwyczaj razem z ofiarą krwawą. Część ofiary pokarmowej palono na ołtarzu, a reszta stała się własnością kapłanów. Stanowiła ona element codziennej ofiary składanej w świątyni przez najwyższego kapłana (Kpł 6) oraz ofiary przebłagalnej ubogich (Kpł 5,11-13).

POKÓJ – tak najczęściej tłumaczone jest hebrajskie słowo *shalom*, które występuje w Piśmie Świętym ponad 250 razy i ma bardzo szerokie zastosowanie. Najogólniej oznacza ono pełnię, jedność, szczęście, pomyślność, zdrowie, a także spokój, wyciszenie. Pokój w ujęciu biblijnym nie jest pojęciem abstrakcyjnym, ale bardzo konkretnym, obejmującym zarówno świecką, jak i religijną sferę ludzkiego życia. Do dziś słowo *shalom* przetrwało w kulturze żydowskiej jako pozdrowienie używane zarówno przy powitaniu, jak i pożegnaniu. Za świeckim użyciem słowa *shalom* stoją jednak głębokie racje teologiczne. W Piśmie Świętym pokojem nazywany jest Bóg (Sdz 6,24) i uważa się Go za twórcę i źródło pokoju, którego hojnie udziela ludziom (np. Kpł 26,6; Lb 6,26; 1Krn 22,9; Iz 26,12). Według autorów ksiąg ST pokój w relacjach międzyludzkich nie może istnieć bez Boga, ponieważ jest Jego darem (np. Kpł 26,6; Ps 29,11; Iz 26,12; 54,10; Ez 37,26; Za 8,10-12). Nie ograniczają oni tej rzeczywistości tylko do pojedynczych ludzi, ale mówią o pokoju między większymi społecznościami i całymi narodami (np. Sdz 4,17; 1Krl 5,26). W NT greckim odpowiednikiem hebr. *shalom* jest rzeczownik *eirene*, który zawiera ponadto pewne odcienie znaczeniowe obecne w literaturze greckiej. W kulturze hellenistycznej pokój oznacza nie tylko przeciwieństwo wojny i niezgody, lecz także niewzruszony wewnętrzny spokój, wynikający z harmonii umysłu. Według autorów NT Chrystus jest pokojem i źródłem pokoju dla wierzących, ponieważ przez swoją Mękę, Śmierć i Zmartwychwstanie wszystkich pojednał w swoim ciele z Bogiem (Ef 2,14-17). W tym ujęciu pokój dotyczy nie tylko relacji międzyludzkich, lecz przede wszystkim odnosi się do relacji człowieka z Bogiem i jest owocem zbawienia dokonanego w Chrystusie oraz Jego darem dla uczniów (J 14,27). Autorzy NT, mówiąc o pokoju, widzą w nim owoc działania w wierzących Ducha Świętego (Rz 8,6) oraz zamię obecności na ziemi królestwa Bożego (Rz 14,17) i jego realizacji w Kościele (Dz 9,31).

POKUTA – w ST jest wyrażona przede wszystkim przez hebr. *nacham* i *szuw*. Pierwsze słowo kładzie nacisk na aspekt żalu za popełniony czyn, drugie natomiast ujmując pokutę jako zawrót głowy z niewłaściwej drogi i poprzez zmianę kierunku powrót (stąd hebr. *teszuwa*) na drogę Bożą. W historii Izraela bar-

dzo wyraźnie widać rozwój idei pokuty od pojmowanej na sposób zbiorowy do takiej, która oznacza osobistą odpowiedzialność za grzechy i świadomość potrzeby własnego nawrócenia. Po narodowych katastrofach i upadkach zazwyczaj miały miejsce publiczne obrzędy pokutne, podczas których wszyscy zgromadzeni pościli, publicznie wyznawali grzechy i wyrażali za nie szczery żal. Prorocy ST często krytykowali publiczne formy pokuty, gdyż ograniczała się ona tylko do czynności kultycznych, nie pociągając za sobą rzeczywistej zmiany postawy (np. Iz 1,10-17; 58,5-7; Oz 6,1-3; Am 4,6-11; 5,21n). Kładli oni nacisk na indywidualną odpowiedzialność człowieka za każdy popełniony grzech (Ez 3,16nn; 18; 33,10nn). Istotą pokuty jest nawrócenie wyrażające się m.in. w sprawiedliwości, pobożności i pokorze (Mi 6,6-8). Każdy, kto się nawraca, otrzymuje od Boga odpuszczenie grzechów (Iz 1,18n) i Bóg stwarza w nim nowe serce i nowego ducha (Jr 24,7; Ez 36,26). W NT ideę pokuty najlepiej określa gr. *metanoia*. Wyraża ona przede wszystkim zmianę sposobu myślenia i całkowitą przemianę umysłu (np. Rz 12,2). Jezus w swoim nauczaniu nie sprowadza istoty pokuty do tzw. praktyk pokutnych, lecz łączy ją z osobistą decyzją człowieka, polegającą na byciu z Jezusem lub przeciwko Niemu (Mt 11,20-24; 12,41n). Chrystus został posłany na ziemię przez Ojca, aby wzywać wszystkich do nawrócenia. Ci, którzy uznają własną grzeszność, otrzymują od Boga przebaczenie grzechów (np. Łk 15; 18,9-14). Przez pokutę oraz odrzucenie samousprawiedliwienia i egoizmu wierzący wchodzi na drogę naśladowania Jezusa (np. Mk 10,35-45) i stają się *nowymi ludźmi* (Ef 4,23).

POMAZANIEC – zob. **CHRYSTUS**.

POŚWIĘCENIE – polegało na wyłączeniu czegoś lub kogoś ze sfery świeckiej po to, aby przeznaczyć jedynie do sfery religijnej. Wynikało to ze świadomości radykalnego podziału całej rzeczywistości na to, co świeckie, oraz to, co święte. Poświęcenie było więc traktowane jako działanie zmierzające do uświęcenia, to znaczy do zbliżenia kogoś lub czegoś do Boga, który sam jest świętością. Osoba, zwierzę lub rzecz – przez akt poświęcenia – stawały się wyłączną własnością Boga i nie można ich było wykupić (Kpł 27,28n). Poświęcenia wymagało przede wszystkim to, co wiązało się z kultem, a więc kapłani (np. Wj 29,1nn), miejsca przeznaczone do kultu oraz naczynia używane w kulcie. Dokonywało się ono przez specjalne obrzędy (np. Wj 30,22-33). Poza tym każdy mógł osobiście poświęcić Bogu jakąś rzecz (np. Kpł 22,21; 23,38; Lb 15,3). Poświęcenie może przyjmować niekiedy w Piśmie Świętym

specyficzne znaczenie, kiedy jest mowa o obłożeniu klątwą rzeczy, miejsc lub ludzi. Zob. **KLĄTWA**.

PRAWO (hebr. *Tora* – dosł. ‘nauka’, ‘pouczenie’) – termin mający wiele znaczeń, dlatego trzeba uważać, aby przez przekład na język polski nie zawęzić jego rozumienia. *Tora* jest nazwą pięciu pierwszych ksiąg w Biblii hebrajskiej (*Pięcioksiąg*) i odnosi się do przykazań, przepisów oraz pouczeń tam zapisanych. Termin ten obejmuje także wszelkie pouczenia, przekazane za pomocą narracji. Kodeks Prawa zawierający nakazy i zakazy jest przypisywany Mojżeszowi, ale kształtował się on dość długo i w wielu kwestiach podobny jest do ówczesnego starożytnego prawodawstwa innych narodów Bliskiego Wschodu. Przepisy zawarte w *Pięcioksięgu* obejmują i regulują różne dziedziny życia: kult, moralność oraz zasady życia społecznego. Prawo jest rozumiane także jako mądrość, wyraz woli Bożej (Ps 19,8-11) wobec narodu wybranego, a jego przestrzeganie było warunkiem zachowania przymierza (Pwt 28,1nn). W tradycji żydowskiej istniała także *Tora* usna jako interpretacja *Tory* pisanej. Została ona spisana w dziełach judaizmu rabinicznego, zwanych *Miszną* i *Talmudem*. Zob. **PRZYMIERZE**.

PROROK (hebr. *nawi* – ‘nawoływać’, ‘zwiastować’) – człowiek przemawiający w imieniu Boga i z Jego polecenia. Profetyzm był praktyką znaną także w innych religiach starożytnego Wschodu. Proroków izraelskich wyróżnia jednak fakt odejścia przez nich od praktyk zmierzających do uzyskania stanów ekstazy przy pomocy muzyki, tańca lub środków odurzających. W czasach ST zjawisko profetyzmu było bardzo rozpowszechnione, a nawet zinstytucjonalizowane. Władcy mieli swoich urzędowych proroków, istniały też całe grupy proroków (np. uczniowie Eliasza), a nawet szkoły prorockie. Największe znaczenie dla Izraela mieli prorocy charyzmatyczni, niezwiązani z żadną instytucją, niezależni od królów i od miejsc kultu. Ich charakterystyczną cechą był fakt powołania przez Boga i świadomość powierzonej im misji (np. Wj 7,1n, Jr 15,19). Zadaniem proroków było przekazywanie słów, które otrzymali od Boga. Głoszenie woli Bożej odbywało się ustnie, a księgi prorockie ST są późniejszym, w stosunku do działalności proroków, zapisem danego im objawienia. W okresie przesiedlenia babilońskiego teksty zapisanych objawień zaczęto łączyć w jeden zbiór nazwany *Prorocy*. W NT tytuł proroka odnoszony jest do Jana Chrzciciela i do samego Jezusa (np. J 6,14). Dar prorocтва jest również jednym z darów Ducha Świętego, wyrażającym się w objawianiu tajemnic, napominaniu, pocieszaniu i budowaniu wspólnoty (1Kor 12,28n).

PROZELICI – osoby przechodzące z jednej wiary czy religii na inną. W ST chodzi głównie o pogan nawróconych na judaizm. Wśród Żydów mieszkowało sporo ludności napływowej, której przysługiwało wiele praw na równi z Żydami. Jeżeli byli obrzezani, mogli nawet uczestniczyć w kulcie i obchodach żydowskich (Lb 15,15.30). W czasach NT prozelitom przyjmującym judaizm stawiano trzy konkretne wymagania: uznanie jedyne Boga, żydowskiego prawa i norm etycznych, a także obowiązkowe obrzezanie mężczyzn.

PRZEBŁAGALNA OFIARA – system ofiarniczy w świątyni jerozolimskiej rozróżniał dwa rodzaje ofiar przebłagalnych (Kpł 4–7): ofiarę za grzech (hebr. *chattat*) oraz ofiarę wynagradzającą (hebr. *aszam*). To rozróżnienie terminologiczne nie jest jednak ściśle przestrzegane w Biblii hebrajskiej. Nie ma też osobnych rytów odróżniających procedury składania obu ofiar ani wykazów sytuacji, w których należy składać taką czy inną ofiarę (Kpł 7,7). Ofierze przebłagalnej towarzyszyło przekonanie, że grzech popełniony względem Boga burzy relację z Nim. To samo dotyczyło relacji z bliźnim. Grzech domaga się więc odpowiedniego zadośćuczynienia, aby odnowić zachwiane więzi. Ofiara przebłagalna była ofiarą krwawą ze zwierząt (głównie z baranka) i wiązała się z uczcą biesiadną. W odróżnieniu od ofiary całopalnej na ołtarzu spalano tylko tłuszcz zwierzęcia, pozostałe mięso i kości stawały się własnością kapłana, który dokonywał obrzędu pokropienia krwią, albo też były one usuwane poza obóz (Kpł 4,11). Wydaje się, że ofiara przebłagalna, o charakterze bardziej publicznym, miała przebłagać za nieumyślne przestępstwo wobec drugiego człowieka, natomiast ofiara wynagradzająca miała być zadośćuczynieniem względem Boga.

PRZEKLEŃSTWO – przeciwieństwo błogosławieństwa. Polegało ono na przepowiadaniu lub życzeniu złego losu komuś albo czemuś. Biblijny jęz. hebr. na określenie rzeczywistości przekleństwa posługuje się wieloma słowami (błogosławieństwo określane jest przy pomocy jednego tylko rdzenia hebr. – *barach*). Hebr. rdzeń *kalal* oznacza znieważanie kogoś i dotyczy nie tylko obrazy słownej, wyrażającej się brakiem szacunku lub poniżaniem kogoś, lecz także wszelkiego rodzaju szkód materialnych. Adresem takiego przekleństwa może być również Bóg (np. Kpł 24,15; 1Sm 3,13), którego na swój sposób przeklina się, nie respektując ustanowionych przez Niego zasad etycznych. Kolejny hebr. rdzeń – *arar* najczęściej występuje w formułach przekleństw wypowiedzianych przez osobę stojącą wyżej w hierarchii religijnej i społecznej niż

osoba przeklinana. Formuły takie zaczynają się najczęściej od słów: *Przeklęty kto...* (np. Pwt 27,15-25; 28,16-19). Tego rodzaju przekleństwo było środkiem pedagogicznym służącym utrzymaniu określonych przez władzę norm życia społecznego. Wypowiedzenie nad kimś takiego przekleństwa było reakcją na jawne pogwałcenie przez niego obowiązujących norm i wiązało się z wykluczeniem go ze społeczności przez nałożenie na niego oficjalnej klątwy. Kolejny rdzeń hebr. – *ala* stosowano w przekleństwach i złorzeczeniach zapowiadających nieszczęście dla tego, kto pogwałcił słuszne prawo innych do posiadania jakichś rzeczy. Przekleństwo można było wypowiedzieć nad potencjalnym złodziejem (np. Sdz 17,2; Prz 29,24), którego ma spotkać nieszczęście, jeśli dopuści się kradzieży przedmiotu obłożonego klątwą. Wypełnienie się przekleństwa wypowiadanego nad osobą już wcześniej o coś oskarżoną było potwierdzeniem jej winy (np. Lb 5,21-28; 1Krl 8,31). Przekleństwami obwarowane były umowy zawierane przez ludzi, w których przewidywano warunkowe sankcje za niedochowanie złożonych obietnic. Również w ramach przymierza między Bogiem a Izraelem przewidziana była cała lista nieszczęść i grózb, które miały spotkać Izraelitów w przypadku sprzeniewierzenia się przez nich zobowiązaniom wynikającym z przymierza (Kpł 26,14nn; Pwt 28,15nn). Zob. **BŁOGOSŁAWIEŃSTWO**.

PRZYKAZANIE – żądanie wyrażone przez słowo mówione lub na piśmie. Termin ten odnosi się niekiedy w Piśmie Świętym do relacji międzyludzkich, np. może wyrażać żądanie rodzica względem dziecka (Jr 35,14; Prz 6,20) lub króla wobec poddanych (2Krl 18,36). Zasadniczo ma jednak znaczenie teologiczne i określa wymagania wynikające z przymierza zawartego na Synaju między Bogiem a Jego ludem. Terminem *przykazanie* określa się przede wszystkim polecenia zawarte w Dekalogu (Wj 20,1-17; Pwt 5,6-21). W sensie szerszym odnosi się on do różnego rodzaju regulacji prawnych, etycznych i kulturowych, wynikających z Dekalogu, które zawarte są w *Pięcioksięgu* (Wj 20,22n; 25 – 31; 35 – 40; Kpł 17 – 26; Pwt 12 – 26). Przykazania nie są narzuconym przez Boga bezdusznym prawem, lecz stanowią konsekwencję zbawczych dzieł Boga dokonanych w historii Izraela (wybranie, wyzwolenie z Egiptu, zawarcie przymierza). Są również przejawem odpowiedzialności Boga za swój lud, do którego ma On wyłączne prawo. Odpowiedzią człowieka na Boże przykazania ma być ich przestrzeganie (Kpł 26,3), ponieważ są one dla człowieka *rozkoszą i przedmiotem miłości* (Ps 119,47.127.143), a także w skuteczny sposób przygotowują go na

przyjęcie zbawienia. Sankcją za lekceważenie przykazań jest przekleństwo (Kpł 26,14nn; Pwt 27,15-26). Jezus nie odrzucił przykazań ST, lecz je zaktualizował i uczynił jeszcze bardziej radykalnymi, przez postawienie na pierwszym miejscu przykazania miłości Boga i bliźniego (np. Mt 22,35-40). Zob. **PRZKLEŃSTWO**.

PRZYMIERZE – rodzaj umowy, gwarantującej porządek i ustalającej prawa i obowiązki stron zawierających układ. Termin ten odnosi się nie tylko do relacji międzyludzkich czy międzynarodowych, ale także używa się go w odniesieniu do relacji między Bogiem a ludźmi. Jest to kluczowe pojęcie dla teologii ST i historii narodu wybranego. ST wymienia kilka przymierzy, które Bóg zawierał z ludźmi: z Noem (Rdz 9), z Abrahamem (Rdz 15 i 17), z ludem izraelskim na Synaju (Wj 19nn), z Dawidem (2Sm 7) oraz przymierze nazwane kapłańskim (Lb 18,19). Na Synaju zostało zawarte najważniejsze z nich, na mocy którego Izrael otrzymał prawa i zobowiązał się do wierności Bogu. Inicjatorem każdego przymierza był Bóg, który w ten sposób wyraził swoją miłość i łaskę wobec ludzi. Zewnętrznym znakiem przymierza Izraela z Bogiem było obrzezanie. Obchodzono także Święto Odnowienia Przymierza. Nagminne łamanie przymierza przez członków ludu Bożego doprowadziło do konieczności zawarcia Nowego Przymierza (Jr 31,31-33). To ostateczne przymierze Bóg zawarł z wszystkimi ludźmi przez swojego Syna Jezusa Chrystusa. Nowe Przymierze nie opiera się już na przepisach prawa, ale ma swoje źródło w Duchu (2Kor 3,6; por. J 4,23n). Wierność temu przymierzowi jest możliwa dzięki ofierze Chrystusa i Jego żywej obecności pośród tych, którzy w Niego uwierzyli. Zob. **OBRZEZANIE, PRZYKAZANIE**.

PRZYPowieść (gr. *parabole* – ‘porównanie’, ‘zestawienie’) – krótkie opowiadanie o podwójnym znaczeniu (dosłownym i przenośnym), oparte na trzech podstawowych zasadach: narracji, metaforze oraz zwięzłości. Pierwszą warstwę znaczeniową tworzą treści, które w jakiś sposób odnoszą się do życia słuchaczy. Przedstawiana historia ma ich sprostokować do zinterpretowania – poprzez porównanie – treści przypowieści w kontekście własnego życia i do wyciągnięcia wniosków natury dydaktyczno-religijnej. Także prorocy ST posługiwali się przypowieściami, zarówno w celu ukazania ludzkich błędów (Iz 5,18; Oz 4,16), jak i dla przekazania Bożej obietnicy (Iz 11,6-9; Jr 31,21). Spotykamy je również w księgach historycznych ST (Sdz 9,8-15; 2Sm 12,1-4). Próby systematyzacji przypowieści Jezusa pod względem formalnym nie są do końca zadowalające.

Najbardziej przekonujący wydaje się podział na trzy rodzaje. Pierwszy tworzą tzw. przypowieści właściwe, w których przedstawienie konkretnej sytuacji z życia codziennego ma wyrazić rzeczywistość religijną (np. przypowieść o ziarnku gorczycy – Mt 13,31n lub zaginionej owcy – Łk 15,1-7). Drugi rodzaj stanowi parabola, w której opowiadana historia jest tak nietypowa, że słuchacze mogą wątpić, czy rzeczywiście zaistniała (np. przypowieść o dziecięciu pannach – Mt 25,1-13). Ostatni typ przypowieści to tzw. opowiadanie paradygmatyczne, gdzie nie ma przeniesienia znaczenia z jednej rzeczywistości na drugą, lecz następuje zilustrowanie pewnej idei religijno-moralnej za pomocą jakiegoś szczególnego przypadku (np. przypowieść o faryzeuszu i celniku – Łk 18,9-14). Interpretując teksty biblijne, należy zwrócić uwagę na różnice gatunkowe między przypowieścią a alegorią. W przypadku alegorii każdy element opowiadania ma odrębne odniesienia symboliczne, przypowieść natomiast ma tylko jedno, bardzo czytelne odniesienie religijne oparte na zestawieniu porównawczym.

RESZTA, RESZTA IZRAELA – pojęcie biblijne odnoszące się do tej części narodu wybranego, która dochowała wierności Bogu i dzięki temu zostanie uchroniona od kary Bożej. W ciągu dziejów znaczenie tego pojęcia bardzo się zmieniało. Dla proroków działających przed przesiedleniem Izraelitów do Babilonii, które nastąpiło w 586 r. przed Chr., *reszta* byli ci, którzy przeżyli najazdy wrogów, a także ci, którzy ocaleją na końcu czasów (Mi 4,6nn). Dla proroków nauczających po przesiedleniu *reszta* byli ci, którzy mieli wrócić do ojczyzny. Z czasem pojęcie to nabrało coraz bardziej teologicznego wymiaru i odnoszono je do tych, którzy zostaną odkupieni (So 3,11-20). W NT *reszta*, która na mocy ofiary Jezusa uniknie kary za grzechy, jest wspólnota wierzących – Kościół (Rz 11,5).

RODOWÓD – katalog nazywany często genealogią, zawierający informacje o kolejnych członkach danej rodziny lub rodu. W rodowodach podaje się imię osoby, czas i miejsce narodzin, ewentualne małżeństwo, potomstwo, długość życia. W Piśmie Świętym występują dwa zasadnicze typy rodowodów: 1) linearne – podające dane o głowach rodzin, zaczynając od założyciela do ostatniego lub aktualnie żyjącego członka; 2) rozgałęzione – ukazujące rozwój klanu wywodzącego się od synów jednego przodka. W ST zamieszczono ok. 24 rodowodów (np. od Adama do Noego – Rdz 5,1-32; potomków Jakuba – Rdz 46,8-27; potomków Lewiego – Wj 6,16-25; czy najbardziej szczegółowy rodowód, od Adama do Saula – 1Krn 1,1 – 9,44). Celem rodo-

wodów jest określenie pochodzenia, a zarazem tożsamości danej osoby. Najstarsze teksty ST przejawiają małe zainteresowanie tego typu informacjami. Jeżeli już są one podawane, to przede wszystkim dla ukazania różnic etnicznych i kulturowych. Impuls do zainteresowania w Izraelu rodowodami dała reforma religijna zapoczątkowana przez króla Jozjasza (VII w. przed Chr.). Kolejne nasilenie tego trendu nastąpiło po powrocie z wygnania babilońskiego w 538 r. przed Chr. (np. Ezd 2,59-63). Obie te fazy inspirowane były ideą zachowania czystości etnicznej i oddzielenia się od tego, co obce (np. Pwt 7,1-4; Ne 13,23-28). Szczególną wagę przykładano do rodowodów kapłańskich, dokumentujących pochodzenie danego kapłana od Lewiego (np. Rdz 46,11; Wj 6,16-25; Lb 3,17-39), gdyż od tego zależała ważność sprawowanego kultu. Podobne znaczenie miały rodowody królewskie, z których najważniejszy był rodowód potomków Dawida, ponieważ wierzone, że z jego rodu będzie pochodził Mesjasz (Ps 89,3-5; Iz 11,1-5). W NT znajdują się tylko dwa rodowody, które dotyczą Jezusa (Mt 1,1-17; Łk 3,23-38). Celem ich jest ukazanie, że w Jezusie wypełniają się zapowiedzi mesjańskie ST.

ROK JUBILEUSZOWY – rok odpoczynku i szczególnej łaski, obchodzony co pięćdziesiąt lat (Kpł 25,8-17), po siedmiu cyklach tzw. lat szabatowych (Kpł 25,1-7). Jego nastanie ogłaszano w Dzień Przebłagania dźwiękiem rogu (hebr. *jobel* – 'róg', od tego słowa pochodzi termin jubileusz). W roku jubileuszowym obowiązywały takie same prawa, jak w roku szabatowym. Opierały się one na przekonaniu, że całe stworzenie jest własnością Boga i człowiek w używaniu dóbr ziemskich musi przestrzegać praw Bożych. Dlatego stało się zwyczajem, że w latach szabatowych i jubileuszowych ziemia nie była uprawiana, aby jej nie wyjaławiać, a plon z tego, co na niej wyrosło, należało zostawić dla ludzi ubogich i dla dzikich zwierząt (Wj 23,10n; Kpł 25,1-7). Ponadto wierzyciele byli zobowiązani darować wszelkie długi (Pwt 15,2), co miało służyć przywróceniu sprawiedliwości i równości społecznej. Niewolnicy mogli odzyskiwać wolność (Kpł 25,39-54). Wszelka własność ziemską wracała do swoich pierwotnych właścicieli (Kpł 25,13-34; 27,16-24). Istnieją poważne wątpliwości, czy rok jubileuszowy był kiedykolwiek obchodzony w taki sposób, jak opisuje go Biblia, czy była to tylko utopijna idea Izraelitów, którzy powrócili z wygnania babilońskiego. Jako argument podaje się fakt, że rok jubileuszowy następowałby bezpośrednio po roku szabatowym, co w praktyce oznaczałoby obchodzenie niemal identycznego święta przez dwa kolejne lata. Prawdopodobnie

więc po powrocie z wygnania siódmy z kolei rok szabatowy traktowano jako rok jubileuszowy.

ROZWÓD – zob. **DOKUMENT ROZWODU**.

RÓD – społeczna jednostka organizacyjna, oparta na więzach krwi. Rody łączyły się w większe grupy zwane plemionami lub szczepami, odwołującymi się do wspólnego przodka (np. 1Sm 10,21). Ród jest pojęciem szerszym niż rodzina rozumiana jako wspólnota zamieszkania. Poszczególne rodziny izraelskie łączyły się w rody, na czele których stała jedna osoba (np. Lb 36,1). Przynależność do danego rodu pociągała za sobą konieczność akceptacji tej samej tradycji religijnej, czyli wyznawanie wiary w Boga swoich przodków (np. Rdz 26,24).

RÓG – jęz. hebr. dysponuje kilkoma terminami, które w jęz. pol. oddaje się jako róg: *sofar* – instrument muzyczny wykonany z rogu barana; *keren* – róg zwierzęcy; *jobel* – róg barani. *Sofar* to instrument muzyczny, wykonywany z rogu baraniego, a później z metalu. Najpierw służył tylko do celów religijnych, używano go przy składaniu ofiar w świątyni, inaugurowano nim uroczystości religijne, nawoływano do pokuty i nawrócenia (Kpł 25,9). Według zapowiedzi proroka Joela, dźwięk rogu miał ogłosić nadejście Dnia Pana (Jl 2,1). Rzecznik *keren* określa nie tylko róg zwierzęcy, lecz także każdy z czterech rogów umieszczonych na ołtarzu w świątyni jerozolimskiej (np. Wj 27,2). Taka konstrukcja ołtarza była powszechna na starożytnym Bliskim Wschodzie. Rogi prawdopodobnie były symbolem obecności i mocy Boga. Podczas składania krwawych ofiar kapłan skrapiał je krwią, co mogło oznaczać oddawanie czci Bogu – dawcy życia (np. Kpł 4,7). Uchwycenie się rogów ołtarza dawało azyl ściganym przestępcom (np. 1Krl 1,50). Słowo *keren* może oznaczać również naczynie wykonane z rogu baraniego, w którym przechowywano olej używany do namaszczenia królów (1Sm 16,1,13; 1Krl 1,39). W Biblii słowo *róg* występuje także w znaczeniu symbolicznym jako znak siły (np. Pwt 33,17) lub zwycięskiego króla (1Krl 22,11). W NT słowo *róg* pojawia się w *Apokalipisie św. Jana*, gdzie jest symbolem nadprzyrodzonej mocy (np. Ap 5,6; 12,3).

SADUCEUSZE – stronnictwo polityczne i religijne w Izraelu, prawdopodobnie wywodzące się od zwolenników Sadoka, kapłana z czasów Dawida. Do grupy tej należeli zazwyczaj kapłani oraz przedstawiciele arystokracji. Nie uznawali zmartwychwstania ciał, istnienia aniołów ani żadnego przejawu opatrności czy przeznaczenia (Mt 22,23). Mieli duży wpływ na życie społeczno-polityczne Izraela. Posiadali liczną reprezentację w Wysokiej Radzie,

gdzie stanowili opozycję wobec faryzeuszów. Po zburzeniu świątyni w 70 r. po Chr. stronnictwo to praktycznie przestało istnieć. Zob. **FARYZEUSZE**.

SAMARIA, SAMARYTANIE – miasto oraz górzysty region w środkowej Palestynie, który bierze swoją nazwę od miasta Samaria, wzniesionego w IX w. przed Chr. przez króla Omriego, który uczynił z niej stolicę Królestwa północnego (Izraela). Miało ono duże znaczenie strategiczne, ponieważ było usytuowane na wysokim wzgórzu, z dala od głównych dróg i umożliwiało łatwy dostęp do Jerozolimy, Megiddo, dolin Jezreel i Jordanu, a także do doliny nadmorskiej. Samaria pozostała stolicą Królestwa północnego do końca jego istnienia, czyli do roku 722 przed Chr., kiedy to zostało zdobyte przez Asyryjczyków. Pojawiło się tam wówczas wielu kolonistów mezopotamskich, którzy wymieszali się z rdzenną ludnością żydowską, tworząc specyficzną społeczność etniczną. Do ostrego konfliktu między Samarytanami a Żydami doszło po powrocie z przesiedlenia babilońskiego, kiedy Żydzi odrzucili ofertę pomocy Samarytan przy odbudowie świątyni. Powodem tej odmowy był fakt, że Samarytanie, z racji mocnych wpływów pogańskich, uważani byli przez Żydów za nieczystych. Wybudowali więc własne centrum kultu ze świątynią na górze Garizim i w ten sposób utworzyli odrębną społeczność religijną. Mimo wspólnego dziedzictwa historycznego Żydzi uważali ich za pogan, a ich kult za niezgodny z prawem. Samarytanie przestrzegali dokładnie Prawa Mojżeszowego, zachowywali ściśle monoteizm, ale za księgi święte uważali tylko *Pięcioksiąg*, odrzucając późniejszą tradycję żydowską, którą uznali za heretycką. W czasach NT miasto Samaria zostało odbudowane przez Heroda Wielkiego i na cześć cesarza Augusta nazwano je Sebeste. Jezus kilkakrotnie przemierzał okolicę Samarii (np. Łk 17,11; J 4,5,39). Na tych terenach Ewangelię głosili Filip, Piotr i Jan (Dz 8,1-25). Zob. **IZRAEL**.

SĄD BOŻY – określenie wskazujące na to, że w historii zbawienia przewidziane jest rozliczenie ludzi z ich wierności Bogu i Jego przykazaniom. Według autorów ST będzie to konsekwencja przymierza zawartego między Bogiem i Izraelem. Świadcami na sądzie Bożym będą niebo i ziemia (Iz 1,2). Karą za niedotrzymanie warunków przymierza ma być nieszczęście, które spadnie na cały naród. W niektórych tekstach prorockich jest mowa o odpowiedzialności zbiorowej za grzechy narodu. Prorok Ezechiel jednak wyraźnie wskazuje na indywidualną odpowiedzialność człowieka przed Bogiem za popełnione czyny (Ez 18). W późniejszej myśli żydowskiej

wpracowano pogląd, że człowiek już za życia otrzymuje częściową odpłatę za wyrządzone zło, która zostanie dopełniona w dniu Sądu Ostatecznego. Kryterium Bożego sądu będą dobre uczynki, na podstawie których uzna On człowieka za usprawiedliwionego lub potępionego. Sąd Boży łączy się z rzeczywistością gniewu Bożego, czyli reakcją Boga na pogwałcenie przez człowieka Jego praw. Pełnia Bożego gniewu ma się jednak ujawnić dopiero w dniu ostatecznego sądu nad światem. Autorzy NT nawiązują do starotestamentowych idei dotyczących Bożego sądu nad światem i je rozwijają. Według pism NT władza sędziowska została przekazana posłanemu przez Boga Chrystusowi (J 5,22.27), który każdego człowieka będzie sądził na podstawie wypełnienia przez niego przykazania miłości Boga i bliźniego (np. Mt 22,36-40; J 13,34; 15,12; 1J 3,23). Sąd ten odbędzie się w momencie Paruzji, czyli powtórnego przyjścia Chrystusa na ziemię (np. Mt 25,31; J 16,16nn; Dz 1,11; 1Kor 11,26; 15,23nn; Hbr 9,28; 10,37; 1J 2,28). Apostoł Paweł wzywa chrześcijan do tego, aby nie osądzali się wzajemnie, ale sąd zostawili Bogu, który jako jedyny zna rzeczywiste intencje i możliwości każdego człowieka i może go ocenić w prawdzie i miłosierdziu (1Kor 4,5). Zob. **GNIEW BOŻY, KARA BOŻA, SĄD OSTATECZNY**.

SĄD OSTATECZNY – w myśli ST dojrzało przekonanie o tym, że każdy dobry czyn człowieka zostanie przez Boga nagrodzony, a każdy zły ukarany. Autorzy biblijni łączą to nauczanie z ideą dnia sądu, dnia ostatecznego, Dnia Pana, dnia gniewu itp. Ta wielość określeń świadczy o braku pewności i zróżnicowaniu tradycji, w których dojrzały poglądy na temat Sądu Ostatecznego. Według autorów ST, Boga, jako Stwórcy świata, przysługuje władza sędziowska nad stworzeniem. Dotyczy ona całej ziemi (np. Rdz 18,25; Ps 9,7-9), poszczególnych narodów (np. Sdz 11,27), jak i pojedynczych ludzi (np. Rdz 16,5). Sąd Boga nad światem ma się odbyć w czasie historycznym. Ma to być sąd uniwersalny obejmujący zarówno Izraela, jak i wszystkie narody. Wierzone, że na Sądzie Ostatecznym umarli powstaną do życia (np. Ez 37,1-14; Dn 12,1-3), a nagrodą za sprawiedliwe życie będzie wieczne szczęście. Bezbożnych natomiast czeka potępienie (np. Iz 66,24). W literaturze żydowskiej, która powstała pomiędzy ST a NT, idei Sądu Ostatecznego towarzyszą wyraźne wzmianki o zmartwychwstaniu (np. Hen 22,4; 4Ezd 7,32). Liczne teksty NT zawierają rozwiniętą naukę o Sądzie Ostatecznym, podaną najczęściej przy pomocy języka właściwego apokaliptyce żydowskiej tamtego czasu. W tekstach

tych zwrócono uwagę na to, że Sąd Ostateczny nastąpi nagle i nie da się go przewidzieć (np. Mt 24,42.44). Ma się on łączyć z powtórным przyjściem na ziemię Syna Człowieczego, który założy na ziemi królestwo Boże (np. 1Tes 5,1-3; Jk 5,8n; 1P 4,5). Niektórzy autorzy NT uważali, że sąd Boży nad człowiekiem odbywa się bezpośrednio po jego śmierci (np. Łk 16,1-9; Hbr 9,27). Podane w Ewangelii nauczanie Jezusa na temat Sądu Ostatecznego łączy się nierozdzielnie z Jego wezwaniem do pokuty i nawrócenia. Sąd ten ma mieć charakter indywidualny, a jego kryterium będą ludzkie uczynki (Mt 25,31-46). Według *Ewangelii św. Jana* sąd ma mieć nie tylko wymiar przyszły (J 5,28n; 12,48), lecz dokonuje się również w teraźniejszości (J 9,39; 12,31). Tematykę Bożego sądu na końcu czasów podejmuje także Paweł Apostoł. Uważa on, że sąd ten odbędzie się w Dniu Pana, który nastąpi nagle (np. 1Tes 5,2-4). Bóg dokona sądu przez Jezusa Chrystusa, według kryteriów zawartych w Ewangelii (np. Rz 2,16). Zdaniem apostoła Pawła wierni wyznawcy Chrystusa, czyli święci, będą uczestniczyć w ostatecznym sądzie nad światem (1Kor 6,2). Zob. **GNIEW BOŻY, KARA BOŻA, SĄD BOŻY**.

SELA – słowo o nieustalonym do dziś pochodzeniu i znaczeniu, występujące w *Księdze Psalmów* i w miejscach cytujących psalmy w *Księdze Habakuka*. Najczęściej proponowane przez uczonych próby tłumaczenia tego terminu to: notacja muzyczna, pauza w czasie śpiewania, wskazówka dla chóru bądź muzyków akompaniujących do śpiewu psalmów.

SEPTUAGINTA (łac. 'siedemdziesiąt') – pierwsze kompletne tłumaczenie ST z języka hebrajskiego na grecki. Prace nad tym przekładem rozpoczęto w III w. przed Chr. w Aleksandrii. Według tzw. *Legandy Arysteasa* dokonano go 70 (lub 72) tłumaczy, dlatego powszechnie tłumaczenie to oznacza się rzymską liczbą LXX. Dzieło to podjęto z myślą o Żydach mieszkających poza granicami Izraela, którzy nie znali języka hebrajskiego. *Septuaginta* cieszyła się wielką powagą u Żydów aż do czasu, kiedy powszechnie zaczęli się nią posługiwać chrześcijanie. Prawdopodobnie znajdowała się wśród rękopisów Biblioteki Aleksandryjskiej. Większość cytatów ze ST, zamieszczonych w NT, przejęto właśnie z *Septuaginty*. Zob. **WULGATA**.

SERCE – w Piśmie Świętym oznacza najczęściej siedlisko myśli (Iz 6,10; Mk 7,21-23). Uważano je również za ośrodek uczuć, namiętności, nastrojów, emocji. Z nim wiązano różne stany psychiczne człowieka,

np. radość (Pwt 28,47), smutek (Ps 13,3), miłość (Flp 1,7). Serce wypełnione pychą prowadzi do przyjmowania postaw sprzeciwiających się Bogu (Iz 6,10) i stoi w opozycji do serca Jezusa, które charakteryzuje się pokorą i łagodnością (Mt 11,29). Dzięki mądrymu sercu można odróżniać dobro od zła oraz roztropnie i sprawiedliwie rządzić (1Krl 3,12). Serce utożsamiane jest również z podstawowymi władzami człowieka: wolą i sumieniem (2Sm 24,10). To ono podejmuje decyzje (2Sm 7,21), stanowi centrum posłuszeństwa, świadomego działania i jako takie reprezentuje całą osobę. Jest miejscem spotkania człowieka ze słowem Bożym i dlatego w nim musi dokonać się nawrócenie (Ps 51,12). Zob. **NERKI**.

SĘDZIA, SĘDZIOWIE – określenie odnoszące się w ST do przywódców rodów poszczególnych plemion izraelskich po ich osiedleniu się w Kanaanie, a przed nastaniem monarchii. Działali mniej więcej w okresie od 1200 do 1000 r. przed Chr. Pełnili nie tylko funkcje sędziowskie, ale sprawowali faktyczną władzę nad plemionami. W *Księdze Sędziów* wymienia się sześciu tzw. wielkich sędziów, ukazując ich jako charyzmatycznych przywódców i wybawców Izraela, na których spoczywał duch Boży. Zaliczono do nich Deborę, Baraka, Otniela, Gedeona, Ehuda oraz Jeftego. W ich gronie nie znalazł się Samson, bohater walk z Filistynami, chociaż w księdze poświęcono mu aż cztery rozdziały (Sdz 13 – 16). Oprócz tego w *Księdze Sędziów* znajdujemy wzmianki o sześciu innych tzw. mniejszych sędziach, którzy nie byli postaciami charyzmatycznymi, lecz stali na straży przestrzegania prawa Bożego w powierzonych im plemionach. W Piśmie Świętym słowa *sędzia* używa się również w znaczeniu szerszym. Odnosi się ono np. do Mojżesza jako pośrednika przymierza między Bogiem i Jego ludem. Sędziami nazywano także królów oraz najwyższych urzędników państwowych. Uważano, że ich władza pochodzi od Boga, który jest sędzią świata (Rdz 18,25). Sposób postępowania sędziów regulowały specjalne kodeksy. Musieli oni odznaczać się przede wszystkim uczciwością i bezstronnością w wydawanych przez siebie orzeczeniach (np. Wj 23,1-9; Kpł 19,15n; Pwt 17,8-13).

SIOSTRA – zob. **BRAT**.

SŁUGA PANA – tytuł, który w Piśmie Świętym nadawany jest ludziom będącym w szczególnie bliskiej relacji z Bogiem, np. Abrahamowi (np. Rdz 26,24) czy Mojżeszowi (np. Wj 14,31). W szczególny sposób wiąże się on jednak z anonimową postacią z czterech pieśni proroka Izajasza (Iz 42,1-9;

49,1-7; 50,4-9; 52,13 – 53,12). Brak jasnego określenia, kto jest wspomnianym Sługą Pańskim, sprawia, że istnieje wiele interpretacji i domysłów, kogo faktycznie miał na myśli Izajasz. Żydzi widzieli w nim symbol idealnego Izraela, dzięki któremu przyjdzie na świat zbawienie, albo utożsamiali go z konkretnymi postaciami historycznymi. Tradycja chrześcijańska w prorocztwie Izajasza widzi zapowiedź cierpiącego Chrystusa, a postać Sługi Pańskiego identyfikuje z osobą Jezusa (Dz 3,13nn; 1P 2,22-25).

STADION – miara długości równa dziesięciu sążniom, czyli ok. 185 m. Tyle wynosiła długość bieżni na stadionie w starożytnej Olimpii.

STARSI, STARSZY (gr. *presbyteroi, presbyteros*) – w Piśmie Świętym termin odnoszący się do mężczyzn, którzy sprawowali funkcję przełożonych wspólnoty. W NT słowo to określa kierujących wspólnotami chrześcijańskimi, ustanowionych przez apostołów lub ich następców (Dz 11,30; 14,23). Urząd ten nawiązuje bardzo wyraźnie do tradycji żydowskiej (Lb 11,16n). Każda wspólnota chrześcijan miała swoich starszych. Apostoł Paweł, mając na uwadze dobro wspólnot i potrzebę zachowania w nich określonego porządku, ustanawiał w tym celu starszych (Dz 14,23), którzy przewodzili wspólnotom, rozstrzygali sporne kwestie i byli duchowymi przewodnikami wiernych. Niekiedy mianem starszych określano biskupów (Tt 1,5-9).

STELA – blok kamienny umieszczany w pozycji pionowej, w miejscach upamiętniających ważne wydarzenia. Bardzo często stele były opatrzone inskrypcją. Służyły one również celom religijnym, ponieważ upamiętniały kult oddawany bóstwu. Niekiedy pełniły funkcję kamienia wskazującego na miejsce pochówku zmarłego. Zwyczaj umieszczania stel znany był nie tylko na terenie Palestyny, lecz na całym Bliskim Wschodzie. Na terenie dzisiejszego Izraela znaleziono stele kananejskie i egipskie w takich miejscowościach, jak: Chasor, Bet-Szean, Tell Bajt Mirsim czy Deir el-Bala. Wiele stel hebrajskich odnaleziono w sanktuarium w Arad, ale nie widnieją na nich żadne inskrypcje. Z Samarii pochodzi fragment steli, na którym zachował się tylko jeden wyraz. Najbardziej znana z Ziemi Świętej jest tzw. *stela Meszy*, pochodząca z ok. 850 r. przed Chr. Znajdują się na niej inskrypcje sławiące zwycięstwo moabickiego króla Meszy nad Izraelem.

SYCHEM – starożytne miasto leżące ok. 70 km na północ od Jerozolimy. W XIX w. przed Chr. miało już fortyfikację i kompleks pałacowo-świątynny, które w ciągu wieków były przebudowywane i odnawiane. Przez Sychem przebiegał ważny szlak handlowy.

Tam zatrzymał się Abraham, gdy przybył z Charanu (Rdz 12,6). W pobliżu Sychem został pochowany Jakub (Rdz 49,29nn). Po podboju Kanaanu przez Izraelitów Sychem stało się dla nich ważnym ośrodkiem religijnym. W X w. przed Chr. miasto przez jakiś czas było stolicą Królestwa północnego (1Krl 12,25). W 722 r. przed Chr. Asyryjczycy zaatakowali Królestwo północne i zniszczyli Sychem. Ok. 350 r. przed Chr. miasto odbudowano i stało się ono głównym ośrodkiem Samarii. W niedalekiej odległości od niego, na górze Garizim, znajdowała się świątynia i centrum kultu Samarytan. W 107 r. przed Chr. prawdopodobnie Jan Hirkan zniszczył Sychem, którego już nigdy nie odbudowano.

SYDON – starożytny fenicki port handlowy położony na wąskiej równinie pomiędzy górami Libanu a Morzem Śródziemnym, 35 km na północ od Tyru; dzisiejsze Saida na terenie Libanu. W Piśmie Świętym Sydon jest nazywany pierworodnym synem Kanaanu (Rdz 10,15) oraz wielką metropolią (Joz 11,8). Uchodził za najznamienitsze miasto Fenicji (wspomina o nim Homer, IX/VIII w. przed Chr.). Jego hegemonia wyrażała się również w tym, że wszystkich mieszkańców Fenicji nazywano niekiedy Sydończykami (np. 1Krl 5,20; 16,31). Z czasem królestwo Sydonu utraciło swoje znaczenie na rzecz sąsiedniego Tyru. Na nowo odzyskało swoją pozycję w czasach perskich. Jezus tylko jeden raz udał się w okolice Tyru i Sydonu, gdzie uwolnił od złego ducha córkę Syrofenicjanki (Mk 7,24-30). Również apostoł Paweł zatrzymał się w Sydonie podczas swojej podróży z Cezarei do Rzymu (Dz 27,3). Zob. **FENICJA, TYR**.

SYJON – początkowo nazwa południowo-wschodniego wzgórza Jerozolimy, na którym stała, zdobyta przez Dawida, twierdza Jebusytów. Na cześć zwycięzcy miejsce to nazwano Miastem Dawida (2Sm 5,7). W Biblii określenie Syjon często ma sens metaforyczny. Występuje jako synonim całej Jerozolimy. Oznacza świętą górę, którą Bóg wybrał na swoje mieszkanie (Hbr 12,22). Prorocy widzieli w Syjonie miejsce, w którym dokona się zbawienie (Iz 2,2-4). W NT nazwa Syjon funkcjonuje jako synonim niebieskiego Jeruzalem (Hbr 12,22; Ap 14,1), czyli miejsca przebywania Boga i odkupionych przez Niego ludzi. Zob. **JEROZOLIMA**.

SYKL – miara wagi stosowana najczęściej w odniesieniu do metali szlachetnych i wynosząca ok. 11,4 g kruszcu (tzw. sykl lekki; niektórzy podają 8,33 g) lub 12,5 g kruszcu (tzw. sykl ciężki, niektórzy podają 16,6 g). Częściej posługiwano się syklem

lekkim. Z czasem sykl stał się jednostką monetarną bitą przez Żydów.

SYN BOŻY – tytuł biblijny, przysługujący wybrancom Boga, których obdarza On szczególnym upodobaniem. W ST tytuł ten odnosił się do aniołów (Hi 1,6), narodu wybranego (Wj 4,22; Pwt 14,1; Oz 2,1), przywódców Izraela (Ps 82,6). Mianem Syna Bożego określano również oczekiwanego Chrystusa, czyli Mesjasza (1Krn 17,13; Ps 2,7; 89,27). W NT Jezus został nazwany Synem Bożym i tylko On jest nim w sensie właściwym (Mt 4,3,6; 17,5; 26,63; Mk 3,11,17; 5,7; 15,39; Łk 4,41). Prawdę tę Jezus wielokrotnie objawiał w swoim nauczaniu (Mt 7,21; 11,27; 21,37; 22,42-46; 24,36; J 10,36; 20,17). Apostołowie Paweł i Jan, mówiąc o Jezusie jako Synu Bożym, wskazują na Jego odcieczne istnienie wraz z Bogiem. Jezus – Syn Boży – istniał jako Słowo, ma swój udział w dziele stworzenia i jest pośrednikiem objawienia i odkupienia.

SYN CZŁOWIECZY – biblijny zwrot stosowany na określenie człowieka (np. Ps 8,5; 144,3; Ez 2,1) lub całej ludzkości (Ps 4,3; Prz 8,31). W ST wyrażenie to jest używane dla podkreślenia dystansu między Bogiem a człowiekiem. W apokaliptyce żydowskiej oznaczało ono godność i stało się tytułem specjalnego pośrednika, który ukazuje się na końcu czasów. W *Księdze Daniela* jest mowa o przybywającym na obłokach Synu Człowieczym, który na wieki będzie panował nad ludźmi (Dn 7,13nn). W NT Jezus wielokrotnie nazywa siebie Synem Człowieczym. Wyowiedzi Jezusa, w których używa tego określenia w stosunku do własnej osoby, można podzielić na dwie grupy: kiedy mówi o godności przysługującej Synowi Człowieczemu, który ma władzę odpuszczania grzechów i jest Panem szabatu, oraz gdy mówi o sobie jako tym, który przyszedł, żeby służyć, który nie ma mieszkania, który będzie musiał cierpieć i zostanie zabity. Taki kontekst użycia tego zwrotu przez Jezusa sugeruje, że z jednej strony akcentował On w ten sposób swoje człowieczeństwo, a z drugiej objawiał swoje mesjańskie posłannictwo, przywołując znany Żydom obraz Syna Człowieczego jako sędziego, który ma przyjść na końcu czasów i zapanować nad wszystkim.

SYN DAWIDA – tytuł mesjański, odniesiony w NT do Jezusa. Jest to bezpośrednie nawiązanie do faktu, że w Jezusie wypełniło się proroctwo dane Dawidowi, iż z jego potomstwa będzie wywodził się Chrystus, doskonały i wieczny król Izraela (2Sm 7,11-16). Sam Jezus pozwalał, aby tak do Niego się zwracano (np. Mt 9,27; 21,9), choć w niektórych sytuacjach ukrywał swoją godność, aby uniknąć

utożsamienia Go z politycznym wyzwolicielem oczekiwanym przez Żydów (np. Mk 1,40-45+). Tytuł Syna Dawida odnosi do Jezusa również Kościół pierwotny (Rz 1,3n; 2Tm 2,8), podkreślając tym samym autentyzm Jego mesjańskiego posłannictwa. Ewangelista Mateusz zamieszcza rodowód Jezusa, potwierdzający Jego pochodzenie z rodu Dawida (Mt 1,1-17).

SYNAGOGA (gr. *synagoge* - 'zgromadzenie') - miejsce modlitewnych zgromadzeń Żydów. Geneza synagogi jest sprawą dyskusyjną. Jedni uważają, że od pierwszych lat obecności Izraelitów w Kananie istniały specjalne namioty lub budynki, które służyły celom modlitewnym. Ich zdaniem instytucja synagogi ukształtowała się na drodze powolnej ewolucji. Inni natomiast wiążą powstanie synagog z faktem zburzenia świątyni jerozolimskiej i deportacji Izraelitów do Babilonii (586 r. przed Chr.). Brak świątyni spowodował, że punkt ciężkości religii izraelskiej przesunął się z obchodów liturgicznych w świątyni na gromadzenie się w synagogach, aby czytać, studiować i rozważać Prawo. Wygnańcy, którzy powrócili z Babilonii do swojej ziemi, przynieśli ze sobą zwyczaje związane z synagogami (Ne 8,2; Ezd 8,15), które nawet po odbudowaniu świątyni jerozolimskiej stały się integralną częścią religii Izraela. Powstał również zwyczaj, że gdziekolwiek istniała żydowska diaspora, tam wznoszono synagogę. Pod względem architektonicznym synagogi wpisywały się w lokalną zabudowę. Najczęściej były to budynki wzniesione na planie prostokąta, posiadające trzy nawy i zwrócone w kierunku Jerozolimy. Z czasem terminem *synagoga* zaczęto określać nie tylko sam budynek, lecz także gromadzącą się w nim wspólnotę modlących się ludzi. Celebracje w synagogach miały wspólne elementy: rozpoczęcie liturgii o tym samym czasie co w świątyni; odmawianie tych samych, przewidzianych na daną okoliczność modlitw; odczytywanie tych samych, ustalonych wcześniej fragmentów Pisma Świętego; homilie. Do ważności modlitwy potrzebna była obecność dziesięciu mężczyzn. Synagogi służyły jako miejsca rozstrzygania sporów pomiędzy członkami wspólnoty. W nich zazwyczaj mieściła się szkoła dla dzieci członków wspólnoty. Synagogi integrowały więc żydowską wspólnotę lokalną. Początek publicznej działalności Jezusa wiąże się z Jego uczestnictwem w liturgiach synagogałnych. W synagogach Jezus nauczał i uzdrowiał (np. Łk 4,16-37). Misyjna działalność apostołów, zwłaszcza Pawła, w pierwszej kolejności ukierunkowana była na żydowskie synagogi gęsto rozsiane po terenie Cesarstwa Rzymskiego.

SYNAJ - półwysep o kształcie odwróconego trójkąta, stanowiący pomost między Afryką i Azją, położony pomiędzy Kanałem Sueskim a Zatoką Akaba. Dominuje tam klimat pustynny z nikłą ilością opadów. Obszar ten mimo niekorzystnych warunków jest zamieszkały przez ludzi od trzydziestu tysięcy lat. Przecinały go liczne trakty, którymi przemieszczały się grupy etniczne, armie i rzesze kupców. Na Synaju znajduje się góra nosząca tę samą nazwę, na której Mojżesz otrzymał od Boga Prawo (Wj 31,18). Góra ta nosi również nazwę Horeb (np. Pwt 1,2). Jako miejsce objawienia się Boga człowiekowi, stała się ona miejscem świętym i symbolem Bożej opieki (Ps 68,9). Apostoł Paweł, pokazując różnice między Starym a Nowym Przymierzem, odwołuje się do Synaju jako symbolu starego porządku (Ga 4,24n). Zob. **PRZYMIERZE**.

SZABAT - ostatni dzień tygodnia, świętowany przez Żydów jako dzień przeznaczony na modlitwę i odpoczynek. Tradycja świętowania szabatu jest zakorzeniona w biblijnym opisie stwarzania świata (Rdz 2,1-3), według którego Bóg w siódmym dniu po zakończonym dziele przestał pracować, a następnie pobłogosławił ten dzień i ustanowił go świętym. Od początków istnienia biblijnego Izraela szabat stanowił centrum żydowskich praktyk religijnych. Żydowskie prawodawstwo bardzo ściśle obwarowało ten dzień stosownymi normami, które dokładnie wyjaśniały, jak należy go świętować i od jakich prac bezwzględnie należy się powstrzymać (Pwt 5,12-15). Szabat był dniem radości oraz znakiem jedności między Bogiem a ludem Izraela. Jego zachowywanie stanowiło jeden z czynników umacniających narodową i religijną tożsamość Żydów.

SZATAN - zob. **DIABEŁ**.

ŚWIĄTYNIA - budowla wzniesiona w Jerozolimie, w której złożono Arkę Przymierza, symbol obecności Boga pośród ludu izraelskiego. Stanowiła centrum życia religijnego i społecznego Izraela od czasów monarchii (X w. przed Chr.) aż do jej ostatecznego zburzenia w 70 r. po Chr. Po raz pierwszy zbudowano ją w ok. 960 r. przed Chr., za panowania Salomona (965-926 przed Chr.) na wzgórzu Moria w Jerozolimie, na którym Abraham miał złożyć ofiarę ze swojego syna Izaaka. Ta świątynia została zburzona przez Babilończyków w 586 r. przed Chr. Odbudowano ją po powrocie z przesiedlenia babilońskiego (ok. 520 przed Chr.), ale nie było już w niej Arki Przymierza, zabranej prawdopodobnie przez Babilończyków. Drugą rekonstrukcję przeprowadził Herod Wielki, który w ramach prowadzonych z ogromnym rozmachem prac architektonicznych

przywrócił jej dawną świetność. Kilka lat po zakończeniu odbudowy, Rzymianie, tłumiąc żydowskie powstanie w 70 r. po Chr., spalili doszczętnie świątynne budynki. Według opisu z 1Krl 6 – 9, świątynię zbudowano na planie prostokąta o wymiarach ok. 27 m na 9 m i podzielono na trzy części: przedsionek, nawę główną, zwaną miejscem świętym, i wydzielone zasłonami miejsce najświętsze, w którym przechowywano Arkę Przymierza. Świątynia była oddzielona dziedzińcem od pałacu królewskiego, a cały kompleks budynków usytuowano na wielkim placu otoczonym murem. Przed świątynią stał wielki ołtarz ofiarny. Jej wnętrze wyłożone było drewnem cedrowym pokrytym złotem. Umieszczono tam złoty ołtarz, dziesięć złotych świeczników i sprzęty liturgiczne. Do wnętrza świątyni mogli wchodzić tylko wybrani, a do miejsca najświętszego wyłącznie najwyższy kapłan, raz w roku. Na terenie świątynnym składano codzienne ofiary całopalenia i kadzenia. Każdy Żyd przynajmniej raz w roku miał obowiązek odbyć pielgrzymkę do świątyni. Jezus aprobował świątynne praktyki, sam w nich uczestniczył, ale potępiał przesadny formalizm (Łk 22,50) i zapowiedział jej zniszczenie (Mt 23,38n). Zob. **ARKA PRZYMIERZA, MIEJSCE NAJŚWIĘTSZE, MIEJSCE ŚWIĘTE, MIESZKANIE**.

ŚWIĘCI – osoby wyróżniające się szczególną więzią z Bogiem. W ST termin ten ma podwójne znaczenie. Świętymi są ci, którzy dochowują wierności przymierzu i są związani z Bogiem relacją miłości (Ps 31,24), a także ci, którzy są przeznaczeni na wyłączną służbę Bogu i przez to oddzieleni od reszty społeczności (Dn 7,27). W NT terminem tym określa się chrześcijan, którzy dzięki wierze w Chrystusa są oddzieleni od pogan (1Kor 6,2). Apostoł Paweł mówi tak o wszystkich członkach wspólnot chrześcijańskich, które odwiedza i do których wysłał listy (np. Flp 4,22).

ŚWIĘTE MIESZKANIE – zob. **MIESZKANIE**.

ŚWIĘTO NAMIENTÓW (hebr. *Sukkot*) – jedno z trzech najważniejszych świąt żydowskich, związanych ze zwyczajem pielgrzymowania do Jerozolimy. Jego obchody odbywały się jesienią i trwały osiem dni. Święto Namientów było radosnym dziękczynieniem za zbiory zboża i winogron. Podstawowym rytuałem tego święta było nakazane przez Boga mieszkanie w szałasach (Ne 8,13-18). W ten sposób nawiązywano do wędrówki przez pustynię i przypomniano o nieustannie towarzyszącej Izraelowi opiece Boga. W czasie tej uroczystości miało miejsce poświęcenie świątyni Salomona (1Krl 8). Co siedem

lat, w ramach obchodów Święta Namientów, publicznie odczytywano Prawo. W judaizmie panowało też przekonanie, że w przyszłości właśnie podczas tego święta w Jerozolimie zbiorą się wszystkie narody, aby wielbić Boga (Za 14,16).

ŚWIĘTO PRZAŚNIKÓW – zob. **PASCHA**.

ŚWIĘTO PRZEBŁAGANIA (hebr. *Jom Kippur* – 'Dzień Przeblągania' lub 'Dzień Pojednania') – jedno z najważniejszych świąt w kalendarzu religijnym Izraela, wprowadzone do niego po przesiedleniu babilońskim (586 r. przed Chr.). Obchodzone jest na początku roku – dziesiątego dnia miesiąca Tiszri (pierwszy miesiąc roku, przełom września i października). Przepisy dotyczące sposobu świętowania Dnia Przeblągania oraz jego teologiczne uzasadnienie znajdują się w Kpł 16,1-34; 23,26-32; Lb 29,7-11. Teksty te pochodzą z tradycji kapłańskiej i powstały po powrocie z wygnania babilońskiego (538 r. przed Chr.). Ustanowienie tego święta przypisywano Mojżeszowi, który otrzymał od Boga stosowne polecenie odnośnie do jego przebiegu. Obrzędy liturgiczne wykonywane corocznie w świątyni jerozolimskiej, w tym wolnym od pracy dniu, miały być wyrazem postu i pokuty narodu wybranego, aby wyjednać przebaczenie za grzechy kapłanów i ludu oraz usunąć nieczystości ze świątyni i z ołtarza (Kpł 16). Za grzechy kapłanów składano Bogu krwawą ofiarę przeblagalną z cielca i barana. Za grzechy ludu ofiarowany był baran oraz dwa kozły, z których jednego pozostawiano przy życiu. W tym dniu, jedynym w roku, najwyższy kapłan wchodził za zasłonę miejsca najświętszego, aby krwią złożonych w ofierze zwierząt siedmiokrotnie pokropić płytę przeblagalną (Wj 25,17nn), na znak przeblągania Boga. Następnie, w symbolicznym geście włożenia rąk na głowę pozostawionego przy życiu kozła, najwyższy kapłan zrzucił na niego wszystkie grzechy Izraela. Zaraz potem kozioł był wypędzany na pustynię. Jego śmierć oznaczała uwolnienie ludu od grzechów.

ŚWIĘTO TYGODNI – zob. **PIĘĆDZIESIĄTNICA**.

TALENT – jednostka wagi wynosząca około 34 kg, odpowiednik 60 min oraz jednostka monetarna, równowartość 6 000 drachm. Zob. **DENAR, MINA**.

TYR – starożytne miasto fenickie, położone na terenie dzisiejszego Libanu, ok. 35 km na południe od Sydonu (obecna nazwa es-Sur). Miasto to ma nietypowe położenie geograficzne, ponieważ znaczna jego część jest usytuowana na wyspie, którą Aleksander Wielki połączył z lądem rampą obłężniczą. Ta lokalizacja sprawiła, że przez długie wieki Tyr był

cenionym portem handlowym. Początki osadnictwa miejskiego w Tyrze sięgają III tysiąclecia przed Chr. Istnienie miasta w II tysiącleciu potwierdzają wzmianki ugaryckie, hetyckie oraz egipskie. Choć odkrycia archeologiczne pokazują, że nie było żadnej przerwy w osadnictwie na terenie Tyru, przyjęła się opinia, że miasto zostało odbudowane ok. 1200 r. przed Chr. przez Sydończyków (być może zniszczeń dokonały tzw. Ludy Morza, zob. Filistyni). W *Pięcioksięgu* nie znajdujemy żadnej wzmianki o Tyrze, a pierwsza informacja w Piśmie Świętym na jego temat znajduje się w Joz 19,29, gdzie wspomina się o jego fortyfikacjach. Stosunki handlowe Izraela z Tyrem zostały zainicjowane przez króla Dawida, który poprosił Hiram, króla Tyru, o dostarczenie drewna cedrowego oraz robotników do budowy pałacu w Jerozolimie (2Sm 5,11; 1Krn 14,1; 22,4). Następca Dawida, Salomon, także sprowadzał z Tyru drewno cedrowe i cyprysowe oraz rzemieślników, którzy pomagali przy budowie świątyni w Jerozolimie (np. 1Krl 7,13nn). Mieszkańcy Tyru byli doskonałymi żeglarzami i wzięli udział w wyprawie floty Salomona do Ofiru (np. 1Krl 9,26-28). Jezabel, córka Ittobaala, króla Tyru, poślubiła Achaba, władcę Królestwa północnego, co przyczyniło się do asymilacji tyryjskich elementów religijnych i kulturowych w Samarii. Ewangelie wspominają o jednym tylko pobycie Jezusa w okolicy Tyru i Sydonu (Mk 7,24). Chrystus podaje Tyr jako przykład miasta pogańskiego, które na Sądzie Ostatecznym czeka lepszy los niż te miasta palestyńskie, które Go odrzuciły (Mt 11,21n). Zob. **FENICJA, SYDON**.

UCZTA WESELNA, UROCZYSTOŚĆ WESELNA – uroczyste przyjęcie, następujące po ceremonii zaślubin, trwające cały tydzień, obchodzone w gronie rodziny, sąsiadów i przyjaciół. Te wyjątkowe dni uczty weselnej – dzielenia się miłością – stały się dla autorów biblijnych doskonałym obrazem dla wyrażenia obłubieńczej miłości pomiędzy Bogiem i Jego ludem oraz pomiędzy Bogiem i pojedynczym człowiekiem. Jezus swoje przyjęcie na ziemię porównał m.in. do rozpoczęcia się uczty weselnej, na której On jest panem młodym, a wierzący w niego są panną młodą. W ten sposób została przekazana prawda o królestwie Bożym, które gdy się w pełni objawi, będzie stanem nieprzerwanej radości i szczęścia (Mk 2,19; J 3,29). W przypowieściach nawiązujących do uczty weselnej Jezus jednoznacznie stwierdził, że nie ma człowieka, którego Bóg nie powołałby do radości przebywania z Nim w wieczności. Każdy człowiek wezwany jest więc do tego, aby pozytywnie odpowiedzieć na zaproszenie Boga, a na

stępnie w odpowiedni sposób przygotować się do spotkania ze swoim Stwórcą (Mt 22,1-14; 25,1-13). W *Apokalipsie św. Jana* metafora uczty weselnej wyraża wieczne królowanie zmartwychwstałego Baranka – Jezusa Chrystusa (Ap 19,9).

WRÓŻBITA, WRÓŻBIARSTWO – zob. **MAGIA**.

WSPÓLNOTOWA OFIARA (hebr. *zewach, szelamim* lub *zewach szelamim*) – ofiara nazywana także ‘ofiara biesiadną’ albo ‘ofiara za pokój’. Była to ofiara krwawa składana na życzenie indywidualnych pielgrzymów, szczególnie rodzin przybywających do Jerozolimy. Jej celem było z jednej strony wyrażenie wdzięczności Bogu za otrzymane przez rodzinę dobrodziejstwa, z drugiej natomiast, prośba o jeszcze większe zacieśnienie więzów rodzinnych oraz pogłębienie relacji rodziny z Bogiem (np. Rdz 31,54; Kpł 3,1nn; 1Sm 1,21). W księgach biblijnych nie ma przepisów, które w jednoznaczny sposób określałyby, co ma być przedmiotem ofiary wspólnotowej i w jaki sposób należy ją składać. W ofierze tej można było złożyć młodą krowę, owcę, wołu itp. Po zabiciu zwierzęcia kapłan zobowiązany był wylać jego krew na ołtarz (np. Pwt 12,27), a następnie spalić jego tłuszcz (np. Kpł 3,3-5). Po ofiarowaniu Bogu krwi i tłuszczu zwierzęcia kapłani otrzymywali jego mostek oraz prawą łopatkę (Kpł 7,28-34). To, co zostało, zabierał ofiarodawca, aby przygotować ucztę dla rodziny i zaproszonych gości.

WULGATA (łac. *vulgata* – ‘rozpowszechniona’) – łaciński przekład Pisma Świętego, przygotowany w IV w. z polecenia papieża Damazego I (366-384) przez św. Hieronima (340-419), który poprawił i uzupełnił istniejące przekłady ksiąg biblijnych oraz przetłumaczył brakujące. W ten sposób powstało integralne tłumaczenie całego tekstu Pisma Świętego na łacinę. Przekład ten nie od razu przyjął się w Kościele. Ostatecznie Sobór Trydencki w 1546 r. dokonał jego rewizji i uznał za autentyczny, oficjalny tekst kościelny. Nazwa *Wulgata* przyjęła się z tego względu, że tekst ten stał się z czasem bardzo popularny w całym Kościele. Zob. **SEPTUAGINTA**.

WYNAGRADZAJĄCA OFIARA – zob. **PRZEBŁAGALNA OFIARA**.

WYROCZNIA – w Piśmie Świętym jest to informacja lub przesłanie, które Bóg kieruje do człowieka lub do całej społeczności. Często wyrocznia jest odpowiedzią na postawione przez człowieka pytanie lub stanowi szczególną interwencję Boga, który objawiając swoją wolę, kieruje losami świata. W Piśmie Świętym mamy ukazane trzy sposoby otrzymywania

wyroczeni: 1) w czasie snu (np. Rdz 40,8nn; 1Sm 15,16; Mt 1,20-24); 2) pod wpływem natchnienia lub w widzeniu (np. 1Sm 8,21n; 9,17; Ez 2,1nn; Dz 9,10nn); 3) przez rzucanie losów (np. Wj 28,30; Joz 7,16nn; 1Sm 14,41nn; Dz 1,26). W ciągu dziejów Izraela istniały wyznaczone miejsca i osoby umożliwiające otrzymanie wyroczni od Boga. Szczególnymi przekazicielami Bożych wyroków byli charyzmatyczni prorocy. Władcy na dworach mieli zazwyczaj kogoś, kto przekazywał Bożą wolę i głos takiego człowieka brano pod uwagę na przykład w organizacji wypraw wojennych (np. 2Krn 18,3nn). Prawo zabraniało Żydom stosowania jakichkolwiek praktyk magicznych, którymi często posługiwali się ludzie przekazujący wyrocznie w społecznościach pogańskich. Bóg sam przekazywał swoje objawienie w sposób pewny i jednoznaczny i nie miało to nic wspólnego z praktyką magiczną czy wróżbiarską.

WYROCNIA PANA – specyficzny zwrot, formuła biblijna stosowana przez proroków, którzy powoływali się na otrzymane od Boga objawienie za pomocą słów: *Tak mówi Pan* lub *wyrocznia Pana*, nadając w ten sposób swojej wypowiedzi szczególną siłę wyrazu. Takie wypowiedzi budowały autorytet proroków jako autentycznych przekazicieli woli Bożej oraz miały często charakter normatywny, zobowiązujący do wypełnienia objawionego przez proroków Bożego zamysłu.

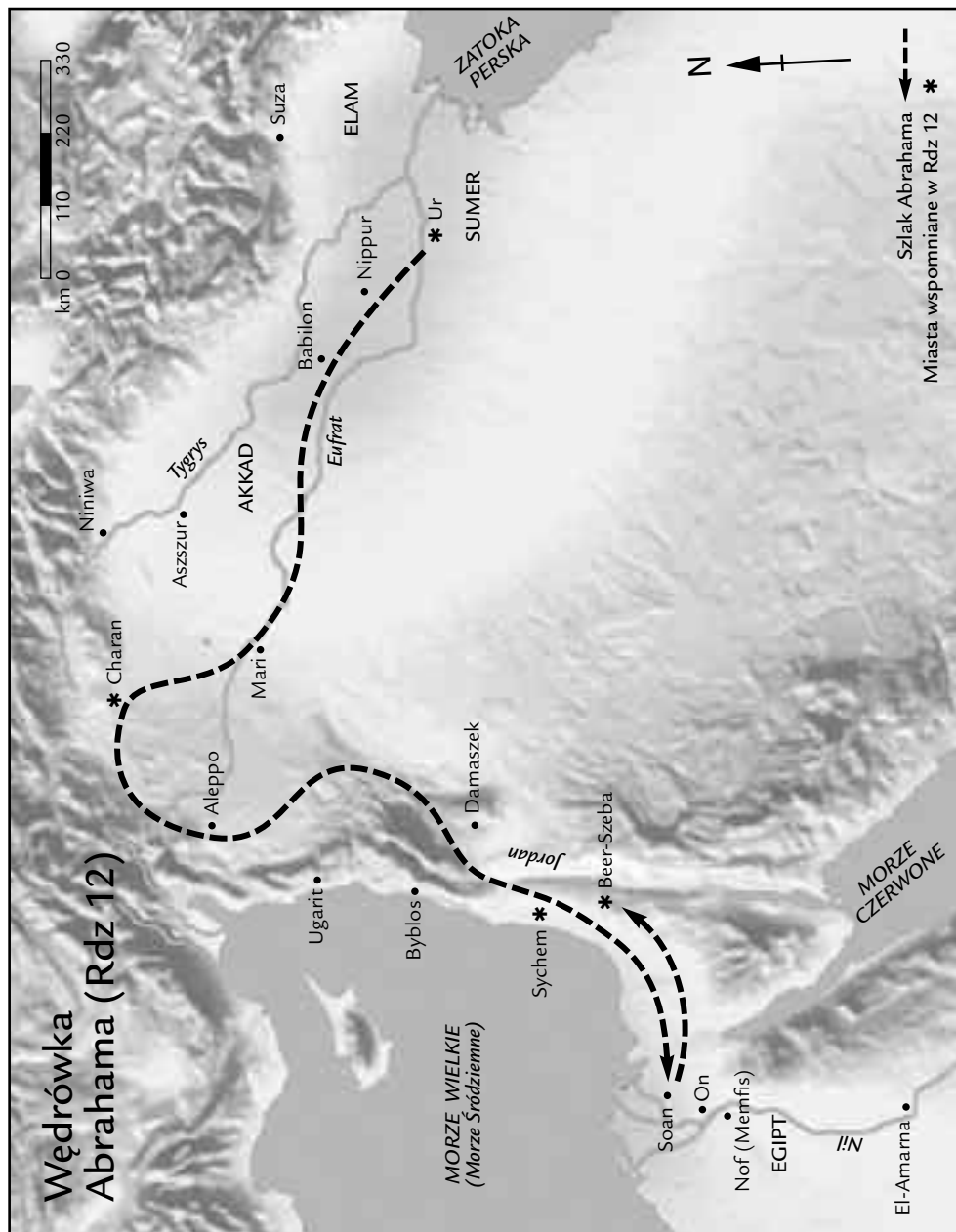
WYSOKA RADA – Sanhedryn (gr. *synedrion* – ‘rada przywódców’). Ewangelie i *Dzieje Apostolskie*, a także źródła pozabiblijne stosują ten termin na określenie wielu różnych rad żydowskich. NT najczęściej używa go w odniesieniu do najwyższego sądu w Jerozolimie. W czasach Jezusa organ ten stanowił najwyższą żydowską władzę religijną i sądowniczą w Jerozolimie. W jej ławach zasiadało 71 osób: zarządzający najwyższy kapłan i jego poprzednicy; starsi, czyli przedstawiciele zamożnych rodów arystokratycznych; nauczyciele wywodzący się z kręgów faryzeuszów i saduceuszów. Wysoka Rada była organem, który dokonał sądu nad Jezusem

(Mt 26,59), a także badał działalność i nauczanie pierwszej wspólnoty Kościoła w Jerozolimie, na której członków nałożył pewne sankcje mające zastrzymać ekspansję chrześcijaństwa (Dz 4 – 6; 23).

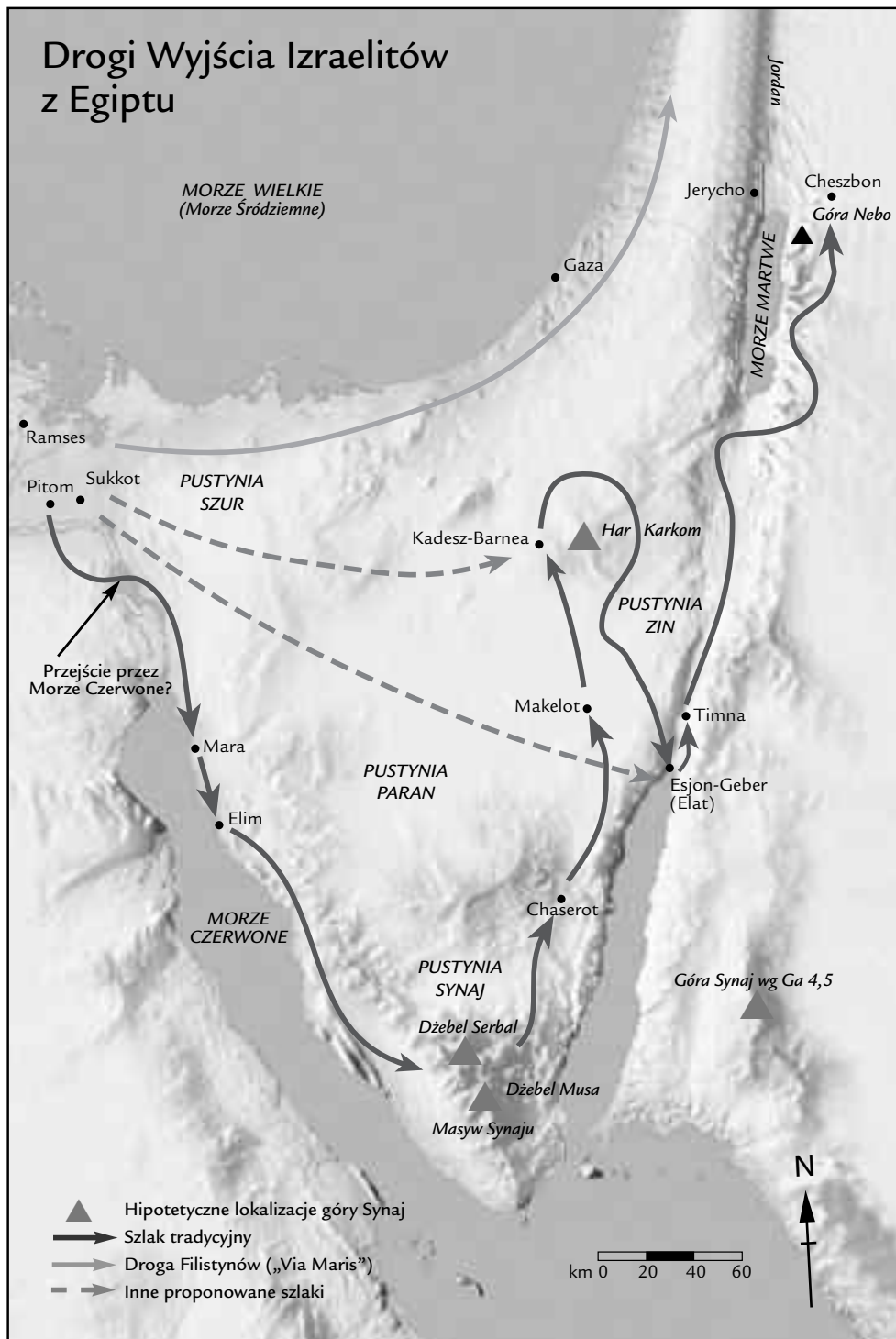
WZNIESIENIE KULTOWE – ogólne określenie miejsca, w którym składano ofiary i sprawowano kult. Mogły to być naturalne pagórki albo też podwyższenia zbudowane przez człowieka w celach kultycznych. Przed reformą deuteronomiczną i scentralizowaniem kultu w świątyni jerozolimskiej wzniesienia służyły Izraelitom do oddawania czci Jahwe i były uznawane za legalne miejsca kultu. W czasach ST wzniesienia stanowiły jednak typowy element kananejskiego kultu płodności oraz kultu Baala (Jr 19,5). Dlatego, będąc aktem publicznego bałwochwalstwa, spotykały się z coraz bardziej zdecydowanym potępieniem ze strony proroków i niektórych królów, aż do całkowitego wyeliminowania tej formy kultu (początek VI w. przed Chr.).

ZGROMADZENIE (hebr. *kahal*, gr. *ekklesia*) – termin odnoszący się do wspólnoty ludzi jednoczących się ze względu na wspólne pochodzenie lub ze względu na wspólny cel. Pierwotnie termin *zgromadzenie* dotyczył powszechnego zwołania mężczyzn z Izraela w celu stawienia czoła wrogowi lub wyruszenia na wyprawę wojenną (np. Lb 10,7). Sygnałem nakazującym zebranie się w oznaczonym miejscu był dźwięk trąby. Wielokrotnie w Piśmie Świętym (szczególnie w Wj, Lb, Pwt, 1-2Krn) *zgromadzeniem* nazywany jest cały Izrael. Po instytucjonalizacji kultu świątynnego hebr. termin *kahal* przybrał także znaczenie religijne i określał wspólnotę ludu zwołanego, aby oddawać cześć Bogu. Kościół jako wspólnota ludzi wierzących jest określany w NT mianem *ekklesia* (najbliższy gr. odpowiednik hebr. *kahal*), czyli ‘zgromadzenie ludu Nowego Przymierza’. Kościół jest więc postrzegany jako nowy Lud Boży zwołany przez Boga. Najpełniejszym urzeczywistnieniem tego zwołania jest zgromadzenie eucharystyczne (np. 1Kor 11,17-34).

MAPY

Drogi Wyjścia Izraelitów z Egiptu

Terytoria dwunastu plemion

Królestwo Dawida

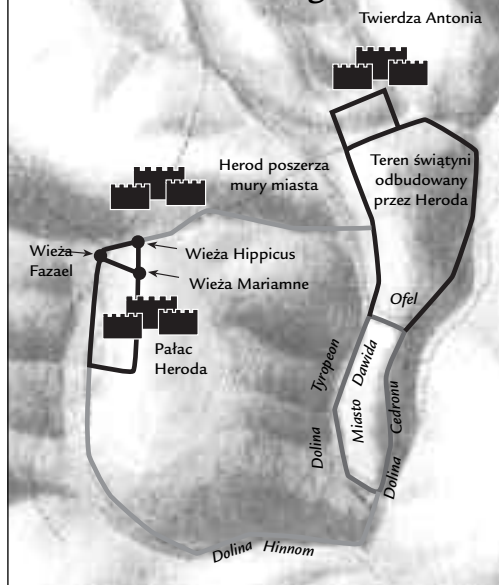
Podział Królestwa

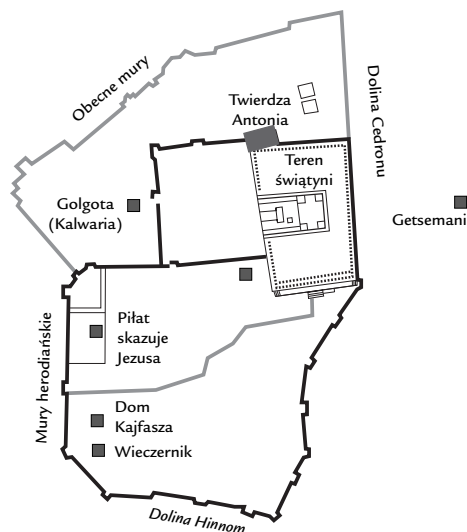
Palestyna za czasów Chrystusa

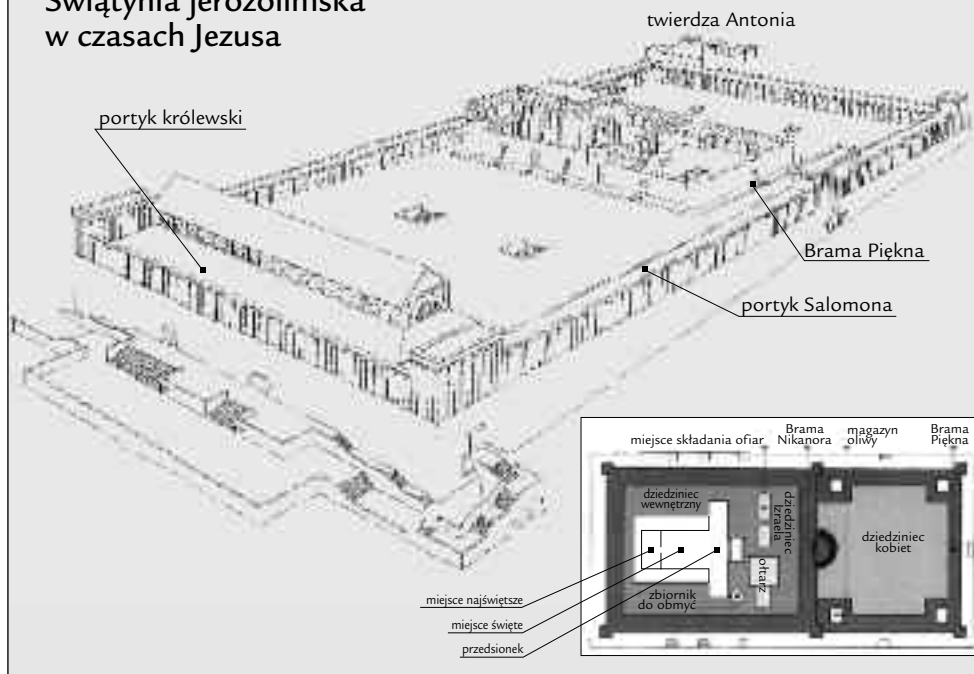
Jerozolima za Heroda Wielkiego

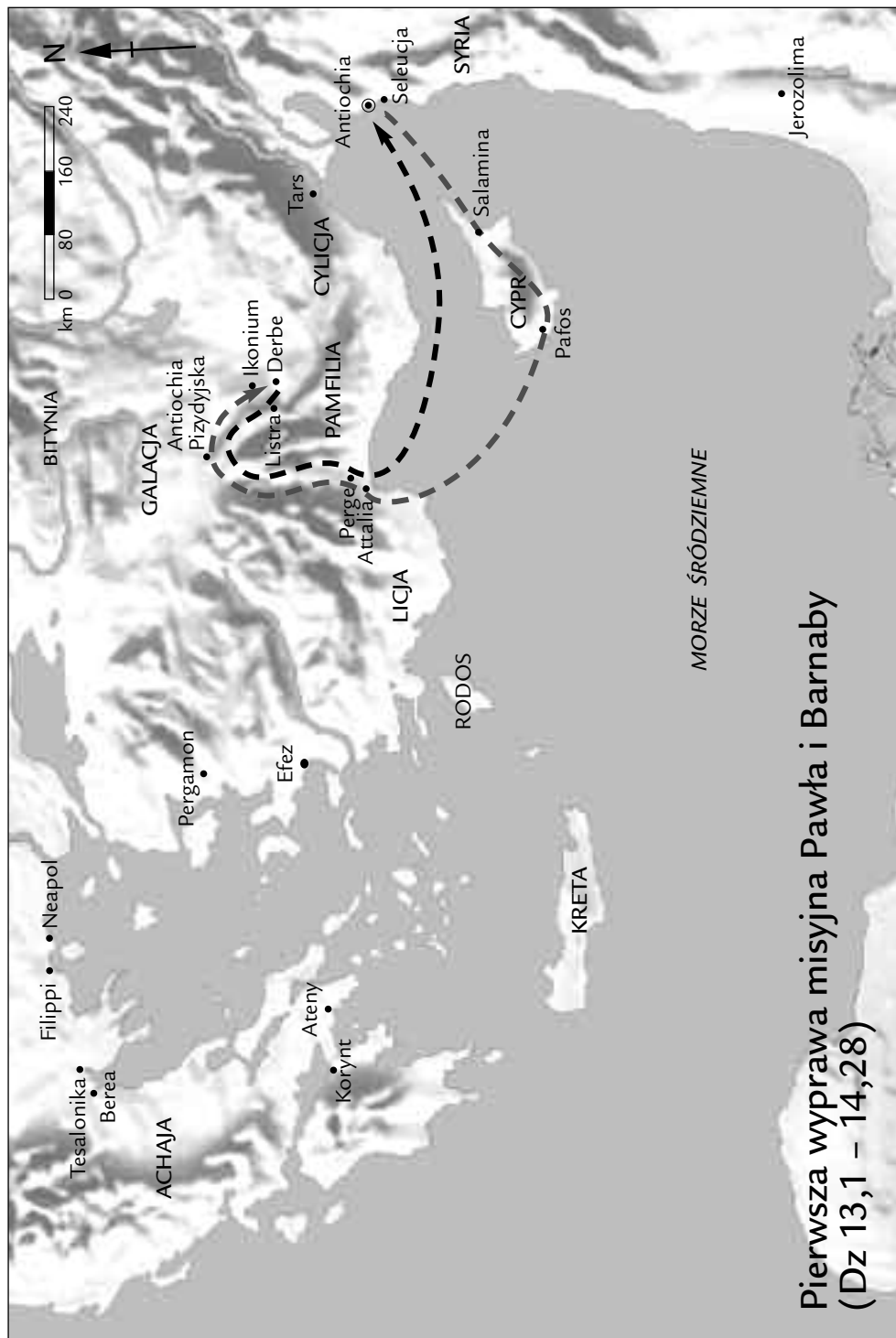

Miejsca związane z Męką

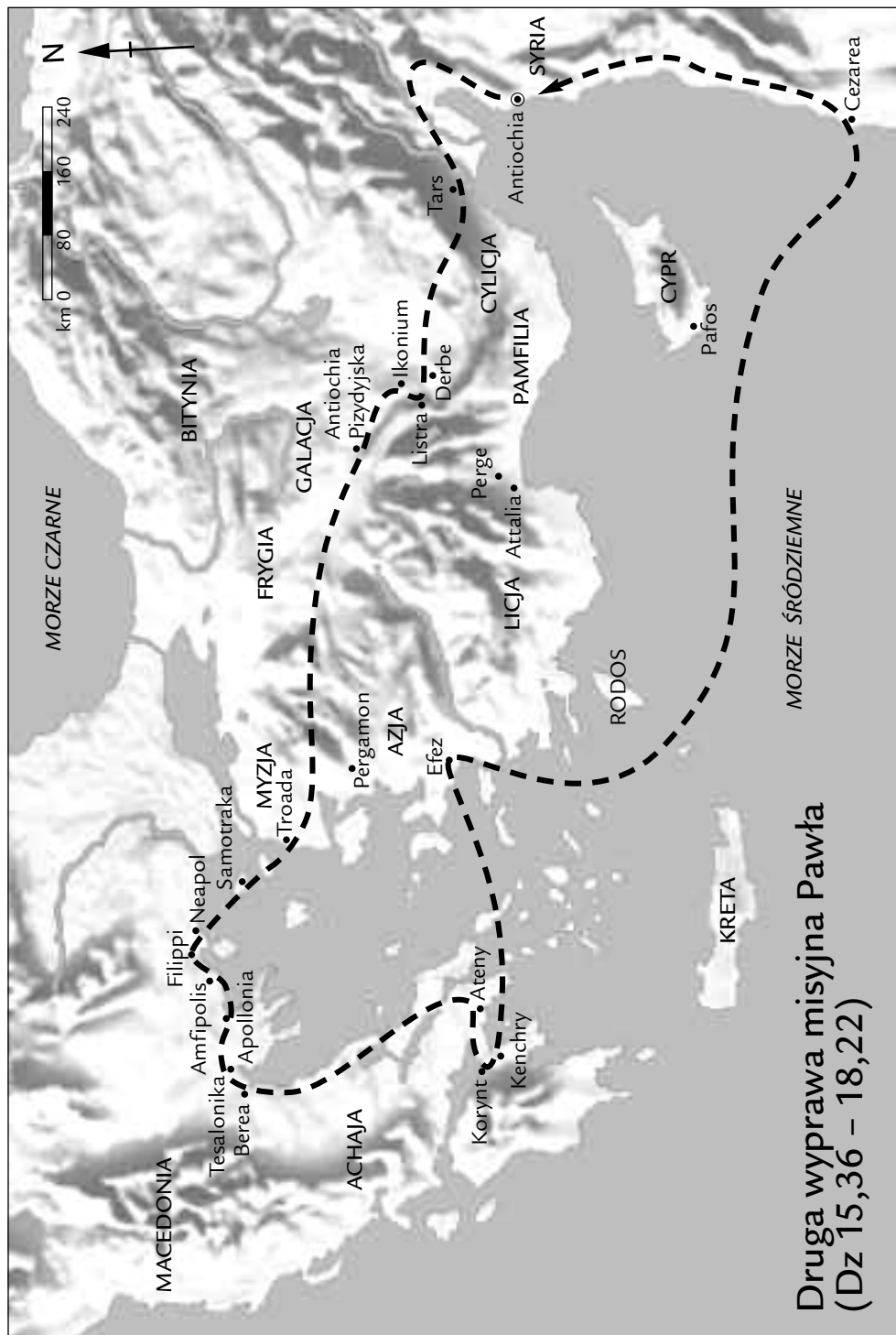

Świątynia jerozolimska w czasach Jezusa

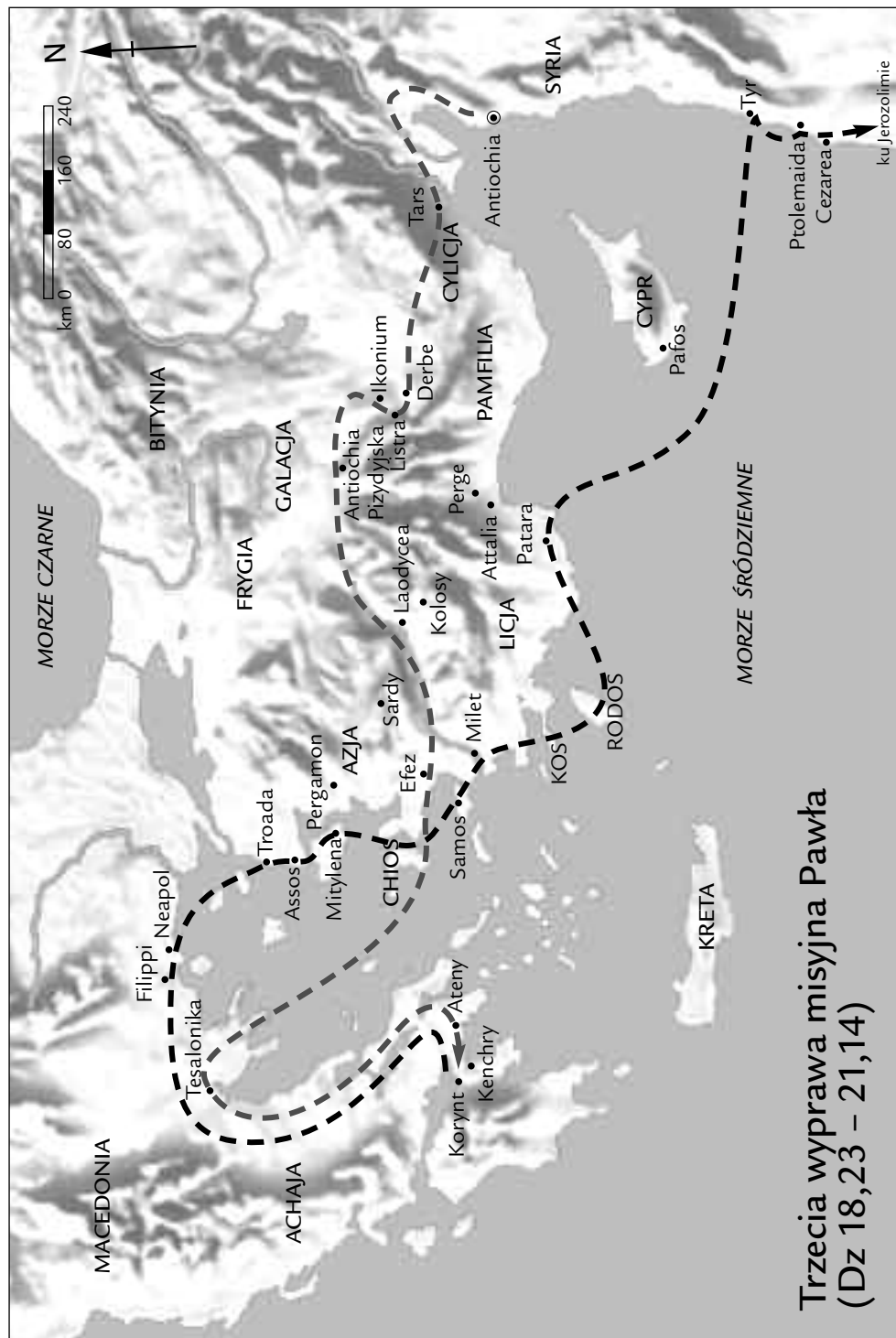

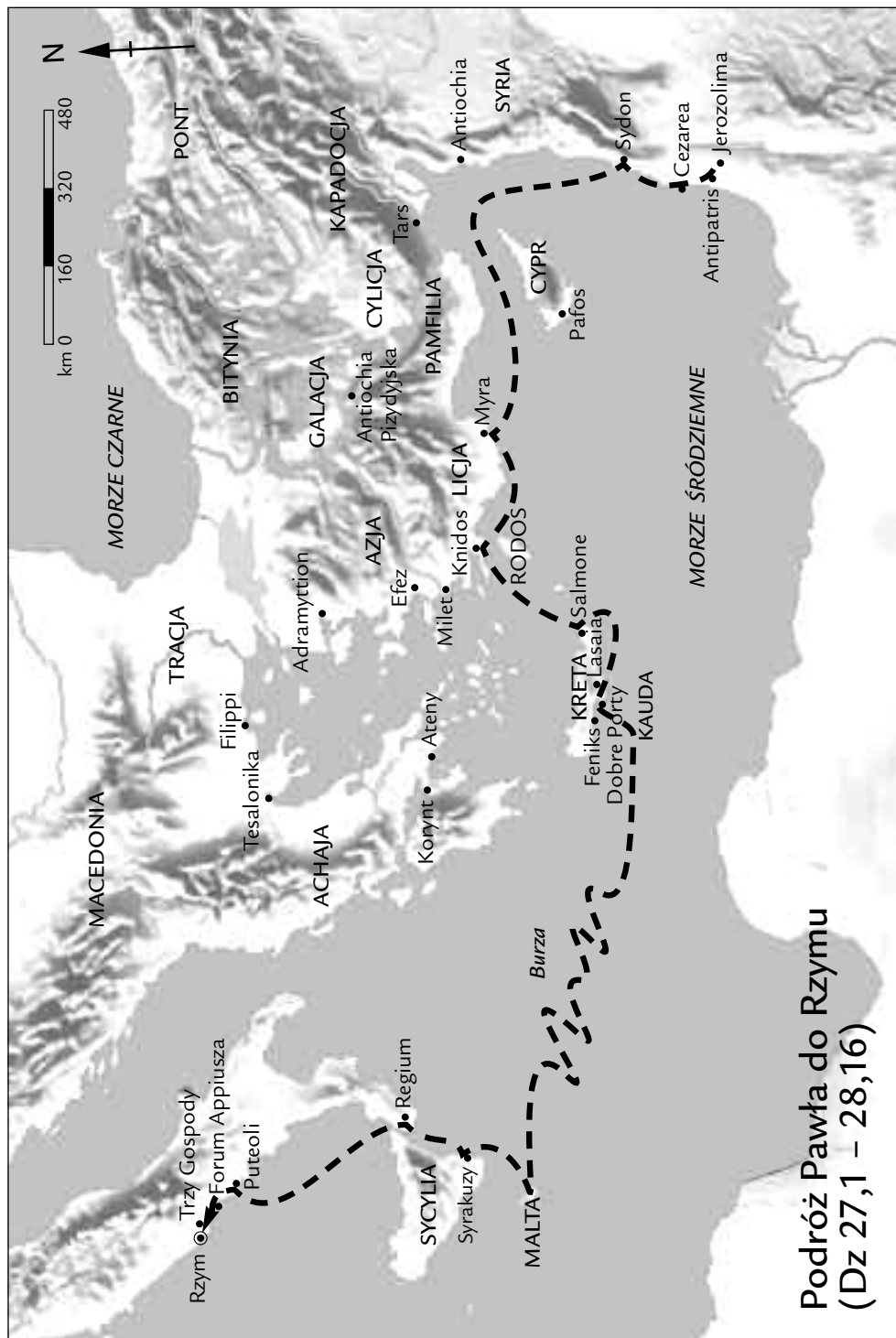
Pierwsza wyprawa misyjna Pawła i Barnaby
(Dz 13,1 – 14,28)

**Druaga wyprawa misyjna Pawła
(Dz 15,36 – 18,22)**

Trzecia wyprawa misyjna Pawła
(Dz 18,23 – 21,14)

**Podróż Pawła do Rzymu
(Dz 27,1 – 28,16)**